

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe Gülnihal YILMAZ

BETAŞAR VE JOQTAVLARDA İNANÇLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe Gülnihal YILMAZ

BETAŞAR VE JOQTAVLARDA İNANÇLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Danışman

Dr.Öğr. Üyesi Lazzat URAKOVA YANÇ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ayşe Gülbihal YILMAZ 'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Lazzat URAKOVA YANÇ

Üye : Doç. Dr. Savaş ŞAHİN

Tez Başlığı: Betaşar ve Joqtavlarda İnançla İlgili Söz Varlığı
--

Tez Savunma Tarihi : 25/01/2022

Mezuniyet Tarihi : 03/03/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Betaşar ve Joqtavlarda İnançla İlgili Söz Varlığı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Ayşe Gülnihal YILMAZ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Ayşe Gülnihal YILMAZ
Öğrenci Numarası	20185242006
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr.Öğr. Üyesi Lazzat URAKOVA YANÇ
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Betaşar ve Joqtavlarda İnançla İlgili Söz Varlığı
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1762030912
Rapor Tarihi	14.02.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: 7 Alıntılar dahil:8
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖNSÖZ	viii

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

BETAŞAR VE JOQTAV HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Betaşar	3
1.2. Joqtav.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

BETAŞARLARDA İNANÇLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

2.1. İncelenen Betaşarla İlgili Bilgiler.....	23
2.2. Betaşar Metinlerinde Tespit Edilen İnançla İlgili Söz Varlığı	29
2.2.1. Yaratıcı İle İlgili Söz ve İfadeler	29
2.2.2. Dilek, İstek Bildiren Söz ve İfadeler	33
2.2.3. Ahlakî İnançla İlgili Söz ve İfadeler.....	39
2.2.4. Hz. Muhammet ve Dinî Şahsiyetler Hakkındaki Söz Varlığı.....	40
2.2.5. Kader ile İlgili Söz Varlığı.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JOQTAVLARDA İNANÇLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

3.1. İncelenen Joqtavlarla İlgili Bilgiler	45
3.2. Joqtav Metinlerinde Tespit Edilen İnançla İlgili Söz Varlığı.....	54
3.2.1. Yaratıcı ile İlgili Söz Varlığı	54
3.2.2. Dilek, İstek Bildiren Söz ve İfadeler	58
3.2.3. Hz. Muhammet ve Diğer Dini Şahsiyetler Hakkındaki Söz Varlığı.....	60
3.2.4. Ecel ile İlgili Söz ve İfadeler	67
3.2.5. Kader İnancı İle İlgili Söz Varlığı	73
3.2.6. İbadet ile İlgili Söz Varlığı	73
3.2.7. Diğer Dünya İnancı İle İlgili Söz Varlığı	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖRNEK METİNLER VE ÇEVİRİLERİ

4.1. Betaşar Jırı	77
4.1.1. Äset Naymanbayulı'nın Betaşarı	77
4.1.2. Äset Naymanbayulı'nın Betaşarının Transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesi	80
4.2. Joqtav Jırı.....	83
4.2.1. Altay Täti'ye yazılan Joqtav	83
4.2.2. Altay Täti'ye yazılan Joqtavın Transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine Çevirisi.....	91

SONUÇ	100
-------------	-----

KAYNAKÇA.....	103
---------------	-----

DİZİN	106
ÖZGEÇMİŞ	112

KISALTMALAR LİSTESİ

Ar: Arapça

ÄTS: Ädebiyettanuv Termiynderiniñ Sözdigi

Fa: Farsça

KTS: Kazak Türkçesi Sözlüğü

QBJ: Qazaqtıñ Betaşar Jırları

QĖJ: Qazaq Ėaşıqtıq Jırları

QJJ: Qazaqtıñ Joqtav Jırları

QTSJ: Qazaqtıñ Turmıs Salt Jırları

QTTS: Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi

TS: Türkçe Sözlük

s: Sayfa

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
А а	A a	П п	P p
Ә ә	Ä ä	Р р	R r
Б б	B b	С с	S s
В в	V v	Т т	T t
Г г	G g	У у	-uv/-uv/-v
Ғ ғ	Ğ ğ	Ұ ұ	U u
Д д	D d	Ү ү	Ü ü
Е е	E e	Ф ф	F f
Е е	Yo yo	Х х	H h
Ж ж	J j	Һ һ	H h
З з	Z z	Ц ц	Ts ts
И и	-iy/-iy/-i	Ч ч	Ç ç
Й й	Y y	Ш ш	Ş ş
К к	K k	Щ щ	Şç şç
Қ қ	Q q	Ъ ъ	Ayırma
Л л	L l	Ы ы	I ı
М м	M m	І і	İ i
Н н	Ñ ñ	Ь ь	İnceltme
Ң ң	N n	Э э	E e
О о	Ö ö	Ю ю	Yu
Ө ө	O o	Я я	Ya

ÖZET

Bir milletin yaşayışına, felsefesine, toplumsal düzenine etki eden inanç sistemi kuşaktan kuşağa aktararak zamanla kültürel değerler haline gelmektedir. Bu çalışmada Kazak Halk Kültürü ürünlerinden olan *betaşar* ve *joqtavlar* incelenerek Kazak halk kültüründe inancın yeri ve öneminin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Betaşar, gelin geldiğinde söylenen *jır* örneğidir. Beyaz yazmayla örtülüp getirilen genç gelinin yüzünü akın, yani âşık açar; elinde beyaz değneği olan akın, gelinin örtüsünü belli aralıklarla yavaş yavaş kaldırarak ev ahalisine tanıtır. *Betaşarda* mizahi unsurlar ağırlıktadır. Genelde *betaşar* “gelin gelin geldi, gelin eve girdi” sözleriyle başlar. *Betaşarlarda* akın yeni gelinin yüzünü açıp yeni akrabalarla tanıştırır, onun için görümlük istenir (Qonqıratbaev, 1991: 51-52).

Joqtav, ölen kişiye ağıt yakıp feryat etmektir. *Joqtav* çoğunlukla ünlü kimseler için söylenir. Ölen kişinin karısı, kızı veya gelinin kederli sesle ölen kişinin hayattayken yaptığı işlerden, ölene kadar başına gelen üzüntülü olaylardan ağlayarak bahsettiği *jır* olan *joqtavi*, çoğunlukla akınlar yazıp verir (Baytursınılı, 2003: 308).

İncelenen *betaşarlar*, “Qazaqtıñ Betaşar Jırları” adlı eserden, *joqtavlar* ise “Qazaqtıñ Joqtav Jırları” adlı eserden alınmıştır.

Araştırmamızda fişleme yöntemi kullanıldıktan sonra seçilmiş metinlerin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine çevirisi, sınıflandırılması, yorumlaması yapılmıştır. İncelenen *betaşar* ve *joqtavlar* hakkında ayrıntılı bilgi sunulmuştur. Bütün halinde birer *joqtav* ve *betaşar* örneği Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesine çevirisi ile verilmiştir. Bütün bu çalışmalar kaynak gösterilerek yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak, Betaşar, Joqtav, İnanç, Söz

SUMMARY

VOCABULARY ABOUT FAITH IN BETASHAR AND JOQTAV

The belief system, which affects the life, philosophy and social order of a nation, is transferred from generation to generation and becomes cultural values over time. In this study, it is aimed to reveal the place and importance of faith in Kazakh folk culture by examining Betashar and Joqtavs, which are products of Kazakh Folk Culture.

Betashar is an example of a jir said when the bride arrives. Akin (the person who sings the betashar) opens the face of the young bride, who comes covered with a white veil; akin, who has a white stick in his hand, removes the brides veil little by little at regular intervals and introduces her to the household. In Betashar, humorous elements are dominant. Generally, betashar begins with the words "Come on, the bride has come, the bride has entered the house". In Betashars, akin opens the face of the new bride and introduces her to new relatives, and gifts are asked for her (Qonqiratbaev, 1991: 51-52).

Joqtav is about to lament and talk to the deceased. Joqtav is mostly sung for famous people. The jiktav is the jir in which the wife, daughter or daughter-in-law of the dead person utters in a mournful voice and crying, talking about the deeds that the deceased did, and the anxious events that happened to him before his death (Baytursinilu, 2003: 308).

In betashar, which is a veil-opening ceremony, the bride and groom, who are at the beginning of a new road, are prayed for the home they will build, while in joqtavs that describe the sadness experienced due to death, prayers are made for the deceased. Examined betashars are taken from the book named "Qazaqtng Betashar Jirs" and Joqtavs are taken from the book called "Qazaqtng Joqtav Jirs". After using the filing method in our research, the transcription, translation and interpretation of the selected texts into Turkish were made. Detailed information is given about the examined betashars and joqtavs. One Joqtav and one Betaşar example are given in full, with their translations into Turkish.

Key Words: Kazakh, Betashar, Joqtavs, Faith, Vocabulary

TEŞEKKÜR

İki çınarım; değerlim, annem Zeynep YILMAZ ve babam Halis YILMAZ ‘a beni her zaman destekledikleri için değerli danışmanım Dr.Öğr. Üyesi Lazzat URAKOVA YANÇ hocama, ilgisini ve bilgisini esirgemediği için çok teşekkür ediyorum.

ÖNSÖZ

İnsanın kutsal saydığı gerçeklikle ilişkisi, bu ilişkinin çerçevesini oluşturan inanışlar, öğretiler, değer yargıları, davranış kuralları, ritüel biçimleri olarak tanımlanan inanç, bireyin yalnızca tanrıyla ya da diğer kutsal sayılan varlıklarla ilişkisini düzenlemekle kalmaz, insan hayatının her alanında etkisini gösterir. İnananlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen inanç sistemi, toplumda uyulması gereken kurallar koyar ve buna uymayanlara yönelik yaptırımlar öngörür.

Konu

Çalışmamıza konu olan *betaşar* ve *joqtavların* inanç çerçevesinde incelenmesinin sebebi, iki türün benzer özellikler taşıması ve açık bir şekilde halk inançlarını yansıtmasıdır.

Kazak halkının düğün merasimlerinde *betaşar*, yani gelinin yüzünü açma geleneği büyük öneme sahiptir. Bu geleneğe göre gelin kızın yüzü düğün merasiminin *betaşar* bölümüne kadar yakın akrabaları hariç, gelen misafirlere gösterilmez. Düğünün başlıca aşamalarından olan *betaşar*, gelini yeni ailesindeki fertlerle tanıştıran ve ona iyi gelin olma kurallarını öğreten bir adet olarak bilinir. Duvak açma töreni olan *betaşarın* tanımlarından biri de “Koca evine yüzü örtülü bir şekilde gelen genç gelinin evin eşiğinden sağ ayağıyla atlayarak girip orada olanları hafifçe dizlerini kırarak selamladıktan sonra güveyin yardımcılarının birinin söylediği *betaşar* türküsü eşliğinde başındaki örtüsünün alınması ve gelinin yüzünün yeni akrabalarına gösterilmesi töreni” şeklinde ifade edilmiştir (Köse, 2000: 51).

Joqtav ölen kişiye ağıt yakıp konuşmaktır. *Joqtav* çoğunlukla ünlü kimseler için söylenir. Ölen kişinin karısı, kızı veya gelininin kederli sesle ölen kişinin hayattayken yaptığı işlerden, ölene kadar başına gelen kaygılı olaylardan söz edip ağladığında söylediği şiir olan *joqtavı*, çoğunlukla akınlar yazıp verir “(Baytursınulı, 2003: 308).

Örf ve âdetlerden, din ve ahlaktan, estetik anlayıştan, sözlü ve yazılı edebiyattan, düşünsel ve duygusal etkinliklerden oluşan maddî ve manevî ürünler bütünü olan kültür, inanç sistemleri ve gelenekleri bir önceki kuşaktan bir sonraki kuşağa aktarır. Bu aktarım sürecinde bir önceki kuşaktan alınan unsurlar birtakım değişikliklere uğrayarak sürdürülürken yeni nesil tarafından da bir şeyler ilave edilir ve bunun sonucunda karmaşık, zengin bir kültürel yapı ortaya çıkar. Bir toplumun ortak yaşantısını, duygu ve paylaşımlarını, değer dünyalarını yansıtan öğeler olan halk kültürü ürünleri, millet için önemli unsurlardan biri olmakla birlikte bireylerin de kendi yaşantısını anlamlandırmasına yardım eder.

Amaç

Geleneksel şiir türü olarak tanımlanan olan *betaşar* (duvak açma) ve *joqtav* (ağıt), halkın yaşayış ve düşünce tarzını zengin anlatım tarzıyla ortaya koyan çok kıymetli halk kültürü ürünleridir.

Bu çalışmada Kazak halk inançlarının en açık şekilde görüldüğü *betaşar* ve *joqtavların* incelenmesi suretiyle inançla ilgili söz varlığı belirlenmeye çalışılarak yapılan çeviri, tespit ve yorumların araştırmacılara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Türk kültürünü ve İslamiyeti zengin söz varlığı ile geçmişten geleceğe taşımış olan *betaşar* ve *joqtavlarda* inceleme konusu olabilecek birçok değerli bilgi bulunmaktadır.

Kapsam

Çalışmamızın ilk bölümünde araştırma konumuzun ana malzemeleri olan *betaşar* ve *joqtavlarla* ilgili bilgiler verilmiştir. Kazak aydınlarının fikir ve düşünceleri kaynak belirtilerek yorumlanmış ve karşılaştırılmıştır. İkinci bölümde incelenen *betaşar* ve *joqtavların* kim tarafından derlendiği, nerede yayımlandığı ve sayfa numaraları gibi bilgiler araştırmacılar için ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bu bilgilerden sonra *Qazaqtıñ Betaşar Jırları* adlı eserde inançla ilgili söz varlığının bulunduğu beyitler tespit edilmiştir. Tespit edilen beyitlerin kiril alfabesinden latin alfabesine transkripsiyonu yapılmış ve karşılıklarına Türkiye Türkçesi çevirisi yazıldıktan sonra kaynak eser ve sayfa numaraları karşılıklarında belirtilmiştir. Tespit edilen söz varlığı konularına göre ayrıldıktan sonra daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla beyitlerin yorumlanması yapılmıştır. Tezimizin üçüncü bölümde *Qazaqtıñ Joqtav Jırları* adlı eser kaynak alınarak bir önceki bölümde *betaşar* için yapılan çalışmalar *joqtav* türü için de yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise *betaşar* ve *joqtav* örnekleri önce kaynak eserdeki şekli olan kiril alfabesi ile daha sonra latin alfabesine transkripsiyonu ve karşılıklarında Türkiye Türkçesi çevirisi ile yazılmıştır. Sonuç kısmında *betaşar* ve *joqtavlarda* tespit edilen inanç ile ilgili söz varlığından ortaya çıkan bilgiler maddeler halinde verilmiştir.

Yöntem

Merey Şeriphanoglu'nun 2008 yılında L.N Gumilev Üniviversitesi tarafından yayımlanan 486 sayfalık “Qazaqtıñ Betaşar Jırları” adlı eserinde yer alan 50 *betaşar* ve 351 sayfa olan “Qazaqtıñ Joqtav Jırları” adlı eserinde yer alan 55 *joqtavın* incelendiği bu çalışmada inançla ilgili sözlerin geçtiği beyitlerin önce transkripsiyonu yapılmış daha sonra Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. İncelenen *betaşar* ve *joqtavlar* hakkındaki ayrıntılı bilgiler kaynak gösterilerek “İncelenen Betaşarlar Hakkında Bilgiler” ve “İncelenen Joqtavlar Hakkında Bilgiler” başlıkları altında verilmiştir. Çeviriler neticesinde elde edilen söz varlığı konularına göre başlıklar halinde verilerek yorumlanmıştır. Kazak aydınlarının *betaşar* ve

joqtav hakkındaki tanımları Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır. Birer *betaşar jırı* ve *joqtav jırı*, örnek oluşturması için kiril harfli metni, latin harfine transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine çevirisi ile “Örnek Metinler ve Çevirileri” başlığı altında verilmiştir.

GİRİŞ

Kültür her halkın yaşayış ve düşünce tarzında mevcut olan manevi ve maddi değerler bütünüdür. Başka bir deyişle her halkın sevinçli ya da üzüntülü durumlarda kendisini geleneksel anlamda ifade etme biçimi vardır. İşte bu kendini ifade esnasında halkın izlediği yol, uyguladığı ritüeller, kullandığı araçlar, söylediği sözler birer halk kültürü ürünleridir. Bu açıdan halk kültürü ürünlerinin her halkın kendine özgü anlayış tarzını, iç dünyasını, üzülmeye ve sevinme biçimlerini, olaylara bakış açılarını, endişelerini, hayallerini, arzularını yansıtan çok önemli manevi kaynaklar olduğunu söylemek mümkündür.

Selçuk Kürşad Koca “Türk Kültürünün Gelecek Kuşaklara Aktarılmasında Sembollerin Önemi” adlı makalesinde kültürü insanoğlunun hayatı boyunca yapıp ürettiği her şey olarak tanımlamıştır. Ona göre kültür zamana, mekâna ve ihtiyaçlara göre şekillenen ve birikime dayalı olduğu için geleneksel yönleri olan bir bütündür. Toplumların kendilerine özgü geleneksel unsurları yaşatarak kültürü millî yapıda tuttuğunu ifade eden Koca, kültürün maddi ve manevi boyutları ile yaşamın her evre ve alanını kapsadığı için bireyin toplumsallaşma süreci içindeki önemini de vurgulamıştır (Koca, 2017: 531).

Kazmaz, halk kültürünü, toplumların dış etkenlerden uzak kalarak istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi yaratıcı güçleri, çevre kaynakları ölçüsünde ortaya koydukları ve zaman boyunca bir arada yaşayarak meydana getirdikleri eserlerin bütünü olduğunu belirtmiştir. Ona göre, “halk kültürü toplumun kendi gücüyle ve imkânlarıyla yarattığı, eserlerden meydana gelir ve bu süreçte halk, ihtiyaçlarını kendisi karşılamalı, dışa bağımlılığa meydan vermemelidir. Çünkü bu da halkın kişiliğinin gereği olup halk kültürü toplumun istek ve ihtiyaçlarını yansıttığı kadar yaratıcı gücünün, görüş ve düşüncelerinin de belgesidir” (Kazmaz, 2001: 298).

Halk kültürü alanında çok sayıda çalışması olan Artun, halk kültürüyle ilgili şunları söylemiştir: “Aynı uygarlığa bağlı kültürler aynı dünya görüşünde birleşirler. Bir uygarlığın dünya görüşü de o uygarlığa özgü bir halk kültürü doğurur. Halk kültürü ürünleri yaşayan kültür topluluğunun kendine özgü dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir. Kültüre bağlı olarak şekillenen her türlü birikim doğal olarak o kültürün bir parçasıdır” (Artun, 2005: 1).

Kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımında en önemli öge, toplumsal yaşantının en kapsamlı anlatımı dildir (Goody ve Watt, 2005: 124). Toplum, kültür mirasını aktarırken doğal kaynakları, maddi kaynakları, standartlaşmış davranış biçimlerini iletir. İnsan kültürünün en önemli unsurları sözcükler aracılığıyla aktarılır. Bu unsurlar sadece göreneklere

değil hedefleri, tutkuları, özgöl anlam ve tutumların tümünü içerir (Goody ve Watt, 2005: 124). Kùltürün sözlü unsurlarının bu ağızdan ağıza ve yüz yüze iletimi, birbirine zincirlenen söyleşmeler zinciri olarak kabul edilir. Böylece tüm değer ve inançlar, bilgi biçimleri bireyler arasında iletilir (Goody ve Watt, 2005: 124).

İşte kùltürün önemli bir parçası olan bu birikimlerde kullanılan, bir milletin varlığını ortaya koyan dilin yaşattığı söz varlığı, geçmişe ışık tutan çok önemli bir ögedir. Bu nedenle Kazak halk kùltürü ürünleri içinde çok eski geleneksel şiirler olarak tanımlanabilecek *betaşar* (duvak açma) ve *joqtav* (ağıt)lardaki inançla ilgili söz varlığının incelenmesi, Kazak halkının geçmişten günümüze inanç değerlerinin değişimini ve gelişimini ortaya koyacağı için önemlidir. Bu iki türün diğer önemli özelliğı, her ikisinde halka ders verme, nasihat etme amacının bulunmasından kaynaklanır.

Bu nedenle zengin bir halk kùltürüne sahip olan Kazakların sözlü halk kùltürü ürünleri olan *betaşar* ve *joqtav*ların incelendiğı bu çalışmada hem inançla ilgili söz varlığını ortaya koymak hem de kùltürdeki inanç kavramının âdet ve geleneklerdeki yerini tespit etmek amaçlanmıştır. İncelenen *betaşar* ve *joqtavlar* hakkında ayrıntı bilgi verilmiştir. Türkiye’de bu iki tür hakkında fazla çalışma bulunmadığı için Kazak aydınlarının *betaşar* ve *joqtavlar* hakkındaki fikirlerine de ayrıntılı biçimde yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BETAŞAR VE JOQTAV HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Betaşar

Kazak aydınları *betaşar* ile ilgili çeşitli tanımlar yapmış ve fikirler ileri sürmüştür. Ğabdulliyın, *betaşar* geleneği hakkındaki tanımını, “Yeni gelen gelinin düğününde söylenen şiirlerden bir türüne *betaşar* denir. Bu şiirin amacı genç gelini yeni akrabalarına, kaynata ile kaynanasına, yeni çevreye tanıtmak, kimin nasıl bir yapıya sahip olduğunu açıklamak; bununla birlikte yeni akrabalara genç gelini tanıtmak, onu yabancı gibi görmemelerini, bu toplumun bir üyesi olarak kabul etmeleri gerektiğini anlatmaktır” şeklinde yapmaktadır (Ğabdulliyın, 1996: 59).

Qaliyulı’nın bu yöndeki ifadesi şu şekildedir: “*Betaşar*, yeni gelin getiren delikanlının evinde söylenir. Geleneğe göre “Jar jar” şarkısından sonra gelinin yüzüne kapanan örtü *betaşar* söylenerek açılır. Yüzü açılan gelini halk görür, gelin de halkı görür. *Betaşarın* nağmesi hareketli olur, sözlerine mizah ve şaka karışır. Bazı yerleri şiir şeklinde söylenir. Genç erkek tarafından söylenir” (Qaliyulı, 1985: 190).

Törekul ise *betaşar* hakkında şunları söylemiştir: “*Betaşar* Kazakların lirik geleneklerinin eskiden beri gelen türüdür. *Betaşarın* amacı yeni gelen gelinin yüzünü açıp, yeni yurduyla yeni çevreyle tanıştırmaktır. Baş beyaz örtüyle örtülen yeni gelinin yüzü köyün güzel söz söylemeyi bilen biri akın veya *jıravlar* tarafından açılır. O gelinin başına örtülen örtünün ucuna bağlı olan değneği kaldırarak yüzünü yavaş yavaş açtığı geline “ayt kelin ayt kelin, atının basını tart kelin” (söyle gelin söyle gelin, atının başını çek gelin) veya “kelin kelin kelin tur, iyilip salem berip tur” (Gelin gelin gelip duruyor, selam verip duruyor) şeklinde tekrarlanan şiir mısralarıyla selam verdirir. Bu şekilde genç gelini kaynanasına, yengesine, kayınlarına, görümcelerine tanıştırır.” (Törekul, 1998: 7-8).

“Ädebiyettanuv Termiyynderiniñ Sözdigi”nde, *betaşar* geleneğinin düğün bitmeye yakın söylendiği ifade edilmektedir. Bu sözlükte verilen bilgilere göre “*Betaşar*, Kazakların gelin getirme örfü ile ilgili geleneksel bir şiirdir. Bu gelenek düğün bitmeye yakinken yerine getirilir. Perde içinde başına örtü örtülüp yüzü kapalı olan genç gelin ortaya çıkarılır ve halka tanıştırılır. Geleneğe göre *betaşar* köyün sanatçı delikanlısı ucuna hediyenin düğümlendiği kamçasıyla kızın örtüsünü sallayarak söyler. *Betaşarın* içeriği çoğunlukla nağmeli olup iki üç kısımdan oluşur: kayın yurduyla tanıştırma, büyüklerden görümlük isteme, geline nasihat etme. Şiir şeklinde belirli hafif bir nağme ile söylenir”. (ÄTS, 1996: 67).

Kenjeahmetulı'nun duvak açma töreni olan *betaşarın* nasıl icra edildiğine dair açıklaması şöyledir: “Yeni gelen gelini *betaşar* geleneği yerine getirilmeden kimse göremez. Onu görmek için özel bir *betaşar* yapılır. Ona düğüne gelen bütün akrabalar katılır. Genç gelinin iki tarafında gelin geldiği evin iki görgülü gelini durur. Burada *betaşar jırı* / şiiri/ destanı söylenerek geline kaynatası, kaynanası ve diğer akrabaları tanıtılır ve gelin onlara eğilerek selam verir. Eğilerek selam verdiği kişiler “yüz görümlüğü” verirler. Yüzü açan delikanlı şarkıyı, şiiri hareketli hale getirerek herkesi neşelendirir” (Kenjeahmetulı, 2004: 40).

Mırzaqanulı *betaşarı* tanımlarken diğer tanımlardan farklı olarak ateşe hürmet ritüeli üzerinde de durmaktadır: “*Betaşar jırında* geline akıl ve nasihat verilir. Bu sırada gelin kaynatasına, kaynanasına, kaynına, eltilerine, akrabalarına ilk defa eğilerek selam verir. O evin ateşine yağ döker. Yağ dökülen ateş alevlenip yandığında evde oturanların hepsi: “Ateş ana- yağ ana” diye sığınır. Araştırmacıların söylediğine göre ateşe hürmet etme alışkanlığı aya güneşe hürmet eden Hunların zamanından beri gelmektedir” (Mırzaqanulı, 1992: 479).

Sänikulı, *betaşar* geleneğinin, geline nasihatte bulunma, kuralları öğretme amacı olduğu üzerinde durmuştur: “Yeni gelen gelinin tüm köyün önünde kaynata, kaynanasının karşısında ilk defa yüzünün açıldığı gelenektir... *Betaşarı* bazen akınlar kendileri uydurup söylerler. Fakat *betaşarın* amacı yeni gelen geline edep, ahlak öğretmek, akıl ve öğüt vermektir. İnsanlara karşı iyi niyetli olmayı, onlar tarafından sayılan bir gelin olmayı nasihat etmektir. Bununla birlikte kadının genç kızlık zamanının sona erip başka bir döneme “genç gelin dönemine” adım attığını hatırlatıp gelinlik döneminin kurallarını anlatmaktır. Yüzünü açan kişinin kızla akarabalık ilişkisinin olmamasına dikkat edilir. Gelinin yüzünü genel olarak genç akınlar açar” (Sänikulı, 1988: 19-20).

Täkejanulı, *betaşar* geleneğini, akının bu geleneğin icrasında üstlendiği role de değinerek şu şekilde açıklamıştır: “*Betaşar* şiirinin de söyleneceği eğlence için bir araya gelen bütün insanlar büyük küçük, genç yaşlı, kadın kız, çoluk çocuk hepsi oğlanın babasının evinde toplanır. Girişte kapının önüne yumuşak bir şey döküyorlar. Geline içeri alıp o minderin üzerine çıkarıyorlar. Gelinin şal ile örtülü olan yüzü başköşeye bakacak şekilde durur ve iki yanında genç kızlar olur. Hazırlanmış olan akın, eline başucuna mendil bağladığı bir değnek alıp o değnekle gelinin şalını sallayarak *betaşar* söyler. Şiire başladıktan sonra gelinin kaynatasına ithafen sözler söyleyip ondan görümlük isteyip gelinin bir dizini bükerek selam vermesini sağlar. Kaynatası görümlüğünü söyler. Bu şekilde damattan büyük herkesin adını sıralar onların hepsi de görümlüklerini söylerler. Akının her ismini söylemesinden sonra gelin eğilerek selam verir. Toplanan halk *betaşarı* dikkatle dinler. İnsanlar akının iyi veya kötü yönünü eleştirirler” (Täkejanulı, 2005: 30-31).

Kerimov'un tanımında diğer tanımlarda olduğu gibi *betaşarın* geline nasihat vermek olduğu vurgulanmıştır. Diğer tanımlardaki bilgilerden farklı olarak bu tanımda *betaşar* geleneğinden sonra gelinin elinden çay içildiği bilgisi verilmektedir: “*Betaşar* yeni gelinle ilgili *jırdır* /şiirdir/ destandır. Kazakların eski zamandan beri gelen geleneklerinden biri yeni gelin gelinin yüzünü kimseye göstermeden örtüyle kapatıp getirme geleneğidir. Gelinin yüzünü açmaya özel önem verildiği için bu ritüel kalabalığın karşısında akınlar tarafından şiirle gerçekleştirilmiştir. Fakat her *betaşarda* yazıldığı döneme uygun yeni hayata adım atan genç geline terbiye verme isteği de görülmektedir. Düğün bitmek üzereyken yüzü kapalı gelini ortaya çıkarıp genç delikanlı ezgili şiirle onun yüzünü açar. İki yengesi gelinin iki tarafında durur. Terbiyeye yönelik önemli sözler söyleyip gelini kayın yurduna, kayın yurdunu da geline tanıttıktan sonra yani *betaşar* ritüeli sonuçlandıktan sonra büyükler özellikle ablalar ve nineler genç gelinin elinden çay içmek için tekrar toplanırlar.” (Kerimov, 1992: 81-82).

Biyhay'ın *betaşar* hakkında verdiği bilgi şöyledir: “Elinde kırmızı yeşil renkte kumaşın bağlı olduğu bir kamçı tutan doğaçlama ustası genç bir akın, yeni gelinin yanında durup akıl, nasihat ve şakanın bol olduğu ilgi çekici *betaşar* jırını söyler. Bu şiirin sabit nağmesi olur, sözleri ise doğaçlama söylenir. *Betaşarda* yeni gelinin geldiği ve karşılandığı bildiririlir, geline övgü ve nasihat içeren sözler söylenir” (Biyhay, 2005: 784-785).

Qonqıratbaev, *betaşarda* mizahi unsurların olduğu bilgisini vermiştir: “*Betaşar* gelin geldiğinde söylenen jır örneğidir. Beyaz yazmayla örtülüp getirilen genç gelinin yüzünü akın açar; elinde beyaz değneği olan akın, gelinin örtüsünü belli aralıklarla açıp ev ahalisi ile tanıtır. *Betaşarda* mizahi unsurlar ağırlıktadır. Genelde *betaşar* “gelin gelin geldi, gelin eve girdi” sözleriyle başlar. Betaşarlarda akın yeni gelinin yüzünü açıp yeni akrabalarla tanıştıtır, bunun için görümlük ister” (Qonqıratbaev, 1991: 51-52).

Elimkulov, *betaşar* jırları aracılığı ile gelinin yeni ailesi, çevresiyle tanıştırıldığını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Betaşarlarda* her tanıştırma “bir selam” sözü ile bitirilir. Elimkulov, tanımında diğer tanımlardan farklı olarak bu bilgiyi vermiştir. “Eskiden yeni gelen gelinin yüzünü kimseye göstermeden kalabalığın ortasına getirirlerdi. Köyün dombra çalabilen şiir ustası delikanlılarından biri ortaya çıkıp dombrasını çalarak gelini kayın yurduyla tanıştıtır. Şiirinde gelini damadın tüm akrabaları ile tanıştıtırırken onların iyi yönlerini över, bazen şaka olarak onlara takılır ve sonunda “bir selam” der. Gelin adı söylenmiş kişiye eğilerek selam verir. İşte bu güzel gelenek günümüzde de devam etmektedir”. (Elimkulov, 1994: 48).

Betaşar geleneğinin icrası hakkında “Qazaqqtın Betaşar Jırları” adlı eserinde şu açıklama yapılmıştır: “Gelin köye doğrudan gelmez, köye yakın bir yerde bekletilir. Kız

evinden atla veya zilli faytonla çıkıp damadın köyüne vardıktan sonra damadın köyü büyük bir düğün yapar. Damadın köyüne iki üç kilometre kaldığında gelinin bindiği zilli fayton veya at durur. Buna Kazaklar “kelin tösüröv” (gelin indirme) toyu derler. Onlardan haberi alan damadın yengeleri, kızlar ve genç gelinler grubu, faytona doğru giderler. Faytonun etrafındakilerle buluşup müjde isteyerek gelen gence damat özel bir hediye verir. Bu hediyeye “entikpesi” (nasip) veya “şavıp keldisi” (kısmeti) denir. Gelin artk faytona bindirilmez. Başına gelin başlığı giydirilip köye yaya olarak götürülür. Köyün kızları ve gelinleri genç gelini karşılarlar. Gelin birlikte yola çıktığı anası ile veya yengesiyle, arkadaşlarıyla geride kalır, erkekler ise köye doğru önden giderler. Köye yaklaştığında delikanlı koşarak gelip gelinin geldiğini haber verir. Damadın köyüne yaklaştığında kızın başına örtü örtüp gelin başlığı giydirmek geleneğe boyun eğmek anlamına gelir” (QBJ, 2008: 12).

Aynı eserde gelinin, damadın memleketine gelişiyile ilgili gelenekler de ayrıntılı bir biçimde izah edilmiştir: “Genç gelin eve yaklaştığında köyün kızları ve gelinleri onun yüzüne perde tutup gelinin koluna girerek onu kaynatasının evinin yanına getirirler. Yol üzerinde kimselerin yüzünü görmemesi için gelinin önünde iki yengesi bir perde tutarak yürürler. Başının üzerine kumaş gerilir. Bu kumaşın dört ucunu dört kadın tutar. Bu şekilde özel olarak dikilen otağa ulaştırılır. Otağa girerken başkalarının görmemesi için yüzüne ipek bir yazma ya da ipek bir şal örtülür. Üzerlik otu yakılıp belalar, iftiralar gelinden uzaklaştırılır. Ateşe yağ dökülür ve gelin ateşin önünde saygıyla eğilir. Gelinin kaynatası ve kaynanası hepsi birlikte kapının önüne karşılamaya çıkarlar. Kaynanası gelini saçı saçarak, kucağını açarak karşılar. Kelin tösüröv toyu bu şekilde başlar. Büyükler eve girip oturduktan sonra yeni gelini kaynatasının evinin içine alınır. Kızın çeyizi evin sağ taraftaki başköşesine konulur, yere alaca döşek serilip kenarına duvar halısı asılıp gelin için perdeli bölme kurulur. Burada gelin ayakta durur, yaşça büyük kadınlar izin verdiklerinde oturur. Yaşça büyük kadınlar geldiğinde gelin, yüzü şal ile örtülü bir şekilde oturur. O gün büyük eğlence olur. Köyün genç kadınları, kızları, çocukları, oyuncular, çoluk çocuk hepsi toplanırlar. Onların içinde oğlanın babası da olur. Kazakların geleneğine göre eğlencede önce çay, daha sonra beşparmak (geleneksel yemek) yemeği verilir. Aytıs (atışma), şiir, destan, kıssalar beşparmak yemeğinden sonra söylenir. Bunun sebebi, bunların tan ağarıp güneş doğduğunda söylenmesidir. Kız tarafının damat tarafına getirdiği hediyeler başköşeye konulur. Damat tarafı koyun kesip misafir yemeği verir. Düğün yazın yapılıyorsa kımız ikram edilir. Bu yeni gelin getirme eğlencelerinde ilk başta *betaşar* söylenir. Bunu her akın söyleyemez, söyleyebilen usta akınlar olur. Çünkü *betaşar* geline ilk öğüt, nasihat olarak kabul edildiği için ustalıkla söyleyemezse akın kınanır. Güzel bir şekilde söyleyebilirse büyük hediye alır” (QBJ, 2008: 13-14)

Kazak geleneksel şiirlerinden bir dalı da *betaşardır*. Bu geleneksel şiirin çıkış noktası eski zamanlara dayanmaktadır:

<i>Havana edi anamız,</i>	/ Havva ana idi anamız,
<i>Havva ata idi atamız.</i>	/ Havaata edi atamız.
<i>Qıbırlap jürgen osı jan,</i>	/ Kıpırdayıp gezen bu insan,
<i>Solardan tarap kelemiz</i>	/ Onlardan çoğaldık.

<i>Atamız Ata, Havata,</i>	/ Atamız ata, Havva ata,
<i>Havananı sol ağlan.</i>	/ Havva ananı o almış.
<i>Bizge qalğan miras bul,</i>	/ Bize kalan miras bu,
<i>Havata sındı babañnan.</i> (QBJ, 2008: 3	/ Havva ata gibi atadan.

Betaşardan alınan bu dörtlükler ile evlenmenin, gelin olmanın, yuva kurmanın; dünyaya gelen ilk kadın Hz. Havva’dan beri var olduğu vurgulanmaktadır. Bazı *betaşarlarda* “uzaktan geldi dolaşıp, ateşe yağ döktü baş eğip” şeklindeki mısraları şamanizimden izler taşır. Güneşe, aya, göğe hürmet edilen bu eski inancın bugüne dek yok olmaması bu inancın insan aklının kalıplaşma süreci ile ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bununla ilgili olarak şu düşünceye göz atılacak olursa: “Musteryen’in ilk döneminde yaklaşık olarak 130-120 bin yıl önce insanlar ateşi kullanmaya başladı. Tekrarlanan bazı doğa olaylarını korkuyla karşılayan insanlar yavaş yavaş onlara hürmet etmeye başlayınca şuurlarında ilk dini inançlar oluşmaya başladı (Baybatşa, 1998: 40). İnsanoğlunun başlangıç anını sadece yabani, ilkel, basit olarak görüp o zamanın derinliğinden bugünkü insan derecesine kadarki süreci ilkelikten medeniyete, basit kör inançtan bilimsel düşünce kazanımına ulaşma yolu şeklinde açıklayabiliriz.” (Qavpınbayulı, 1996: 32)

Yabancı evin eşiğine adım atan genç gelinin ateşe yağ döküp ateş anaya hürmet etmesi; bebeğini öpüp beşiğini ateşle tütsülemesi gibi uygulamalar o eski zamandan kalan geleneklerdir. Yeni doğmuş ayı gördüklerinde ihtiyarlar: “Ayı gördüm, sağ salım gördüm. Eski ay esirge, yeni ay koru,” diye yüzlerini sıvarlardı. Kazakları araştıran Çin bilgini Suv Biyhay şöyle demiştir: “...ondan sonra genç gelini o evin yanan ateşine üç defa selam verdirirler, ateşe yağ dökerler. Yağın döküldüğü ateş alevlenip yandığında kaynata ve kayınvalidesinin evine yeni birinin katılıp ailenin büyüyüp genişleyeceğine inanılırdı. Bu anda yaşlı bir kadın çıkıp alev alev yanan ateşe iki avucunu yaklaştırıp: “Ateşe ana, yağ ana, koru!”, diye sığınır ve iki eliyle genç gelinin yüzünü sıvayıp genç çiftin huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşamasını diler... Bu, Kazaklarda eski şaman inancından geriye kalan ritüellerden biridir” (ÄTS, 1996: 787-788). Bu fikre Şokan Balihanov’da değinmiştir: “Böyle bir inanç

eski şamanizmden kalmış, o zamandaki insanların ateşi koruyucu güç olarak görmelerinden doğmuştur” (Ğabdulliyın, 1996: 60). Allah’ın adıyla söze başlamak, Allah’a sığınmak, Allah’a emanet etmek, Allah’ın yar olup nerede olursa olsun korumasını istemek gibi davranışlar İslam dininin yayılmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Örneğin “Betaşar başı bismillah, bismillah gelir bin yılda”, “Peygamber kızı Fatima, onlardan kalmış betaşar”, “Gelinin yüzünü açalım, şariat örneğini saçalım”, “Şeriata kul olmuş doksan dokuz evliya” gibi *betaşar* mısraları İslam dininin tesiriyle doğmuştur.

Kazak *betaşar* jırlarının birçok örneği vardır:

<i>Qos ağaştı kespegen,</i>	/ Birlikte büyüyen iki ağacı kesmemiş,
<i>Bocağan aman bolsın dep.</i>	/ Ailen sağ olsun diye.
<i>Kök şölitiñ basın espegen,</i>	/ Kök yeşile zarar vermemiş,
<i>Keletin jasqa tolsın dep.</i>	/ Gelecek olan genç nesle dolsun diye.
<i>Kir suvın jolğa şaşpağan,</i>	/ Kirli suyu yola saçmamış,
<i>Jolındı kirlemesin dep.</i>	/ Yolunu kirletmesin diye.
<i>Kömir men küldi baspağan,</i>	/ Kömür ile küle basmamış,
<i>Şalmasın uşıq tolsın dep.</i>	/ Aniden uçuk çıkmasın diye.
<i>Ağındı jarıp tospağan,</i>	/ Akarsuyun önünü kesip engellememiş,
<i>Jetsin dep qolı armanğa.</i>	/ Ulaşsın diye eli hayale.
<i>Jalığız tal qolı armanğa.</i>	/ Yalnız dala zarar vermemiş,
<i>Qalma dep jalğız jalğanda.</i>	/ Dünyada yalnız kalma diye.
<i>Qaratpaydı törge tabanın,</i>	/ Tabanını baş köşeye yönlendirmez.
<i>Mereyiñ üstem bolsın dep.</i>	/ Değerin yüksek olsun diye.
<i>Jasqamaydı jüzin balanıñ</i>	/ Çocuğu geri çevirmez.
<i>Säbiydiñ peyili konsın dep.</i>	/ Çocuğun gönlü hoş olsun diye.
<i>Qonaqtı üyden quvmağan,</i>	/ Konuğu evden kovmamış,
<i>Kemimesin dep nesiben.</i>	/ Azalmasın nasibim diye.
<i>Burımın kesip buvmağan,</i>	/ Örgüsünü kesip bağlamamış,
<i>Ayrılmasın dep esilden.</i>	/ Eşimden ayrılmayayım diye.

Tizgindi tuyıq taqbağan, / Dizgini sıkı takmamış,
Bolmasıñ jolı tuyıq dep. / Yolu kapalı olmasın diye.
Jañırıq jarıp jaqbağan, / Çok yüksek sesle bağırمامış,
Tartbasın мәñi küyik dep. / Ebedi olarak ızdırap çekmemek için.

Ot kesip jalın jarmağan, / Ateşi kesip alevi yarmamış,
Şırağın mazday bersin dep. / Ocağın tütmeye devam etsin diye.
Jalgızdıq körmey tarğalang, / Yalnızlık görmeden çoğal
Artıñnañ ercin dep... / Ardından kardeşin takip etsin diye...

Osılar edi mirasıñ / Bunlardı mirasın,
Osılar edi salt sanañ / Bunlardı geleneğin, şuurun.
Osılar edi qıymasıñ / Bunlardı kıyamadıkların.
Ardaqtap tuğran basqadan. (QBJ, 2008: 5 / Başkalarından üstün tuttuğun.

Diye söylenen sözler ile Kazak geleneğindeki önemli inançlar, sıralanıp gençlere öğretilip vazgeçilmez kaideye dönüştürülürken kalp ve şuurlarına yerleştirilmek amaçlanmaktadır.

Bununla birlikte başka bir betaşarda ateş kirpikli, ay alınlı güzeli şu şekilde tasvir ediliyor:

Tuvğan ayday tolıqsıp, / Doğmuş ay gibi dolgunlaşıp,
Betteriñ nen nur tamğan. / Yanaklarından nur damlayan.
Qır murındı, qıpşa bel, / Dik burunlu, ince bel,
Tal şıbıqtay buralğan / Dal gibi sallanan.

Jamırap, jaynap köñil aş / Parlayıp, canlanıp neşelendir,
Bäyşeştey nurlanğan. / Kardelen gibi nurlanan.
Beyne seni uksatam, / Ben seni benzetiyorum.
Tañ sävlesi qılñanan. / Sabahın beyazımsı ışığına.

Baldırğanday jası bar / Fidan gibi yaşı var.
Qiyılğan kara qası bar. / Yay gibi karakaşı var.
Aş beline tüsedı, / Beline kadar düşüyor,

Sekildi altın şaşı bar.

/ Altın gibi saçı var.

Avzın aşsa aq tisi

/ Ağzını açsa beyaz dişleri,

Mervert tastay jarqırar.

/ İnci gibi parlıyor.

Totı qustay türlenip,

/ Papağan kuşu gibi çeşitlenip

Aq bilegi jaltırar.

/ Beyaz bileği parıldıyor.

Kelbetine qarasañ

/ Yüzüne baksan,

Segiz qırlı qırlangan.

/ On parmağında on marifet.

Bulbul qustay sayrasa

/ Bülbül kuş gibi ötse,

Äveninen jır tamğan. (QBJ: 2008: 5) / Nağmesinden şiir damlayan.

sözleriyle tasvir edilen güzel kızın görünüşü aşk destanlarının ezgisiyle birleşmiş gibidir.

Örneğin:

Qız Jibektin aqtıǵı

/ Kız Jibegin Beyazlığı,

Navrızdıñ akşa qarınday.

/ Mart'ın beyaz kırı gibi.

Aq betiniñ qızılı

/ Ak yanaklarının pembeliği,

Qar üstine tögilgen

/ Karın üstüne dökülen

Aq taviqtıñ qanınday

/ Beyaz tavuğun kanı gibi.

Eki bettiñ ajarı

/ İki yanağının güzelliği

Jazıǵı tüsken saǵımday

/ Yazın görünen serap gibi.

Lebizi şarap añıp tur,

/ Sözleri mey kokuyor.

Beyište zâmzam suvınday

/ Cennette zemzem suyu gibi.

Qos bilegi jur-jumır

/ İki bileği dolgun,

Ak baltanıñ sabınday.

/ Ak baltanın sapı gibi.

Tösinde bar qos alma,

/ Göğsünde var iki elma,

Nar buranıñ sanınday

/ Büyük erkek devenin budu gibi.

Oymaq avız, külim köz

/ Çukur ağız, gülen gözler,

Izdegen erge tabıldı ay. (QĞJ, 1996: 54). / Arayan erkeğe bulundu ya.

İkisinden de Kazak kızının çekici güzelliği başarılı bir şekilde tasvir edilmiş. Kızın soyu şu şekilde anlatılmaktadır:

Ülgili elden qız alsañ,

/ Örnek aileden kız alsan,

Ozıl şıǵar tabılnan.

/ Geride bırakırsın herkesi.

Ülgisiz elden qız alsan,

/ Kötü aileden kız alırsan

Balta ozbayı sabınan.(QBJ, 2008: 6) / Balta geçemez sapını.

Örnek bir gelin şu şekilde tasvir ediliyor:

<i>Jaqsı kelin belgisi,</i>	/ İyi gelinin nasıl olduğunu
<i>Men aytayın ülgisi:</i>	/ Ben anlatayım örneğini:
<i>Erteñ erte turadı,</i>	/ Sabah erken kalkar,
<i>Beti, kolın juvadı.</i>	/ Elini yüzünü yıkar.
<i>Qaynganıñ aldınan,</i>	/ Kaynının önünde
<i>İyilip sälem qıladı.</i>	/ Eğilip selam verir.

<i>Jügin jiynap jaynatıp,</i>	/ Evini toplayıp güzelleştirip,
<i>Şayın quyıp qaynatıp,</i>	/ Çayını döküp kaynatıp,
<i>Attandırıp mingizip,</i>	/ Atına bindirip,
<i>Esik aşıp kirgizip,</i>	/ Kapıyı açıp, buyur edip,
<i>Jürer kelin osılay,</i>	/ Gezer gelin bu şekilde
<i>Jaqsılğın bilgisip,(QBJ, 2008: 6)</i>	/ İyiliğini gösterip.

Kötü gelin ise şu şekilde tasvir edilir:

<i>Jaman kelin belgisin,</i>	/ Kötü gelinin nasıl olduğunu,
<i>Söyleyin kelin sen üşin.</i>	/ Anlatayım gelin senin için:
<i>Duvırğan şaştarı</i>	/ Dağınık saçları,
<i>Qayğadayın bastarı.</i>	/ Karmakarışık başları.
<i>Burqırap opa betinen,</i>	/ Görünüp pudra yüzünde
<i>Boyalğan sınsız qastarı.</i>	/ Boyanmış doğal kaşları

<i>Irjaq-ırjaq küledi,</i>	/ Kıkır kıkır gülüyor,
<i>Tasır tusır jüredi.</i>	/ Tak tuk yürüyor.
<i>Külkimenen tegin kün ötip,</i>	/ Kahkaha ile gün geçirip
<i>Künde bitpes küybeñi.</i>	/ Hiç bitmez ev işleri.

<i>Şalqar tüste turadı,</i>	/ Öğlene doğru kalkıyor,
<i>Ösek düken quradı.</i>	/ Dedikodu peşinde geziyor.

Ötirik duspan bolğan soñ, / Yalan söz çok olunca,
 Jigit sağı sınadı. / Delikanlının sabrı tükeniyor.
 Zerek bolsa jas kelin, / Akıllı olsa genç gelin,
 Bul mısaldı uğadı. (QBJ: 2008: 7) / Bu sözlerimi anlar.

Bazı *betaşarlar* “dünürü getirip suya koy, kaçacak gibi duruyor” veya “kadın dünürü getir, saçını kesip yakalım, kuyruk ciğer yedirelim” şeklinde mizah ve şakayla devam etse de bazı *betaşar* jırları iyi dilek, hayır dua ile biter. Örneğin Kadirhan Qiyzatoğlu’nun *betaşarının* sonu şu şekildedir:

...

Sälem etken keliñe / Selam veren geline,
 Jubın tapqan mırzağa, / Eşini bulan efendiye,
 Batandı ber kəriya. / Dua et ihtiyar.
 Avmin! / Âmin!

Quvanışñ qut bolsın, / Sevincin kutlu olsun,
 Balalarğa baq qonsın. / Çocuklara baht konsun.
 Şarşağanıñ mut bolsın, / Yorgunluğun geçsin.
 Eki balañ mängilik / İki çocuğun ebedi olarak,
 Qos aqquvday jup bolsın. / İki kuğu gibi çift olsun.
 El tilevi qabil bop, / Halkın dili kabul olup,
 Jaratuvşı qup körıp / Yaratan uygun görüp,
 Ayağınan kelinning / Ayağından gelinin,
 Osı avılğa kut qonsın! (QBJ, 2008: 9) / Bu köye kut konsun.

Betaşarın her nüshasından bir kesinti göstermedeki amaç, Kazak halk kültürü ürünü olan *betaşarlardaki* gayenin, gelini millî terbiye ile yetiştirmek olduğunu göstermektir. Terbiye demişken *betaşar jırının* tamamı akıl öğüt ve nasihatten ibarettir. Genç kızlık hayatıyla vedalaşıp yabancı bir ailenin içine giren genç geline, aş, ervaha, gelin geldiği eve, eşiğe, halka, kaynatayla kaynanaya, kaynına, görümceye, arkadaşlara, eltiye, yengeye, dayıya, *betaşarı* söyleyene, kısacası herkese “bir selam” diye seslenilmesinin kökeni çok derinlerde gizli olan terbiye ile alakalıdır (Şeriphanulı, 2008: 7).

Tiri aytar arvağın, / Canlı anlatır ervahını,
Bilersiz onıñar jağın. / Bilirsiniz onun soyunu.
Izzetpenen iyilip, / Nezaketle eğilip,
Arvaqtağra bir sälem! / Ervahlara bir selam!
 ...
Är tülükten tügendep, / Her nesilden eksiksiz
Beldevine baylayık. / Kuşağına bağlayalım.
Bereke salttı bekem dep, / Bereket ve geleneği sağlamca.
Bügingige jalğayıq. / Bugünümüze ekleyelim.
Şañıraqqa bir sälem! (QBJ, 2008: 8) / Geldiğin eve bir selam.

Veya uzun söylenen *betaşarın* kısacık özeti:

Eñkeygen kări, / Eğilen ihtiyar,
Eñbektegen jas. / Emekleyen bebek.
Kelgen köp, / Gelen kalabalık
Jiyılğan top. / Toplanan grup.
Kelgen jerine, / Geldiğin yere
Şalqa köliñe. / Geniş gölüne.
Tilevpes dosqa, / Dileği bir dosta,
Aldıña kelgen asqa. / Önüne gelen aş,
Barlığına bir sälem! / Hepsine bir selam,
Halqıñızğa bir sälem! (QBJ, 2008: 8) / Halkınıza bir selam!

Felsefi düşünce ile dolu *betaşarlar* çoğunlukla bismillah ile başlıyor:

Bismilla dep aytayın, / Bismillah diye söyleyeyim,
Şaytannıñ köñilin basayın. / Şeytanın gönlünü basayım.
Payğambardıñ ümbeti / Peygamberin ümmeti,
Endiginiñ sündeti. / Şimdikinın sünneti,
İbalı bol, kelinjan, / Edepli ol, gelincan,
İbamen betin aşayın. (QBJ, 2008: 8) / Edeple yüzünü açayım.

Yeni gelen genç gelinin yüzünü genel olarak ellerinde puhu kuşu tüyünün bağlı olduğu dombralar ile genç akınlar açar.

Şüberek tozar, tay azar, / Kumaş eskir, tay zayıflar.
Bir körmekke bar ozar. / Görünüşte zengin başarır.
Qayır kerek bärine, / Hayır lazım herkese,
Jas tilegi jay ozar. / Dileği iyi olan genç başarır.

Bir ömirmen qoştastıñ, / Bir hayatla vedalaştın,
Qız küniñ qayta kemleydi. / Kızlık günün geri gelmez.
Bir ömirmen dostastıñ, / Bir hayatla arkadaş oldun.
Örkeniñ tüñnan bürleydi. / Filizin güç ile tomurcuklanır.

Ar, nısap, iba, qanağat, / Ar, merhamet, edep, kanaat
Osınıñ bəri amanat. / Bunun hepsi emanet.
“Pälenniñ qızı sonday” dep, / “Falancanın kızı şöyle” diye,
Keltirme, kargı, jaman at. / Getirme yavrum, kötü ad.

Bababa saltın öşirmey, / Baba geleneğini söndürmeyip,
Sananga berik saqtap jür. / Aklında sağlam bir şekilde tut.
Ädep iba degende, / Edep, ahlak dendiğinde,
Jürgeninde jattap jür,(QBJ, 2008: 9) / Gezerken aklından çıkarma.

Tüm bu tanım, fikir, örneklerden sonra görülmektedir ki *betaşar* jırının temeli akıl ve nasihattir. Gelecekteki anneye bu şekilde terbiye verilmesi *betaşar* geleneği ile icra edilmektedir (Şeriphanulı, 2008: 9).

1.2. Joqtav

Joqtav sözüne “Kazak Dilinin Sözlüğü”nde şöyle bir açıklama yapılmıştır: “*Joqtav* vefat eden kişinin ardından, yakınlarının acı dolu sesle çıkardığı feryattır”. “*Joqtav*, ölen insana ağıt yakıp ağlamak, feryat etmektir” (QTTS, 1959: 236).

Joqtav, Kazak halkının geleneksel şiirlerinin çok kapsamlı bir bölümünü oluşturmaktadır. *Joqtav* her yerde farklı bir şekilde adlandırılmaktadır. “Bazen köris (görüş) bazen jılav (ağlama) bazen de davıs (ses) denilmektedir. Örneğin, Divayev *joqtava* “jılav” demektedir.” (Divayev, 1992). Moğalistan ile Çin’deki Kazak yayınlarının bazılarında “köris” (görüş), (QTSJ, 1995: 32-33); bazen “davıs” (ses) (Maralbayulı, 1988: 99-115) şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Kazakların geleneksel şiirlerinden biri olan *joqtavlar* hakkında Kazak aydınlarının birbirinden farklı tanım ve fikirleri mevcuttur.

Ğabdulliyn, *joqtav* hakkında şöyle bilgi vermektedir: “Kazak halkının eski zamandan süregelen geleneğinde ölen insanı yad etmek, ona ithafen *joqtav* yazmak önemli bir yere sahiptir. Birinin yakını, çocuğu ya da halkın değer verdiği biri vefat edince onlar için *joqtav* yazmak gelenek haline gelmiştir. Genel olarak *joqtavı* ölen şahsın karısı, annesi, ablası veya kızkardeşi söylemiş ve *joqtavın* sözlerini de onlar kendileri yazmaya çalışmıştır. Bununla birlikte bazı *joqtavları* meşhur akınlar yazmıştır. *Joqtavlarda* ölen kişinin iyi amelleri, hizmetleri, iyi yönleri yad edilmiştir. Bu yönden bakıldığında *joqtavlar* ölen şahsa yapılan anıt gibidir” (Ğabdulliyn, 1996: 75).

Divayev ise *joqtav* için şunları söylemektedir: “Kazak halkında mevcut olan çok sayıda geleneklerin içinde bir konu var ki etnografinin özel ilgisini çekmektedir. Burada göçebe kadınların karakteri, düşüncesi iyi niyeti açıkça görülür. Bu, özellikle evin reisi vefat ettiği zaman göze çarpar. Asilzadeler, sultanlar veya toplumda önemli bir yere sahip olan Kazaklar vefat ettiğinde *joqtav* söylenir. Bu şiirlerde merhumun çeşitli özelliklerinden söz edilir. Dul kadının kocasına, kızının babasına veya kızkardeşinin ağabeyine *joqtav* söylemesine Kazaklarda “jılav” (ağlama) veya “joqtav” denir. Bu *joqtavlarda* ağlayan kadının vefat eden kişiyle ilgili söylediği benzetmeler dikkat çekicidir” (Divayev, 1992: 111).

Qaliyulı, *joqtavın* kadınlar tarafından söylenen, erkekler tarafından yazılan bir tür olduğu bilgisini vermiştir: “*Joqtav* ölüm yitim jırlarının içinde muhtevası karmaşık bir türdür. Çünkü geleneğe göre *joqtavda* söylenmesi zaruri olan konu çoktur. Vefat eden kişinin hayattayken sahip olduğu sosyal statüsü, insanlığı, zenginliği, karakteri, sanatı, bilimi hastalık dönemindeki durumu, söylediği vasiyeti gibi durumlardan bahsedilir. Diğer bir sebebi ise *joqtav* söyleyicilerinin çokluğudur. Vefat eden kişinin bütün kadın akrabaları, kendi akrabalık derecesine göre vefat eden kişiden gördüğü iyilikleri, ona karşı duyduğu özlemi ona karşı ödeyemediği borcunu, pişmanlıklarını, geride kalan çocuklarının gelecekteki kaderini dile getirirler. Kadere yalvarırlar, dertlenirler, bazen kaderi lanetlerler. Vefat eden meşhur biriyse *joqtavcılarının* sayısı daha çok, *joqtavın* içeriği daha geniş olur. Böyle bir durumda akraba kadınlar *joqtavı* söylerken akraba erkekler *joqtavı* yazar; hatta akraba ilişkisi olmayan akın ve *jıravlar* da *joqtav* yazıp halkın içindeki namını, emeklerini anlatır” (Qaliyulı, 1985: 206- 207).

Qongıratbaev *joqtavı* şu şekilde izah etmiştir: “*Joqtavı* Kazak bozkırında il başkanları ve kadılar da desteklemiştir. Örneğin “Baytok akının Jangır Han öldüğünde söylediği “Tolgov” içinde yer alan *joqtav*. Demek ki *joqtavda* her çevrenin bakış açısı mevcuttur. Daha

sonraları *joqtavı* birine yazdırıp ezberletip söyleme süreci doğmuştur” (Qongıratbaev, 2004: 170- 171).

Biyhay’ın *joqtav* hakkındaki tanımında *joqtavın* güneş batarken ve güneş doğarken olmak üzere günde iki defa söylendiği dile getirilmiştir: “Eski Kazak geleneğine göre bir ölümün ardından uzunca vakit yas tutulur. Vefat eden kişinin ailesindekiler bir yıl boyunca düğün, kutlama gibi etkinlikler yapmazlar. Karısı, kırkına kadar evinden çıkmaz. Erkekler atışma, kız kovalama oyunu gibi eğlenceli etkinliklere katılmazlar. Karısı bir yıl boyunca karalar bağlayıp başına beyaz örtü örter. Vefat eden kişinin karısı ve kızları yas tutup *joqtav* söylerler. Vefat eden kişinin hayatında yer alan önemli olayların hepsi *joqtavda* anlatılır. *Joqtavcılar* ölen kişiye duydukları sevgiden, ölümü nedeniyle duydukları üzüntü ve kederden söz ederler. *Joqtavın* kendine uygun hüznü nağmesi olur. Gelenek olarak *joqtav* biri güneş doğarken diğeri de güneş batarken olmak üzere günde iki defa söylenir” (Biyhay, 2005: 810-811).

Tekejanulı’nın *joqtavın* söylenme zamanı hakkında verdiği bilgi şöyledir: “Genelde *joqtav*, kişinin vefat ettiği günden itibaren söylenmeye başlar ve kırkına kadar sabah, öğle, akşam olmak üzere günde üç sefer, baş sağlığı için biri geldiğinde, cenaze evden çıkarken, kabirciler geldiğinde; üçüncü gün, yedisinde, kırkında, aşında ve göç esnasında söylenir. *Joqtav* söyleyiciler başlarına karalar bağlar. İki kadın birlikte söyler. Genelde sadece kadınlar söyler. Onlara *joqtavı* akınlar yazıp verir. Akınlara bunun için hediye verilir (Tekejanulı, 2005: 64). Diğer tanımlarda olduğu gibi *joqtavın* kadınlar tarafından söylendiği akınlar tarafından yazıya geçirildiği bilgisine ulaşılmaktadır”.

Arınov, *joqtav* türünün üç çeşidi olduğunu söylemektedir: “Adından da anlaşıldığı üzere insan vefat ettikten sonra yazılır. Sonra o vefat edenin yıldönümü aşı verilene kadar bir yıl boyunca söylenir. *Joqtav* herkes için yazılmayabilir. Bilinen *joqtavın* üç çeşidi var. Birincisi ölen kişinin çocuklarının (çoğunlukla kızlarının) yazdığı ve söylediği *joqtavlar*. İkincisi ölen kişinin annesinin veya karısının yazdığı *joqtavlar*. Üçüncüsü meşhur bir akının yazdığı *joqtavlar*. Yazanı belli olmayan birkaç *joqtav* var. Ancak onların yazılış şekline bakarak meşhur bir akın tarafından yazıldığını söylemek mümkündür” (Arınov, 1990: 9).

Kenjeahmetulı, *joktav* geleneğinin dinle alakasının olmadığını, *joktavın* bir halk geleneği olduğunu vurgulamıştır: “*Joqtav*, ölüm hadisesinde tutulan yası ve acıyı hafifleten bir matem geleneğidir. Kişinin iyiliği, halkına yaptığı hizmet, olumlu özellikleri anlatılan geleneksel hüznü şiir. *Joqtavı* meşhur akınlar veya ölenin karısı, annesi, kız kardeşleri yazar. *Joqtavların* dinle alakası yoktur, onları kalıplaşmış halk geleneği, onları ölümle ilgili güçlü bir gelenek şeklinde kabul etmek gerekir” (Kenjeahmetulı, 2004: 270)

Kişibekov, *joqtav* söyleme geleneğinin sıbızqı, dombra, kopuz gibi müzk aletleri ile de icara edildiği bilgisini vermektedir. O, *joqtavın* vefat edenin yıl dönümüne kadar günde üç defa söylendiğini şu sözlerle belirtmektedir: “*Joqtav* halkın başına gelen acılı bir kayıp karşısında, tüm halkın hürmet ettiği değerli ihtiyar, kahraman veya kıymetli kimse öldüğünde söylenir. Bununla birlikte *joqtav* bireysel olarak insanın evinin kederini anlatır, yakınından, kardeşinden, akrabasından veya kocasından ayrılan kişilerin acısını anlatır. Eski geleneğe göre yas tutan kişi *joqtav* söyleyip ağıt yakar. Hatta eski zamanlarda dul kalan kadın saçını salık bırakıp yüzünü tırmalardı. Ölen insanın yıl dönümü aşı verilene kadar karalar giyinip her gün üç kere *joqtav* söylerdi. *Joqtavın* hüznü ezgisi olup acı bir sesle söylenir. *Joqtavın* içeriğini ölen insanın namı, hayattayken yaptığı önemli işler, karakteri, insanlığı, gibi konular oluşturur. *Joqtavın* sıbızqı (kaval), kopuz, dombra eşliğinde söylenen türleri de vardır. *Joqtav*, geleneksel hüznü şiirdir” (Kişibekov, 1999: 47).

Ädebiyettanuv Terminiyyeriniñ Sözdigi’nde *joqtav* kelimesi şöyle açıklanmıştır: “Halkın ruhani tarihinde özel bir yere sahip *joqtavın* doğasına bakılacak olursa onlarda Kazak halkının manevi, etik, insani yönü (kişiliğe, karaktere, kahramanlığa hürmet etmesi) açıkça görülmektedir. *Joqtavlar* insanı ahlaklı, edepi, merhametli olmaya ve insanoğlunu içtenlikle sevmeye teşvik eder “(ÄTS, 1996: 95-96.). Görüldüğü üzere *joqtavlarda* insanları eğitme amacı vardır.

Joqtav şiirinin kökeni çok eski zamanlara dayanmaktadır. Büyük yazar Muhtar Avezov bu konuda şöyle der: “Bu türün ilk çıktığı dönem hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Eski zamandan beri var olan bir tür olduğu kesindir” (Ävezov, 1985: 26). Bazı bilim insanlarının fikrine göre kitabelerde yazılan metinler bu şiirlerin kökeni niteliği taşımaktadır. Bu fikre M.Ö 7-2 asırlarda yaşayan Türk memleketini kuran Alp-Er Tunga’nın ardından söylenen şiir delildir “Alp Er Tunga’ya ithaf edilen *joqtav*, eski Türk edebiyatının ilk nüshalarından biri olarak kabul edilir” denilmiştir (Qıravbayqızı, 2001: 8-9). Bu *joqtav* Ädige beyin nesli, 16.asırda yaşayan Noqay kahramanı Mama’ya (Baytursınuı, 2004: 98-100) söylenen *joqtav* ile Alp Er Tunga için söylenen *joqtav* karşılaştırılırsa:

<i>Bilimdi batır jünjidi,</i>	/ Bilim sahibi kahraman yenildi,
<i>Zamana atı janşıdı.</i>	/ Zamane adı kayboldu,
<i>Izgiler täni jiydidi,</i>	/ İyiler bedeni yok oldu.

Jerge tiyip sürtiler. (Qıravbayqızı, 2001: 9 / Yere değip düştüler

Mamay öldüğünde ihtiyar annesi Karıülek’in söylediği *joqtavda* şu mısralar mevcuttur:

<i>Ölding, Mamay, kül boldıñ,</i>	/ Öldün Mamay kül oldun,
-----------------------------------	--------------------------

Kül uşırğan jel boldıñ.

/ Kül saçan rüzgâr oldun.

Aytıp-aytpay nemene,

/ Söylesen söylemesen ne fark eder,

Topıraqpen teñ boldıñ (Baytursınulı, 2004: 100) / Toprakla eşit oldun.

Yukarıdaki iki *joqtavda* her insanın ölmesi, öldükten sonra gömülmesi, gömüldükten sonra toprakla eşitlenmesi gibi hayatın kanunu aynı şekilde tasvir edilmiştir. Fakat burada daha sonraki *joqtav* şiirlerinde söylenen yaratana yalvarıp yakarıp teslim etmek gibi emanet ve dilekler mevcut değildir. Aksine kara toprak ile mavi gök yaratıldığından beri insanoğlundan bahtı aşan bütün dünyanın tanıdığı korkusuz Türk evlatlarının düşmanını yok etmesi, onlara baş eğdirip diz çöktürmesi gibi kahramanlık ve cesaretleri kara taşla ebedi olarak yazılıp sonraki nesillerin şuuruna silinemeyecek şekilde bırakılmıştır. (QJJ, 2008:4)

Atalarımız Müslümanlığı kendi tarihî geleneklerine uygun olarak yaşadığı için birçok geleneksel şiirde millî gelenekler korunmuştur. Kazak *joqtav* şiirlerinde her dönemin sosyal sınıfı açıkça görünmektedir. Örneğin “Ormanbet’e söylenen *joqtav*” “Ayen’e söylenen *joqtav*”, “Äripjan’ın sağ kolu Zeynolla başkan için söylenen *joqtav*”, “Vaq Es Bey için söylenen *joqtav*”, vb. Uzun *joqtav*larda o dönemin gerçek tasviri yapılmıştır. Günümüzde bu geleneğin yavaşça kaybolduğu, bazılarının ithaf nitelikli şiirlere dönüşmekte olduğu söylenebilir. *Joqtavdan* ziyade “... anıtının önünde” veya “...merhumla dertleşme” adlı yeni zamane konular kalıplaşmaktadır. Bazı edebi eserlerde “baba için söylenen *joqtav*” “anne için söylenen *joqtav*” “çocuk için söylenen *joqtav*”, diye bölümlere ayrılıp tarihî kronolojik sıra bozulmaya başlamıştır. Mälik Ğabdullin şöyle demiştir “Kazaklarda *joqtav* şiirleri sadece insan için söylenmez. *Joqtav*, ölen ata, kartala, köpeğe, geçmiş zamana veya gönlünün sevdiği canlı cansız her şeye söylenebilir. Bu *joqtav*larda onlar kendi hayallerini, üzüntülerini sadece insanlara duyurmakla kalmamış etrafındaki her şeye, tüm hayvanlara da söylemiştir, onlarla üzüntüsünü paylaşmış, kalbindeki acıyı bu şekilde gidermeye çalışmıştır” (Ğabdullin, 1996: 75). Eskiden sahipleri, iyi at ve kartalları için de *joqtav* söylemiştir. Bu malzemeler bugüne dek ulaşamadığından yayınlanamamaktadır diyen Qaliyulı da yukarıdaki fikri desteklemiştir (Qaliyulı, 1985: 208).

Eskiden beri yazılan *joqtav* şiirlerinin genel içeriğine bakılacak olursa çok sayıda biyografik belge elde edilmektedir. *Joqtav*larda merhumun hayattayken yaptığı iyilikler, onun bütün yaşamı, akrabalarla ilişkisi, kişiliği, mal varlığı, kahramanlıkları, akli, sevinci ve kaygısı, çocuklarına bıraktığı vasiyetleri anlatılmıştır (QJJ, 2008: 4).

Bazı *joqtavlar* yazarın kendisi tarafında hayattayken yazıya geçirilip gelinine, kızlarına veya eşine ezberlettirilmiştir. Örneğin, Şargın Elgaziulı’nın kendisi için yazdığı *joqtav*. Bazıları rızkı tükenip ölüm döşeğinde yatsa da ölümü önemsemeyip arkadaşlarına

şaka mahiyetinde joqtav söyletmiştir. “Kırgızbay’a hayattayken söylenen joqtav” buna örnek verilebilir. Vefat eden kişinin bedeni kefene sarılıp sağ böğrü kibleye dönük şekilde yatarken onun yakını tarafından söylenen *joqtavlar* vardır. Örneğin “İnsan Sağ Tarafa Yatırıldığında (bedeni kefene sarılıp böğrü kibleye dönük yatırıldığında) Söylenen Joqtav” (QJJ, 2008: 5).

Kazak *joqtav* şiirlerini ilk olarak derleyip Arap alfabesiye 1926’da Moskova’da yayımlayan bilim insanı Ahmet Baytursunoğlu’dur. Söz konusu çalışmanın önsözünde o şöyle yazmıştır: “Bu joqtavların içinden günümüzün genç dilcileri ile yazarlarının birçok malzeme çıkaracağından ümitliyiz. Daha çok Kazak tarihi ile ilgili bir eser olsa da dili öğrenmek, düzeltmek, dilinden faydalanmak zamane gençleri için de büyük ihtiyaçtır” (QJJ, 2008: 6).

Birçok tarihî olayın kaynağının *joqtav* şiirlerinde gizli olduğu şu joqtavlar ile örnek gösterilebilir.

İsmail Han İçin Söylenen Joqtav

<i>Besinde mektep oqıǵan,</i>	/ Beş yaşında okula gitmiş,
<i>Altıda aqıl toqıǵan.</i>	/ Altısında akıl dokumuş.
<i>Jetisine kelgende</i>	/ Yedisine geldiğinde,
<i>Jetpis jerden din surap,</i>	/ Yetmiş yerden din isteyip,
<i>Qudıqtay közin şuqıǵan.</i>	/ Kuyu gibi gözlerini açmış.
<i>Sekizine kelgende,</i>	/ Sekizine geldiğinde
<i>Segerdige bas bolǵan.</i>	/ Sergerdi’ye yönetici olmuş.
<i>Togızına kelgende,</i>	/ Dokuzuna geldiğinde,
<i>Tolǵan ayday balqıǵan.</i>	/ Dolunay gibi parlamış.
<i>Togızdan oña kelgen soñ,</i>	/ Dokuzdan ona geldiğinde
<i>Dävleti köldey şalqıǵan.</i>	/ Bahtı göl gibi taşmış.
<i>On birine kelgende,</i>	/ On birine geldiğinde
<i>Aqıldı astı halqına.</i>	/ Akı aştı halkını.
<i>On ekige kelgende,</i>	/ On ikiye geldiğinde,
<i>Qurbı ötpedi narqınan.</i>	/ Herkesten kıymetli oldu.
<i>Jıyırmadan ötken soñ,</i>	/ Yirmi yaşını geçince,
<i>Endi otızǵa jetken soñ</i>	/ Artık otuza gelince,
<i>Saliyqalı biy boldı...</i>	/ Saygıdeğer kadı oldu...

diye İsmail hanın tarihine kısaca değinmiştir (Baytursınulı, 1991: 184)

Yas evini mateme uygun hale getirip siyah bayrak dikip kalabalık halk olarak sesli bir şekilde ağıt yakılmıştır. Halkın tarihinde büyük yere sahip merhumların (danışman, deha,

kadı, hatip, kahraman, pehlivan, âşık, destancı, bey v.s) yıl dönümünde herkesin davet edildiği aş verilirmiş. Aş merasimi çok görkemli geçermiş, at yarışları düzenlenirmiş, pehlivanlar meydana çıkıp güreşirlermiş, millî oyunlar oynanırmış, geniş bozkırı şarkı ve nağmeler sararmış. Kısacası acısı büyük kaygının ardı sevinç dolu bir kutlama haline dönüşürmüş. Bunun amacı merhumun iyiliklerini tüm halka nasihat edip onun nesillerinin halkın hafızasında ebedi olarak yer edinmesini sağlamaktır. Aş merasimi hakkında da yazılan tarihî belgeler az değildir. Örneğin “Altınbay’ ın Aşı”, “Beysenbi’nin Aşı”, “Mamıt Puki’nin Aşı”, “Tüyeke’nin Aşı” (QJJ, 2008: 8)

“Beysenbi Kadı” romanında “Çok develi göç, kalabalığın arasından geçerken altınla süslü eyer takımı ters takılıp ak saçaklı pahalı örtünün örtüldüğü yetim beyaz atı Gülsüm yedeğinde götürüyor, arkasından dört genç gelin, ikişer tane olmak üzere *joqtav* söyleyerek gidiyorlardı...” (Samajanulı, 1995: 416-417)” şeklinde iken “Abay Yolu” romanında ise: “...başlarında siyah kadife ile ince siyah derili başlıkları vardır. Kızın giymeyeceği şapkayı arkasını öne getirecek şekilde ters giymiş. Daha yeni gördü ki ortalarında yedekte götürdükleri yetim siyah- mavi atın üstüne Böjey’in eyer takımı yerleştirilmişti. Eyerin üstüne ise Böjey’in önceki kış Qarqaralı’ya giyip gittiği kiremit renginde kürkü örtülmüştü. Eyerin yanına kamçısını yerleştirip onun ucuna ters bir şekilde Böjey’in kışlık şapkası giydirilmişti. İki kız bu atlıları görüp acılı sesle *joqtav* söylemeye başladılar. Göç yolunda bulunan köyün üzerinden ya da başka atlıların yanından geçerken matemli göçün siyahla örtünen kızlarının bu şekilde *joqtav* söylemeleri gelenektir” (Avezov, 2002: 148-149). Bu kitabın 155. sayfasından şu *joqtav* mısraları mevcuttur:

<i>Jav bop şıqtı Irgızbay,</i>	/ Düşman çıktı Irgızbay,
<i>Ayıpqa bedri bir qızdı ay.</i>	/ Ayıp’a verdi bir kızı hey.
<i>Onıñ atı Qunanbay,</i>	/ Onun adı Kunanbay,
<i>Jüyriktigi qulanday.</i>	/ Hızlı kulun gibi.
<i>Şubarlığı jılanday...</i>	/ Benekli bir yılan gibi...

Bu *joqtav*, Moğol Kazaklarının nüshası ile karşılaştırılacak olursa “Qunanbay sultan öldü” diye ulak haber verdiğiinde Qunanbay’ın yardım ettiği köyden bir kadın hemen otururup şu şekilde *joqtav* söylemiştir:

<i>Atası onıñ Irgızbay,</i>	/ Atası onun Irgızbay,
<i>Ayıptan alğan bir qızdı ay</i>	/ Ayıp’tan almış bir kızı ay!
<i>Jatqızıp qoyıp naşardı</i>	/ Yatırıp kötüyü döverdi kırbaçla durmadan.
<i>Öziniñ atı Qunanbay,</i>	/ Kendisinin adı Kunanbay,

<i>Dürelevşi edi turğızbay.</i>	/ Çevikliği tay gibi,
<i>Öziniñ atı Qunanbay,</i>	/ Halkın kanını emerdi.
<i>Qara şubar jılanday.</i>	/ Kara benekli yılan gibi,
<i>Qanışar javım ölgen soñ</i>	/ Kan emici düşmanım öldükten sonra,
<i>Turam ba buğan quvanbay!</i>	/ Durur muyum buna sevinmeden!

Şeklindeki joqtavlar birbirine yakındır. (Qaliyasqarılı, 1995: 32-33).

Joqtav şiiri kalabalık içinde yayılmış, tüm Kazak halkının uyguladığı gelenekten doğan hüznü şiirdir. Kalbin kaygısını şiirle, şarkıyla bazen nağmeyle gidermek geleneğin sevilen türü olmuştur. Üzüntü duyan kalabalık halkın hüznünü, jıravlar yani ozanlar dile getirir. Hüznü şiir fazla uzun olmaz. Üzülen ve kederlenen insanın uzun konuşacak kadar gücü olmaz. Bu yüzden gerçek keder kısa sözle birçok şeyi anlamlı bir şekilde ifade edebilmektir. Öncelikle bir Kazak vefat ettiğinde onun matemli evinde bulunan herkes ağlayıp ağıt yakar. Bunlar vefat edenin karısı, annesi, kız kardeşi, kızıdır. Birçok *joqtavın* kendine has nağmesi, sesi olur. Eski geleneğe göre sabah akşam o nağmeye uygun olarak *joqtav* söylenir. Kazak *joqtav* şiirleri sadece bir şahsa ithafen söylenir. Başka biri için yazılan *joqtavı* bir başkası için söylemek Kazak düşüncesine göre kusurdur. Böyle bir *joqtav* kalbin gerçek kederini ifade eden şiir değil de sahte *joqtav* olur. Gözyaşı ve kalbin ateşi ile çıkan matemli şiir, alelade teselli için söylenen şiirden farklı olmalıdır. Bu sebeple bugüne dek Kazak halkının içinde söylenmiş sayısız *joqtav* şiirlerinin hepsi birbirinden farklı şiirlerdir. Gerçi onların içinde birbirine benzer yerleri var ancak bu benzerlik *joqtavların* sözlerinde değil anlamında, muhtevasında ve nağmesindedir. Şiirin sözleri ise birbirinden farklıdır (Ävezov, 1985: 26-27).

Joqtav, düşmanla savaşırken vefat eden yiğitlerin kahramanlıklarını yad etmekten doğmuştur (Qaraulekin Oğlunun *Joqtavı*) (Täti, Alıpkaş Batır *Joqtavları*). Onlarda kahramanın halkı için verdiği mücadele, onun hayatı hüznü ve kederli bir şekilde beyan edilir. *Joqtav* aile çemberinde doğmuş olup kalabalığın yırına dönüşmüştür. Her *joqtavın* kendine özgü nağmeleri hüznü melodileri olmuş. Şiir ve müzik eskiden göçebe halklarının ruhuydu. Cenaze işlemleri ile ilgili yırlarının ise bu anlamda önemi büyüktür. Onlar edebî dilin, düşüncenin tasviri bakımından destandan geri kalmıyorlar. Çünkü başsağlığı dileme şiirleri, *joqtavlar* büyük akınlar tarafından yazılmıştır. Onların yazdığı şiiri ölen kişinin karısı veya kızları söylemiştir. Bu tür *joqtavlarda* akın ve jıravlar tarafından söylenen değerlendirmelere de rastlanmaktadır (Qonqıratbaev, 2004: 170-171).

Ölen insanın çocukları, yakın akrabaları, uzak akrabaları yas tutup üzüntülerini bildirirler. Erkeklerin hepsi kapının önüne çıkıp, bellerine kara bağlayıp, ak değneğe dayanıp

ölen yaşlı biri ise “Değerlim, dayanağım, çınar ağacım, barınağım” sözleriyle; ölen genç ise “Sevincim, yaramazım, kulunum” gibi sözlerle; vefat eden genç kadınsa “değerlim, at bağlayanım...” diye, vefat eden akranı ise “akranım, sırdaşım...” şeklinde ağıt yakıp kendisinin o insana olan sevgisini, vefat etmesinden ötürü duyduğu üzüntüyü bildirir. Ölen kişinin annesi, karısı, gelini, kızları teker teker kendi joqtav jırlarını hazırlar ve onu gün geçtikçe genişletirler. Uzaktan, yakından insanlar baş sağlığına geldikçe joqtavlar tekrar söylenir. Baş sağlığına gelenler de vefat eden kişiyle yakınlığına göre daha matemli eve ulaşmadan uzaktan “kardeşim”, “dayanağım” veya “kuzum” diye feryat etmeye başlarlar. Halk, kızların ve gelinlerin joqtavlarına özel önem verir. Eğer joqtav istendiği gibi söylenirse “Falancanın çocukları babaları için çok güzel ağıt yakmışlar,” derler. *Joqtav* istendiği gibi söylenmezse kusurlu sayarlar, hatta ayıplarlar (Senikülü, 1998: 26-27).

Ölüm hadisesi gerçekleşen evin kadını, gelinleri, kızları evde sıralı bir şekilde oturup *joqtav* söylerler. *Joqtavlarda* ölen insanın evdeki, uruk içindeki yeri, dilekleri, hayalleri meziyetleri, özellikleri beyan edilir. Joqtavcılar ölene karşı hissettikleri şefkat, sevgi, üzüntü dile getirilir. Ağabeyleri, kardeşleri ve oğulları ise evin dışında sıralı bir şekilde durup sesli bir şekilde ağlayıp acılarını paylaşırlar. Baş sağlığına gelen erkekler, köyün bir kilometre (en az beş yüz metre) ötesinden atlarını yüksek veya orta hızla koşturup sürekli olarak “kardeşim” diye bağırarak gelirler. Böylece onlar üzüntülerini gösterir, “kardeşim” şeklindeki bağırtıyı duyan cenaze evindeki erkekler dışarıda yaş sırasına göre sıralanarak ağlarlar, yaşça büyük erkekler bastona dayanarak ağlarlar. Kadınlar ise evin içinde yan yana oturup *joqtav* jırını söylerler erkekler de kadınlara sarılarak acılarını paylaşırlar. Fakat yaşça büyük erkekler genç gelinlere veya kızlara sarılmazlar. Ev sahibi kadının, gelinin, kızın söylediği *joqtav jırına* özel önem verilir. *Joqtav* jırını herkes doğaçlama söyler, nadir durumlarda *joqtavların* bazıları yazılır (Mırzaqanulı, 1992: 496-497).

Joqtav, Kazak halkının hayatı ile şiirinde özel tarihî ve kültürel öneme sahip bir türdür, geleneksel şiir sahasıdır. *Joqtavlar*, halkın değerli evladı, memleketin kıymetlisi, sevgilisi, ailelerinin dayanağı vefat ettiğinde üzüntülü kederli melodi ile söylenir. Vefat edenin karakteri ile ilgili kıymetli özellikleri halka ve akrabalara yaptığı iyilikler, ardında bıraktığı silinmez izler, söylediği sözler edebî ve güzel bir dille anlatılır. (QJJ, 2008: 18)

İKİNCİ BÖLÜM

BETAŞARLARDA İNANÇLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

2.1. İncelenen Betaşarla İlgili Bilgiler

Ayt Kelin (QBJ: 2008, 15-20)

Ayt kelin, *betaşarın* farklı bir türüdür. Bu betaşarın birinci bölümünü halk ağzından derleyen Dävletbek'tir. İkinci bölümünü söyleyen Ramanajı, yazıya geçiren, Kâmalbek Jarasov'dur. (Nılqı Avdanınıñ Öleñ Jırları. 1.Kitap, Nılqı Avdandıq Halıq Avız Ädebiyeti Keñsesi. Qulja, Ile Qazeti 190. 121-126, 128-131 s.).

Aqıt Ülimjıulıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 21-29)

Aqıt Ülimjıulı Qarımsakov (Altayskiy) 1868 yılı Ağustos'ta Altay bölgesi, Köktoğay ilçesinin Qayıtrtı denen yerinde dünyaya gelmiştir. 1940 yılının ağustos ayında Ürimji türmesinde tüyleri ürperten işkenceler görüp vefat etmiştir. 1894 yılında yazılan *betaşar*, şu eserden alınmıştır: A. Ülimjıulı A. Şığarmalar. 1.cilt, Ürimji: Halıq. 33-45 Aqıt hakkında bu eserin yazarı “Şıgıs Türkistan Ğulıması (Doğu Türkisan bilgini) adlı bir makale yazmıştır (Astana habarı, 2004, 8 Nisan).

Arğınbek Apaş Bayulıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 30-33)

Ünlü akın Arğınbek Apaşbayulı eserlerini derleyip, ön sözünü yazmıştır, yayına hazırlayan Qaliyolla Nurtazulı'dur (Arğınbek şığarmaları. Ürimji: Halıq. 2004.). Fakat Qasen Qaysaulı'nun önerdiği bu *betaşar*, adı geçen esere dâhil edilmemiştir (Mura, 2006, No 2, 11-12 s.).

Ebdikerim Ahmetovtñ Betaşarı (QBJ: 2008, 34-38)

Bu *betaşar* Nısanbek Törekul nüshasından alınmıştır. (Süyinşiden- Köñil Aytuvğa Deyin/ Müjdeden Baş Sağlığına Kadar). N. Törekul'un derlemesidir (Almatı: Kazakistan. 1998. 103-108 s.).

Äset Naymanbayulıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 39-40)

Eset Naymanbayulı 1867 yılı Temirşi ilçesine bağlı 8. köyde (Şimdiki Jezqazğan eyaleti Qongırat ilçesi “Qızılaray” kolhozu) doğmuştur. 1923 yılı Qulja şehrinde vefat etmiştir. Şınjan Kazakları Ättiñ iki ciltlik Şığarmalar eserini çıkarmıştır. Bu *betaşar* o nüshadan alınmıştır (Äset Şığarmaları. 1.cilt Pekin: Ulttar. 2000. 198-202 s.).

Bazar Jıravdñ Betaşarı (QBJ: 2008, 41-50)

Ondasulı Ötemisov (842- 1911) 19.asrın ünlü akınlarından biridir. Akının ata mekânı önceki Sırderya eyaletindeki Qazalı bölgesinin Köşerbay ilçesindeki 6.köydür. (Şimdiki Kızılorda eyaletinin Qarmaqşı ilçesi, Lenin köy meclisi). Mezarı Özbekistan'ın, Samarqan eyaletinin Üşqudıq ilçesinde Qızılqum'un "Jalpaqtav" denen yerindedir (Bes Ğasır Jırlaydı. 2.cilt Almatı: Jazuvşı. 1989. 106.). *Betaşar* "Bazar Jırav Jırlamaları" adlı eserden alınmıştır (Almatı: Jazuvşı. 1986. 102-114 s.).

Betaşarlar (QBJ: 2008, 51-56)

Birinşi Betaşar/ Birinci Betaşar

"*Betaşar* bası bismilla, bismilla keler mın jılđa" diye başlayan bu *betaşarı* derleyen ve yazan Savıtqan Musaulı'dur (Mura, 1990, No 4, 82-85 s.)

Ekinşi Betaşar/ İkinci Betaşar (QBJ: 2008, 57-62)

Altay şehri Şemirşek köyünde yaşayan Qadir Jumaqanulı, Kazak geleneğine göre akıl ve nasihati de ekleyerek söylemiştir. Bu *betaşar* "Mura"dan alınmıştır (Mura, 1999, No 4, 63-65 s.).

Üşinşi Betaşar/ Üçüncü Betaşar (QBJ: 2008, 62-67)

"Ayt kelin ayt kelin, atınıñ basın tart kelin" diye başlayan bu *betaşar*, Oralbay Ahmetulı tarafından derlenmiş olup "Murada" yayımlanmıştır (Mura, 1989, No 3, 80-83 s.).

Törtinşi Betaşar/ Dördüncü Betaşar (QBJ: 2008, 67-71)

"*Betaşarın* bu nüshası Moriy ilçesi Şoqpartas yerleşim yerinin ikinci bölüğündeki Köksegen Jılqıbayoğlu ile Kaba ilçesinin ticari kooperatifindeki Akay Äbilğazıoğlu'nun gönderdiği el yazmalarından alınmıştır. (Şalgın, 1980, No 2, 82 s.) *Betaşar* olduğu gibi alınmıştır. (age. s.78- 80, 82)

Besinşi Betaşar/ Beşinci Betaşar (QBJ: 2008, 71-77)

Äbilqan Muqametqaliyulı'nın derlediği bu *betaşar* "Sanjı Qazaq Avız Ädebiyeti Tandamalarının" 2.cildinden alınmıştır (Sanjı Juyzuv otonomi bölgesi edebiyat ve sanat birliği tarafından derlenmiştir. Urimji: Halk, 1993, s.1009)

Altınşı Betaşar/ Altıncı Betaşar (QBJ: 2008, 77-79)

Bu *betaşar* "Ekimiñ jıldıq Dala Jırı" adlı kitapta yayımlanmıştır. (Ekimiñ Jıldıq Dala Jırı. Almatı: Qazaq Äntsiyklopediyası. 2000. 65-66 s.)

Jetinşi Betaşar / Yedinci Betaşar (QBJ, 2008: 79-80)

Bu *betaşar*; bilim insanı Ahmet Baytursınoğlu'nun eserinden alınmıştır (Baytursınoğlu A. Bes Ciltlik Şığarmalar Jiynağı, 1.Cilt, Almatı, Alaş, 2003. 226 s.).

Segizinci Betaşar/ Sekizinci Betaşar (QBJ, 2008: 80-82)

Düysenbek Turlıqojaulı'nun Äbdeş Toqtasinulı ile birlikte derlediği bu *betaşar* “Murada” yayımlanmıştır (Mura, 1982, No 1, 156-158 s.).

Toğızınşı Betaşar / Dokuzuncu Betaşar (QBJ, 2008: 82-86)

Betaşarın faydalanılan bu nüshasını yayına gönderen Irısbay Älibayoğlu'dur (Şalgın, 1981, No 1, 156-158 s.). *Betaşar* “Qazaq Turmıs Jırları” (Kazak Geleneksel Jırları) adlı kitapta da yayımlanmıştır (R. Ävarqızı Janbozulı derlemiştir. Pekin, Ulttar. 1995, 313-320 s.)

Onınşı Betaşar/ Onuncu Betaşar (QBJ, 2008: 86-89)

Ämirqan Qabiyulı'nun derlediği bu *betaşar* “Şalgından” alınmıştır. (Şalgın, 1981, No 2, 96-98 s.) Adı geçen *betaşar* “Kazak Turmıs-Salt Jırları” kitabında da yayımlanmıştır (R. Änvarqızı, K. Janbozulı derlemiştir. Pekin: Ulttar. 1995. 320- 324 s.).

On birinşı Betaşar/ On Birinci Betaşar (QBJ, 2008: 89-94)

Bu *betaşarı* söyleyen Mışırqan Babağumarulı, yazıya geçiren Sıdıq Sultanbekulı'dur (Şalgın, 1983, No 4, 72-74, 38 s.) *Betaşar* “Kazak Turmıs-salt Jırdağı” adlı eserde yer almaktadır (R. Änvarqızı, K. Janbozulı derlemiştir. Pekin: Ulttar. 1995. 332- 341 s.).

On ekinşı Betaşar/ On İkinci Betaşar (QBJ, 2008: 95-97)

Şonji'nın Qarabulaq köyündeki Qasen Tüsipulı'nun derlediği bu *betaşar* “Murada” yayımlanmıştır (Mura, 1992, No 2, 85-86 s.).

On üşinşı Betaşar/ On Üçüncü Betaşar (QBJ, 2008: 98-102)

Betaşarın bu örneği S. Sadırbaevtin'in nüshasından alınmıştır (Sadırbaev S. Kazak Halıq Ädebiyeti. Hrestomatiya, öğrenciler için hazırlanan bir ders kitabıdır). (Almatı: Ravan. 1990. 61-65 s.).

On törtinşı Betaşar/ On Dördüncü Betaşar (QBJ, 2008: 103-108)

Bu *betaşar* Q. Täkejanulı'nın nüshasından alınmıştır (Täkejanulı Q. Qazaqtıñ Ejelgi Ädet Ğurıptarı- Almatı. 2005. 31-34 s.).

On besinşı Betaşar/ On Beşinci Betaşar (QBJ, 2008: 108-109)

Bu *betaşar* “Küyev Keltir, Qız Uzat, Toyındı Qıl (Damat Getir, Kız Evlendir, Düğün Yap” adlı eserden alınmıştır (Derleyen. B. Älimqulov, E. Äbdiramanov. Almatı: Sanat, 1994. 48-49 s.).

On altınşı Betaşarlar/ On Altıncı Betaşar (QBJ, 2008: 109-116)

Bu nüshayı B. Habdiyna derlemiştir. “Üylenuv Toyı” kitabından alınmıştır (Üylenuv Toyı adlı eseri derleyen Baljan Habdiyna'dır (Almatı: Öner. 1992. 44-61 s.). Adı geçen *betaşar* bazı değişikliklerle “Küyev Keltir, Qız Uzat” adlı eserde de yayımlanmıştır (Ş. Kerimov'un derlemesidir. Almatı: Ana tili, 1992. 93-99 s.).

On jetinşi Betaşarlar/ On Yedinci Betaşar (QBJ, 2008: 122-127)

Üç bölüme bölünen bu *betaşar*, Quvanbay Senbayulı'nın derlediği nüshadan faydalanılmıştır (Şalgın. 1981, No 2, 98-101 s.). *Betaşar* “Qazaq Turmıs-Salt Jırları” kitabında da yayımlanmıştır (R. Änvarqızı ve K. Janbozulı derlemiştir. Pekin: Ulttar. 1995. 325-332 s.).

On sekizinci Betaşarlar/ On Sekizinci Betaşar (QBJ, 2008: 127-130)

Betaşar iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü söyleyen Zarıqqa Sortıbayqızı, yazıya geçiren Bayaqımet Jumayulı'dur (Şalgın, 1987, No 2, 54-55 s.). Adı geçen *betaşar* “Qazaq Turmıs-Salt Jırları” denen eserde yayımlanmıştır (R. Änvarqızı, K. Janbozulı derlemiştir. Pekin, Ulttar. 1995. 349-353 s.). Zübayda Dağıbayqızı'nın toplayıp derlediği nüsha bu kitaba girmemiştir.

On Toğızınşı Betaşarlar/ On Dokuzuncu Betaşar (QBJ, 2008: 130-136)

Bu iki *betaşarın* ilk bölümünü söyleyen Raqımjan ve Nesipbay, yazıya geçiren Masabay Raqımjanulı'dur. Son bölümü ve ikinci bölümü ise Kürişbayulı ile Töken Sağayulı birlikte derlemiştir (Şalgın, 1983, No1, 85-88 s.).

Jıyırmanşı Betaşarlar/ Yirminci Betaşar (QBJ, 2008: 136-140)

Betaşarın alındığı bölümleri söyleyen Qanalqan, yazıya geçiren Mahmut'tur. Son bölümü söyleyen Tursın Äleşulı, yazıya geçiren Düysenbek Turlıqojaulı'dur (Tekes Şehrini Halıq Öleñ Jırları. 1.cilt / Tekes Şehrini Sözlü Halk Edebiyatı). Ürimji: No 14 Mektep yayınevi. 1992. 81-87 s.).

Jıyırma Birinşi Betaşarlar/ Yirmi Birinci (QBJ, 2008: 140-146)

Bu *betaşarın* ilk bölümünü Altay şehri, Şirikşi köyünün sakini Biydaqımet Mukayulı, son bölümünü Käkım Aqmädiyulı derlemiştir (Altay Şehrini Halıq Öleñ Jırları. Altay Şehrini Sözlü Halk Edebiyatı yayınlarından derlenmiştir. Qütñ: İle Halıq. 1991. 139-149 s.).

Jıyırma ekinşi Betaşarlar/ Yirmi İkinci Betaşar (QBJ, 2008: 146-159)

Betaşarları söyleyenler R. Salmekenulı, M. Şapiyulı, B. Esbolulı, O. Qazıbekulı, M. Sarqıtbayulı, Kädışqızı, S. Şalgınbayulı'dur. Yazıya geçirenler E. Muratbekulı, N. Quvandıqulı, M. Sarqıtbay'dır (Nılqı Şehrini Öleñ-Jırları. 1.cilt Nılqı ilçesinin Şiir ve Destanları Qullja: İle qazeti. 1990. 99 -118 s.)

Jıyırma Üşinşi Betaşarlar (QBJ, 2008: 159-204).

Bu *betaşarlar* “Qazaq Turmıs-Salt Jırlarında yayımlanmıştır. (R. Änvarqızı, K. Janbozulı'nın derlemesidir (Pekin: Ulttar. 1995. 255-313, 341-349 s.). Söyleyenler Q. Qurmangaliyulı, Qarasay, B. Quniuli, Säylenqan, A. Aqtaylaqulı'dur. (1980, No 1, 2), “Şalın” 81981, No 2; 1983, No 4; 1987, No 2.), “Mura” (1980) No 2; 1982 No 1.) gibi dergilerden

faaydalanılmıştır. 353- 360 sayfalarındaki *betaşarın* “şalgından alındığı yazılmamıştır. (1980 No 2,78-82 s.), 365- 385 sayfalarındaki şadi şengiroğlu’nun *betaşarı* olduğu belirtilmemiştir. Bu sebeple m¼mk¼n olduğu kadar daha eski n¼shaları kullanılmaya çalışılmıştır.

Jıyırma T¼rtinři Betaşarlar/ Yirmi D¼rd¼nc¼ Betaşar (QBJ, 2008: 204-210)

Bu *betaşarlar* “Toy” kitabından alınmıştır (Beybit Saparalı, Jaqav D¼vletbekovtar’ın derlemesidir. Almatı, Öner, 1993. 218-221, 228-232 s.).

Jıyırma Besinşi Betaşarlar/ Yirmi Beşinci Betaşar (QBJ, 2008: 211-221)

İki b¼l¼me b¼l¼nen bu *betaşarın* ilk b¼l¼m¼n¼ Raqımbay, son b¼l¼m¼n¼ s¼yleyen Mağauıya Omaralı, ikisini yazıya geçiren Äliyma Isqaqqızı’dır (şalgın, 1982, No 1, 64-70 s.)

Jıyırma Altınşi Betaşarlar/ Yirmi Altıncı Betaşar (QBJ, 2008: 221-230)

Bu *betaşarların* ilk b¼l¼m¼n¼ Ramazan Bayaqmetoğlu, son b¼l¼m¼n¼ ise Jumağan Qurmanęaliyoęlu derlemiştir (şalgın, 1982, No 4, 55-60 s.).

Jıyırma Jetinşi Betaşarlar/ Yirmi Yedinci Betaşarlar (QBJ, 2008: 230-244)

Betaşarın bu n¼shaları “K¼yev Keltir, Qız Uzat” kitabından alınmıştır. (ř. Kerimov’un derlemesidir. Almatı: Ana Tili, 1992. 83-89 s). Adı geçen eserdeki *betaşarların* bir kısmı “Qazaq Halıq Ädebiyetinde” (Qurast. S. Sadırbaev. Almatı: Ravan, 1990. s.65-67) başka bir b¼l¼m¼ “¼ylenuv toyı” (Kurast. B. Habdıyna. Almatı: Öner. 1992. s.44-61) kitabında yayımlanmıştır. Bundan başka bazı değişikliklerle řadi Jägiroęlu’nun *betaşarı* da vardır.

Daniyal Dıkeyulınıñ Betaşarı/ Daniyal Dıkeyoğlu’nun Betaşarı (QBJ, 2008: 244-245)

“Betaşar aytsa kelinniñi aşılar deydi perdesi” diye başlatılan Daniyal Dıkeyoğlu’nun bu *betaşarı* “Juldızda” yayımlanmıştır (Juldız, 1993, 37-38 s.).

Duvtan Sekeyulınıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 246-252)

Her milletin temsilcilerinin katıldığı b¼y¼k d¼ę¼nde s¼ylenen bol şakalı, s¼ylenđięi d¼nemi t¼m gerçeklerle tasvir eden D. Säkeyoęlu’nun bu *betaşarı* “Muradan alınmıştır (Mura, 2007, No 2, 26-29 s.).

Elemes Qurmanulınıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 253-255)

E. Qurmanoğlu’nun iyi ve k¼t¼ gelin özelliklerini karşılaştırdığı yeni hayata adım atan gençleri akıl ve nasihat verdiği bu *betaşarı* “şalgında” yayımlanmıştır (şalgın, 1986, No 1, 67-68 s.).

Kedırqan Qiyzatulınıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 256-262)

Tarbagatay b¼lgesi D¼rbiljin ilçesinin k¼lt¼r alanındaki alışanı Kadirhan Qiyzatoğlu’nun “Soylu anadan tat alıp soylu atadan yaratılıp” dedikleri gibi akınlık ilhamla s¼ylenmiř olan bu *betaşar* Mura’da yayımlanmıştır (Mura, 2006, No 4, 41-44 s.).

Qanıbek Nusıpulınıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 263-264)

“Toqıztarav Tarihî Materyalları”nın birinci bölümünden düzenlenip alınmıştır.” Şeklinde bir açıklamanın verildiği Q. Nüsipoğlu’nun *betaşarı* “Halıq Qaznası” adlı kitapta yayımlanmıştır (Halıq Qaznası. 1 bölüm İle bölgesel eski eserler müdürlüğü hazırlamıştır. (Pekin: Ulttar. 1997. s.59-61).

Qosjan Müsirepovtıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 265-268)

Bu *betaşar* “Süyinşiden Köñil Aytuvğa Deyin” adlı kitaptan alınmıştır (Süyinşiden Köñil Aytuvğa Deyin adlı eseri N. Töreqlul derlemiştir. Almatı: Qazaqstan. 1998. 11-114 s.).

Lemiyla Sultanqızınıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 269-271)

Çin Halk Cumhuriyeti, Şıncan Uygur Otonom Cumhuriyeti, Tarbağatay bölgesi Qobıqsarı ilçesi, “Qızıltuv” köyünün sakini L. Sultanqızı’nın bu *betaşarı* uzun bir süre halkı yöneten asilzade Äykeş’in el yazma fonundan alınmıştır.

Mamırbek Jayırbayulınıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 272-273)

Bu *betaşarın* yazarı Mamırbek Jayırbayovğlu olduğu düşünülmektedir. *Betaşar*, Nılqı şehrinin “Öleñ-Jırları” kitabının 1.cildinde yayımlanmıştır (Nılqı Sözlü Halk Edebiyatı adlı eserden derlenmiştir. Qulja: İle qazeti. 1990. 126-128 s.). Söyleyen N. Mamırbekovğlu, yazıya geçiren M. Sarqıtbayovğlu’dur.

Mongöliyağlı Qazaq Betaşarları (QBJ, 2008: 274-280)

Bu *betaşarlar* Qaliyasqaroğlu Qabıydatı’nın nüshasından alınmıştır (Mongöliyadağı Qazaq Ädebiyeti. Beş ciltlik Zerttev 1.kitabı. Halıq Jırları. Basmaya hazırlayan Qaliyasqaroğlu’dur. Q. Ögiy. 1995. 50- 56 s.).

Nağasıbay İsaahanulınıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 281-285)

Betaşarın yeni dönemin eseri olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüsha “Şalgından” alınmıştır (Şalgın, 1986, No 1, 64-67 s.).

Orısbay Ebdılđaevtıñ Betaşarı (QBJ, 2008: 286-288)

Başkalarına benzemeyen kendine özgü bir tarzda yazılmış olan O. Äbdılđaevtıñ bu *betaşarı* “Qazaq Ädebiyeti” adlı eserde yayımlanmıştır (Qazaq Edebiyeti, 1992, No 5, 7).

Rıyızabek Qasenovtıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 289-291)

Altay bölgesi, Buvíltovay ilçesi avkom propaganda bölümünde görev yapan R. Qasenovtıñ kendisinin yazdığı bu *betaşar* “Muradan” alınmıştır (Mura, 2006, No3, 51-52 s.).

Sıdıq Aybasulınıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 292-294)

S.Aybasovğlu 1917 yılında Semey’de doğmuştur. 1920 yılında Çin’e göç edip hayatının büyük bir kısmını orada geçirmiştir. 1983 yılında vefat etmiştir. Bu *betaşar* “Mura”da yayımlanmıştır (Mura, 2001, No 1, s.20-21).

Fariza Oñğarsımovanıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 295-297)

Ünlü akın, meşhur toplum emektarı F. Oñarsınovanıñ bu betaşarı kendinin on ciltlik “Şığarmalar” eserinin 5.cildinden alınmıştır. Almatı. 2004. S.122-123)

Halıq Betaşarları (QBJ: 2008, 298-320)

Bu betaşarları J. Dävrenbekov derleyip “Betaşar” kitabında yayımlamıştır (betaşarı derleyip ön sözünü yazan Jakav Dävrenbekov’dur. Almatı: Öner. 1991. 19-40.).

Şedı Jeñ Gırulınıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 321-333)

Şadı, 1855 yılı Şımkent bölgesi, Sozaq ilçesi, “Qumkent” köyünde doğmuştur. 1933 yılı Özbek SSC- İ, Sırdeya bölgesi, Qaratöne köyünde vefat etmiştir (Bes Asır Jırılaydı Almatı: yazar. 1989. s.217). Bu betaşar J. Dävrenbekov eserinden alınmıştır (Betaşar derleyip ön sözünü yazan Jakav Davranbekov’dur. Almatı: Öner. 1991. 59-71).

İliyas Jansügirovtnıñ Betaşarı (QBJ: 2008, 334-342)

İliyas Jansügirov 1894 yılında Aqsuv ilçesinde doğmuştur. 1938 yılında suçsuz yere ceza alıp tek taraflı siyasetin kurbanı olmuştur. Söylendiği dönemin gerçek bir şekilde tasvir edildiği bu *betaşar* İ. Jansügirov’un eserlerinden alınmıştır (Jansügirov 1.Köp Tomdıq Şığarmalar Jınağı. 1.cilt. Almatı: Qazıgurt. 2004. 182-191 s.).

Betaşarlarla ilgili bu bilgileri verildikten sonra bu *betaşar* metinlerinden tespit ettiğimiz söz varlığı yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.2. Betaşar Metinlerinde Tespit Edilen İnançla İlgili Söz Varlığı

2.2.1. Yaratıcı İle İlgili Söz ve İfadeler

Mandayıñ jarılıp kögerip,

/ Bahtın açılıp, yeşerip,

Täñirim sağan bersin baq. (QBJ, 2008: 164)

/ Tanrım sana versin baht.

Allah’a, gelinin şansının artması ve mutluluk vermesi için dua edilmektedir. İslamiyet öncesinde yaratıcı için kullanılan *Teñri* sözüğünün İslamiyet sonrasında da varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Täñiriñniñ qosqanın,

/ Tanrının birleştirdiğini,

Kelgende ertip dostarın. (QBJ, 2008: 157)

/ Geldiğinde getirip dostların.

Düğün töreninin önemli bir bölümü olan betaşar geleneğine ait bu parçada, Allah’ın verdiği izin ile evliliğin gerçekleştiği anlatılmaktadır. Yukarıdaki beyitte” sana gelen iyilik, nasip gibi şeyler arkadaşların vasıtası ile gelse bile sen bunun Allah’tan geldiğini bil.” Bu örnekte “nasip” ve “kader” inancının halk kültüründeki yeri görülmektedir. Allah, sevenlerin kalbine sevgiyi bahşederek çiftleri birleştirmektedir.

Aldıñnan Quday oñgarıp, / Hüda işlerini rast getirip,
Alla aşsın bağıñdı-ay! (QBJ, 2008: 89) / Allah aşsın kısmetini!

Geline, işlerinde kolaylık şans getirmesi için Allah’a dua edilmektedir. Farsça Hüda sözünün Kazakça ses ve şekil özelliklerine göre değişen “Quday “biçimi ile Arapça “Allah” sözü aynı beyit içerisinde kullanılmıştır. Bazı beyitlerde bunların yanında İslam öncesinde kullanılan Teñri sözünün de aynı bent içerisinde kullanıldığı görülmüştür. İslamiyetin kabulü ile birlikte yaratıcı için kullanılan tek bir sözün olmadığını bu örneklerden yola çıkarak söylemek mümkündür.

Ata-eneñnin qamın jep, / Baba- annenin kollayıp,
Ardaqtağı joldasın. / Değer verdi yoldaşın.
Sondıqtan jurt qadırlep, / Bu yüzden halk hürmet edip,
Degen “Quday oñdasın!” (QBJ, 2008: 283) / Demiş “Hüda yoluna koysun!

Bu dörtlükte anne babaya saygı duyan insan övülürken böyle insanların diğer insanlarca takdir edildiği anlatılmaktadır. *Betaşarlarda* sık sık anne babaya saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kur’an-ı kerim’de de çeşitli ayetlerde bu konudan bahsedilmektedir. Bu konunun hem örf adet hem de dini bir inanç olarak yaşatıldığı ve korunduğu görülmektedir. İnanç ya da dini bilgilerde tek bir dilin izinden gidilmemiştir. *Betaşardan* alınan bu örnekte yaratıcı için Farsça bir söz olan “Quday” (Hüda) sözcüğü tercih edilmiştir.

Aytqanı ösek, kezgeni el, / Söylediği dedikodu, dolaştığı elalem,
Söytip Quday uralı. (QBJ, 2008: 20) / Böylece Hüda kahreder.

Betaşardan alınan bu beyitte, dedikodu gibi kötü davranışların Allah tarafından kabul görmeyeceği ve cezalandıracağı geline bildirilirken üstü örtülü olarak gelinin dedikodudan uzak durması gerektiği kendisine anlatılmaktadır.

Malğa janıñ aşsa, / Hayvana merhamet edersen,
Beredi Quday sonda baq. (QBJ, 2008: 32) / Allah verir o zaman baht.

Hem İslamiyet’te hem Şamanizm’de doğaya, hayvana önem vermek olan doğa kültürünün bir halk inancına dönüştüğü ve sözlü ürünlerde yer bulduğu *betaşardan* alınan bu beyitte görülmektedir. Geline kaçınması gereken davranışlardan başka, Allah’ın hoşuna gideceği davranışlar da anlatılmaktadır. İyi davranışlar her şeyden önce Allah’ı hoşnut etmek için yapıldığında Allah, baht, mutluluk verecektir.

Quday berse qızıqtıñ, / Hüda verse bahtını,
Körıp dämin tatarsıñ. (QBJ, 2008: 104) / Görüp tadına bakarsın.

Bu beyitte şans, nasip gibi olguların yaratıcının takdirinde olduğu ifade edilmiştir. Geline sabır erdemi aşılırken kader inancı vurgulanmaktadır.

Qudaydi umıŧqan bola ma? / Allah'ı unutmak olur mu?

Aqılıñmen oylaşı! / Aklınla düşünsene!

Yeryüzündeki her şeyin Allah'ın tecellisinde olduğu, bu yüzden Allah'ı unutmanın mümkün olamayacağı, gelin nezdinde toplanan halka hatırlatılmaktadır. Bütün bunları Allah'ın verdiği akılla düşünmek ve gaflete düşmemek öğütlenmektedir.

Quday solay jaratqan, / Hüda böyle yaratmış.

Oğan bar ma şarası? (QBJ, 2008: 131) / Onun var mı çaresi?

Allah'ın verdiği, yarattığı her şey ondan gelmiştir ve sorgulanamaz. Allah'a teslimiyet inancı görülmektedir.

Han taymaydı tağınan, / Han düşmez tahtından,

Quday berse ağınan. (QBJ, 2008: 148) / Hüda verse helalinden.

Oturğan jeriñ altın taq, / Oturduğun yer altın taht,

Öziñe Quday bersin baq. (QBJ, 2008: 264) / Hüda sana versin baht.

Yeni evine alıştırılmaya çalışılan geline, bahtı ve mutluluğu için dua edilmektedir.

Quday qosqan jarıññıñ, / Hüda'nın birleştirdiği yârinin,

Aytqızbay babın tap kelin. (QBJ, 2008: 157) / Söyletmeden gönlünü hoş tut gelin.

Geline eşi ile iletişimin nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı bu beyitte, eşini üzmemesi gerektiği öğütlenmiştir. Evliliğin Allah tarafından nasip edildiği, çiftin yollarını Allah'ın birleştirdiğine olan inanç görülmektedir.

Alla: Allah, yaratıcı, hüda *Алла атымен* vallahi, billahi, tallahi *Алла жар болсын* Allah'a emanet ol; *Алла риза болсын* Allah razı olsun. (KTS, 2018: 39)

Allah: (Ar.) Allah 1. Kâinatta var olan her şeyin yaratıcısı, koyucusu olduğuna ve tek olduğuna inanılan yüce ve üstün varlık, Yaradan, Tanrı, Rab, Mevlâ. (TS, 1998: 85)

Ata –anañdı sıylasañ, / Babana, annene saygılı olursan,

Jarılqar Alla jolıñnan. (QBJ, 2008: 85) / İyilik verir Allah yolunda.

İslam inancında anne ve babaya saygı önemli bir yer tutmaktadır. İyi ve güzel davranışı emreden Allah'ın emrini yerine getiren mükâfatlandırılacaktır. Ters bir durumda ise Allah'ın gazabıyla karşılaşılacağı başka beyitlerde de karşımıza çıkmaktadır. Kur'an' ı Kerim' de ise şu ayetle İslam inancında anne babaya saygının önemini doğrulayabiliriz. “Rabbin ancak kendisine ibadet etmenizi, anne babaya güzellikle davranmanızı emretti. Onlardan biri

veya her ikisi, senin yanında ihtiyarlık dönemine ulaşırsa, sakın onlara “of!” deme, onları azarlama, onlara hoş söz söyle (İsra, 23).

Jaratqan Alla jerdem bop, / Yaratan Allah yardımcı olup,
Bağıt bersin başına. (QBJ, 2008: 72) / Baht versin başına.

Gelin için Allah’a dua edilmektedir. *Jaratqan* sözü bazı beyitlerde isim olarak kullanılırken bu sefer sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alganiñ bolar qızıqtı, / Aldığın olur cazip,
Alla jazıp, sıziptı. (QBJ, 2008: 105) / Allah yazıp, çizmiş.

Betaşardan alınan bu beyitte, insanın yaşadığı herşeyin Allah’ın takdir ettiği nasip sayesinde olduğu yani kader inancı görülmektedir.

Alla nāsip qılğan soñ, / Allah nasip ettikten sonra,
Bul jurtqa ana bolğalı. (QBJ, 2008: 40) / Bu yurda ana olacaksın.

Betaşardan alınan bu beyit ile geline, olan ve olacak olan her şeyin Allah’ın taktiri ile gerçekleştiği anlatılırken *Alla nāsip qılğan soñ* ifadesi ile nasip, kader inancının varlığı görülmektedir.

Kelinjan oñ bosğa ornıñız, / Gelincan odanın giriş kapısının sağ tarafı yeriniz.
Bitkeni betaşardıñ Allahu akpar! (QBJ, 2008: 151) / Çıktığı betaşarın Allah u ekber!

Kazaklarda çay dolduran, yemek koyan gelinin sürekli kalkıp oturmasının kolay olması için sofranın eşiğe yakın olan sağ köşesinde oturması gerekir. Gelinin evin içindeki görevleri ve hareketleri anlatılmaktadır. Betaşarlarda gelini eğitme ve yetiştirme görevi görülmektedir.

Adamata, Havana, / Âdem ata Havva ana,
Topıraqtan jaralğan. (QBJ, 2008: 83) / Topraktan yaratılmış.

İnsanoğlunun topraktan yaratıldığı bilgisi bu beyitte de görüldüğü gibi betaşar aracılığı ile halka aktarılmaktadır. Kur an ı kerimde de çeşitli ayetlerde bu bilgi bulunmaktadır. (Fâtır/11)

Quday solay jaratqan, / Hüda böyle yaratmış.
Oğan bar ma şarası? (QBJ, 2008: 131) / Onun var mı çaresi?

Betaşardan alından bu örnekte geline anlatılmak istenen inanç olgusu, var olan her şeyin yaratıcısı, kural koyucusu Allah’ın olduğudur. Allah’ın takdir ettiği karşısında herhangi bir değiştirmenin söz konusu olmadığı anlatılmaktadır.

On sekiz muñ galamdı. / On sekiz bin alemi,
Jappar Quday jaratqan. (QBJ, 2008: 214) / Cebbar Hüda yaratmış.

Kâinatın on sekiz bin âlemden oluştuğu inancı çeşitli âlimler tarafından yorumlanmıştır. Hoca Ahmet Yesevi de Divan-Hikmet adlı eserinde bu ifadeyi kullanmaktadır. “On sekiz miñ âlemge server bolgan Muhammed”(Gürsu: 2019, 156).

Aldıñnan Quday oñgarıp, / Hüda işlerini rast getirip,
Alla aşsın bağıñdı-ay! (QBJ, 2008: 89) / Allah aşsın kısmetini!

Bismilla sözdiñ rası, / Bismillah sözün hakikati,
Şariğat sözdiñ tuwrası. (QBJ, 2008: 216) / Şariat sözün doğrusu.

Bütün sözlerin gerçeği, özü Allah’ın adıdır çünkü var olan her şey Allah tarafından yaratılmıştır. Allah’ın yolunu, kurallarını içinde barındıran şariat sistemin ise doğru olana ulaştıracağı inancı görülmektedir.

2.2.2. Dilek, İstek Bildiren Söz ve İfadeler

Bata 1.Ölen kişi için okunan dua; Fatiha 2.iyi dilek, temenni, бата бепы: dua etmek; ақ бата yolun açık olsun anlamında bir dua, dilek, “теpic бата” beddua, kargış, ah (KTS, 2012: 89).

Tilek 1.dilek, arzu 2.rica, istek, talep (KTS, 2012: 675)

Terbiyelep adam qıl, / Terbiye verip adam et,
Tilegeniñ osı ed surağan. (QBJ, 2008: 74) / Dilediğin buydu isteyip.

Tilevi qabil pendeniñ, / Dileği kabul kulun,
Ümiti bolsın mal-bastan. (QBJ, 2008: 278) / Ümidi olsun maldan baştan.

Jaqsı tilev, aq bata, / İyi dilek, ak dua,
Arnañızdar keliñe el! (QBJ, 2008: 121) / İthaf edin geline, halk!

Betaşardan alınan bu beyitlerde, toplanan kalabalıktan dua etmeleri istenmektedir. Tamlama yoluyla kurulmuş “Jaqsı tilek, aq bata” ifadeleri hayırlı dua kavramını karşılayan ifadelerdir. Yeni bir hayatın başlangıcında olan gelin için Allah’a dua edilmektedir.

Aqıl iye sözimen, / Akıl sahibi sözü ile,
Iqılas tilek oylağan. (QBJ, 2008: 75) / İyi niyetle dilek düşünen.

Geline verilern bataların iyi niyetle söylenen dilekler olduğundan bahsedilmektedir.

Onan soñ sıyla küyewiñ, / Ondan sonra saygı duy kocana,
Ömirlik tilek-tilewiñ. (QBJ, 2008: 76) / Ömürlük dileğin dilediğin.

Bir ömür sürmesine niyet edilen evliliğinde, gelinin kocasına saygı duyması gerektiği anlatılmaktadır.

Aq tileqtin arvaqvın,	/ Aq dileğin ervahını,
Özderiñe jalğavğa. (QBJ, 2008: 258)	/ Kendilerine eklemeye.
<i>Qurmet qılıp iyilip,</i>	/ Hürmet edip eğilip,
Iqılas bata onan al. (QBJ, 2008: 75)	/ İyi niyetli dua ondan al.
<i>Betaşarlarda sık sık geline saygı, hürmet etmesi gerektiği söylenmektedir.</i>	
Aq batamdı aqtarıp,	/ Ak duamı söyleyip,
Körimdigin bersem dep. (QBJ, 2008: 257)	/ Görümlüğünü versem diye.
Aq bata oqıp qoy soyıp,	/ Ak dua okuyup koyun kesip,
Quda tüsti bay, manap. (QBJ, 2008: 335)	/ İstedi (onu) zengin, bey.
<i>Eki jaqta ata-ene,</i>	/ İki tarafta baba-anne,
Aq batasın beripti. (QBJ, 2008: 299)	/ Ak duasını vermiş.
<i>Anne ve babanın duasını almanın önemi betaşarlarda sık sık geçmektedir.</i>	
Aq batasın bermekke,	/ Hayır dua etmek için,
<i>Jaqsı menen jaysandar.</i>	/ İyi ile alçak gönüllüler.
<i>Kelin otur jiyılıp. (QBJ, 2008: 205)</i>	/ Gelin, otur toplanıp.
<i>Apalarıñ kelip tur,</i>	/ Ablaların gelmiş,
Aq batasın bergeli. (QBJ, 2008: 211)	/ Ak dualarını vermek için.
<i>Al, aqsaqal, ağalar,</i>	/ Haydi, Aksakal, ağabeyler,
<i>Eje, jeñge, analar,</i>	/ Nine, yenge, analar,
<i>Qurbı-qurdas balalar.</i>	/ Yaşıt-akran, çocuklar.
<i>Jas kelindi körinder,</i>	/ Genç gelini görünüz,
<i>Körimdigin berinder.</i>	/ Görümlüğünü veriniz.
Jaqsı tilek, aq bata,	/ İyi dilek, ak dua,
<i>Arnañızdar keliñe. (QBJ, 2008: 299)</i>	/ Dileyiniz geline.
Aq batasın bermekke,	/ Hayır dua etmek için,
<i>Jaqsı menen jaysandar.</i>	/ İyi ile alçak gönüllüler.
<i>Kelin otur jiyılıp. (QBJ, 2008: 205)</i>	/ Gelin, otur toplanıp.

Düğün merasiminde bulunanlardan gelin için dua istenilmektedir. Söz varlığının zenginliği aynı anlama gelen sözlerin bir arada kullanılmasından anlaşılmaktadır. Dua

anlamına gelen *batanın* aq sıfatıyla birleşmesi. Renklere katılan inanç ile ilgili unsurlara örnek olmaktadır.”*Ak bata*” ifadesi ile gelin için hayırlı, iyi dualar istenmektedir.

İbalı bolsañ kelinjan, / Edepli olsan gelincan,

*Tiyer sağan bata*sı. (QBJ, 2008: 155) / Dokunur sana duası.

Betaşarlarda sık sık edep vurgusu yapılmaktadır. İyi huylu olan gelinin dua alacağı söylenmektedir.

Kelin, endi qoliñ jay, / Gelin şimdi elini aç,

*Köpten bata alay*ıq. / Kalabalıktan dua alalım.

*Osınşa köpten bata al*may, / Bu kadar kalabalıktan dua almadan,

*Ne gılıp qurı qalay*ıq. (QBJ, 2008: 243) / Nasıl da eli boş kalalım.

Kelin endi qoliñ jay, / Gelin şimdi elini aç,

*Köpten bata alay*ıq. (QBJ, 2008: 333) / Kalabalıktan dua alalım.

Betaşarlardan alınan beyitlerde duanın önemine vurgu yapılmıştır. Toplanan misafirlerden dua alınırken geline de el açarak eşlik etmesi söylenmektedir. El açarak dua edilmesi ve duaya katılmak gerektiği sık sık vurgulanmıştır. El açarak dua etmek İslam inancında, hadislerde sünnet olarak gösterilmektedir. "Peygamber Efendimiz (Sav), Allah'tan bir şeyin olmasını istediği zaman ellerinin içini yukarıya çevirirdi. Ancak bir şeyden sakınacağı zaman ise ellerinin içini aşağıya çevirirdi." (Hadisi şerif; Ahmed b. Hanbel)

*Keliñe bata ber*inder, / Geline dua verin,

*Osı otırğan halay*ıq. (QBJ, 2008: 333) / Bu oturan halk.

Dua alıp vermenin önemi tüm betaşarlarda görülmektedir. Yeni hayatına adım atan gelin için dua edilmesi halktan istenmektedir.

*Osınday aytım atas*ın, / Böyle söyledim atasını,

*Atası berer bata*sı. / Babası verir duasını.

*Atasınan bata ağ*lan, / Babasından dua almış,

*Jaqsı kelin atans*ın. (QBJ, 2008: 166) / İyi gelin olarak adlandırılınsın.

*Keliñe bata ber*inder, / Geline dua edin,

*Osı otırğan halay*ıq. / Bu oturan halk.

*Qoyıp endi bul jer*de, / Bırakıp başka işleri şimdi burada,

*Batağa qulaq salay*ıq. (QBJ, 2008: 243) / Duaya kulak verelim.

Qoyıp endi bul jirdı, / Bırakıp artık bu şiiri,
Batağa qulaq salayıq! (QBJ, 2008: 333) / Duaya kulak verelim.

Düğün merasimine gelen misafirlere başka işlerle uğraşmamaları gerektiği, oradaki asıl amacın, yeni kurulacak yuvaya, geline dua etmek olduğu söylenmiştir. *Batağa qulaq salayıq* ifadesi ile duaya dikkat çekmek istenmektedir.

Osinşa köpten bata almay, / Bu kadar kalabalıktan dua almadan,
Ne qılıp qur qalayıq? (QBJ, 2008: 333) / Ne edip eli boş kalalım.

Duaya olan inanç *betaşarlarda* hâkimdir. Bu beyitte de dua almanın önemine vurgu yapılmıştır.

İbalı, şaylı keliñe, / Edepli, donanımlı geline,
Ata ana berer batasın. / Anne baba rızasını verir.
Ata-enesin sıylasa, / Kaynata ve kaynanasına hürmet etse,
Keşirer Alla qatasın. (QBJ,2008:155) / Affeder Allah hatasını.

Gelinin edepli, saygılı olması hem ailesini hem yurdunu memnun ederken bu davranışların Allah'ı memnun edeceği ve hatalarının bağışlanacağı anlatılmaktadır.

Eliñe jağıp, bata alsañ, / Halkına faydalı olup dua alsan,
Basıña Alla berer baq. (QBJ, 2008: 142) / Başına Allah verir baht.

Çevresindeki insanlara faydası dokunduğu zaman, gelinin dua alacağını böylece Allah'ı hoşnut edeceği ifade edilmektedir. Dua almanın, hayırlı iş yapmanın önemi *betaşarlarda* sık sık geline nasihat edilmektedir.

Bastañğı urlıq istemey, / Evvela hırsızlığa yer vermeden,
Bereke kirgiz asıña. (QBJ, 2008: 240) / Bereketli kıl aşını.

Geline evine ocağı için dua edilirken rızkının artıp çoğalması için Allah'a dua edilmektedir.

Batandı ber keriya. / Duanı ver ihtiyar,
Avmin! (QBJ, 2008: 262) / Âmin!

Toyda bulunanlara zaman zaman dua etmesi için seslenilmektedir.

Törde otırğan ülkender, / Başköşede oturan büyükler,
Avmin dep bata beriñiz. (QBJ, 2008: 40) / Âmin deyip dua ediniz.

Büyükler saygı gereği başköşeye oturtulmaktadır. Duaya katılmaları için “âmin” deyip onaylamaları söylenmektedir.

Jamandıq kemlesin basıña, / Kötülük gelmesin başına,
Bereke tiysin asıña. (QBJ, 2008: 292) / Bereket değsin aşına.

Gelenek boyunca kötülüklerden korunması ve sofrasının bereketli olması için “*Bereke tiysin asıña*” ifadesi ile Allah’a dua edilmektedir.

Aq sakaldı atamız, / Aksakallı atamız,
Aq javlıqtı anamız. / Ak baş örtülü anamız,
Qabil bolıp batañız. (QBJ, 2008: 208) / Kabul olsun duanız.

Aq sakaldı atamız, / Aksakallı atamız,
Qabil bolsın batañız. (QBJ, 2008: 210) / Kabul olsun duanız.

Aq javlıqtı apamız, / Ak başörtülü ablamız,
Qabil bolsın batañız. (QBJ, 2008: 210) / Kabul olsun duanız.

Gelin ve damadın yeni hayatlarında mutlu olması için edilen dileklerin Allah tarafından onaylanması “*Qabil bolıp batañız*” ifadesi ile istenmektedir.

Al, kelinjan, qarağım, / Hey gelincan, evladım,
Quttı bolsın qadamıñ. (QBJ, 2008: 211) / Kutlu olsun yeni adımın.

Kazakçada kullanılan “*Quttı bolsın qadamıñ*” ifadesi Türkiye Türkçesindeki “Allah gönlüne göre versin”, “Bahtın açık olsun” anlamında kullanılmaktadır. Gelin kıza adım attığı yeni hayatı için dua edilmektedir.

Jetkizsin Alla qoliñdı, / Ulaştırsın Allah elini,
Aşıq qılsın joliñdı. (QBJ, 2008: 230) / Açık etsin yolunu

Aldıñdı Alla jarılqap, / Allah iyiliğini versin,
Kötersin kökke bağıñdı-ay. (QBJ, 2008: 217) / Uçursun göğe bahtını.

Kelin bala jasıma, / Gelin kız üzülme,
Baq bersin Quday başıña. (QBJ, 2008: 228) / Baht versin Hüda başına.

Aldıñnan Quday oñgarıp, / Hüda işlerini rast getirip,
Alla aşsın bağıñdı-ay! (QBJ, 2008: 89) / Allah açsın kısmetini.

Eliñe jağıp, bata alsañ, / Halkına faydalı olup dua alsan,
Basıña Alla berer baq. (QBJ, 2008: 142) / Başına Allah verir baht.

Çevresindeki insanlara faydası dokunduğu zaman, gelinin dua alacağını böylece Allah'ı hoşnut edeceği ifade edilmektedir. Dua almanın, hayırlı iş yapmanın önemi *betaşarlarda* sık sık geline nasihat edilmektedir.

Quday berse qızıqtıñ, / Hüdä verse bahtını,
Körıp dämin tatarstıñ. (QBJ, 2008: 104) / Görüp tadına bakarsın.

Bu beyitte şans, nasip gibi olguların yaratıcının takdirinde olduğu ifade edilip örtülü olarak geline sabır erdemi aşılanırken, kader inancı vurgulanmaktadır.

Otırğan jeriñ altın taq, / Oturduğun yer altın taht,
Öziñe Quday bersin baq. (QBJ, 2008: 264) / Hüdä sana versin baht.

Yeni evine alıştırılmaya çalışılan geline baht ve mutluluğu için dua edilmektedir.

Ömir bersin Qudayım, / Ömür versin Allah'ım,
Nekelegen jas erge! (QBJ, 2008: 109) / Nikâhlanan genç kocaya!

Bazı bölümlerde damat için de ayrıca dua edilmektedir. Bu beyitte, genç kocaya ömür vermesi için Allah'a dua edilmektedir. "Ömir bersin Qudayım" ifadesi kalıplaşmış dilek ifadelerinden birine örnek oluşturmaktadır.

Jaratqan Alla jerdem bop, / Yaratan Allah yardımcı olup,
Baqt bersin başıña. (QBJ, 2008: 72) / Baht versin başına.

Gelin kız için Allah'a dua edilmektedir. "Jaratqan" kelimesi isim olarak kullanılırken bu sefer sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır

Ata-eneñnin qamın jep, / Baba- annenin kollayıp,
Ardaqtadı joldasın. / Değer verdi yoldaşın.
Sondıqtan jurt qadirlep, / Bu yüzden halk hürmet edip,
Degen "Quday oñdasın!" (QBJ, 2008: 283) / Demiş "Hüdä yoluna koysun!"

Bu dörtlükte anne babaya saygı duyan insan övülmüş, böyle insanların diğer insanlarca takdir edildiği anlatılmaktadır. *Betaşarlarda* sık sık anne babaya saygı gösterilmesi gerektiği aktarılmaktadır. Kur'an-ı kerim'de de çeşitli ayetlerde bu konudan bahsedilmektedir. Bu konunun hem örf, adet hem de dini bir inanç olarak yaşatıldığı ve korunduğu görülmektedir. İnanç ya da dini bilgilerde tek bir dilin izinden gidilmemiştir. Betaşardan alınan bu örnekte yaratıcı kavramını karşılayan Farsça bir söz olan "Quday" (Hüdä) sözcüğü tercih edilmiştir.

2.2.3. Ahlaki İnançla İlgili Söz ve İfadeler

Betaşar ve joqtavlarda halkın yaşayış biçimi, toplumsal düzeninde yer alan ve doğru olduğuna inanılan davranışları karşılayan söz varlığı, tespit edilen beyitlerle verilmiştir. Betaşarlarda geline verilen öğütlerin başında gelen utanma duygusu **Ap/ Ar[ar.]** arlı, namuslu (KTS, 2012: 51) , daha çoğunu istememek anlamına gelen **Нысан/ Nısap[ar.]** yetinme, kanaat (KTS, 2012: 478) ve **Қанағат/ Qanağat[ar.]** kanat, tatmin olma, azla yetinme (KTS, 2012: 338) sözcükleri ile Allah'ın yarattığı her canlıya şefkatle yaklaşılması gerektiği, **Раһым/ Rahım[ar.]** merhamet, özellikle büyükler başta olmak üzere herkese karşı terbiyeli, saygılı olunması gerektiği **Иба/ İyba** 1.edep, terbiye, hayâ 2.iltifat, saygı, hürmet (KTS, 2012: 241), **Едеп/ Edep[ar.]** edep sözcükleri ile yaşatıldığı görülmektedir.

<i>Ülken üyge kirgende,</i>	/ Büyük eve girdiğinde,
<i>Edeppen tur qısılp. (QBJ, 2008: 18)</i>	/ Edep ile dur mahcup olup.
<i>İbası-iman ana bar,</i>	/ Edebi-iman ana var,
<i>Ar-nısap, rahım...tilegen. (QBJ, 2008: 58)</i>	/ Ar-kanaat, merhamet dileyen.
<i>Ar, nısap, iba, qanağat,</i>	/ Ar, yetinme, edep, kanaat,
<i>Osınıñ bări-amanat. (QBJ, 2008: 60)</i>	/ Bunların hepsi emanet.
<i>Jaqsı bolsa minezi,</i>	/ İyi olsa huyu,
<i>İbamenen aşayıq. (QBJ, 2008: 63)</i>	/ Edep ile açalım.
<i>Jaqsı bolsa minezi,</i>	/ İyi olsa huyu,
<i>İbamenen aşayıq. (QBJ, 2008: 15)</i>	/ Edep ile açalım.
<i>İbalı bol kelin jan,</i>	/ Saygılı ol gelincan,
<i>Ülkeñe söz asırma. (QBJ, 2008: 139)</i>	/ Büyüğüne söz yarışına grime.

Kazak halk kültüründe kabul gören davranışlara örnek olan bu beyitler, gelinden beklenen davranışlarıdır. Bu davranışlar hem toplumsal düzen hem de yaratıcının rızası için olması gereken davranışlar olarak görülmektedir. *Betaşarlarda* gelinden edep, merhamet, kanaat gibi olumlu ve ahlaklı davranışlar beklenilmektedir. Utanmak, yetinmek, merhamet gibi ahlaki değerlerin önemi geline hatırlatılmaktadır. Kazaklarda sadece dini inanç ve

değerlerin değil “ahlaki inançlarında” son derece hâkim olduğu *Ar, nısap, iba, qanağat, edep* sözlerinin sık sık tekrar edilmesinden anlaşılmaktadır.

2.2.4. Hz. Muhammet ve Dinî Şahsiyetler Hakkındaki Söz Varlığı

Qızdı üyinen uzatpak, / Kızı evinden uğurlamak,
Payğambardıñ sünneti. (QBJ, 2008: 130) / Peygamber’in sünneti.

Hz. Muhammet’in koyduğu kurallar, gösterdiği yol olarak ifade edilen sünnet sözü ile birlikte kızı gelin etmenin peygamber sünneti olduğunu anlatılmaktadır.

Uldıñ üyin túsirmek , / Oğlun evini ayırmak,
Äke-şeşe mindeti . / Baba-anne görevi.
Qızdı üyinen uzatpak, / Kızı evinden uğurlamak,
Payğambardıñ sünneti. (QBJ, 2008: 130) / Peygamber’in sünneti.

İslam inancında Hz. Muhammet’in yapmış olduğu uygulamalar için sünnet sözü kullanılmaktadır. Peygamberin de kızını gelin ettiği, onun yaptığı davranışın yanlış olmayacağı ifade edilmektedir.

Oramal berip, suw quyıp, / Havlu verip, su döküp,
Payğambarday atasın! (QBJ, 2008: 136) / Peygamber gibi atasına

Beyitlerde çeşitli ifadelerle Hz. Muhammet’in güzel ahlakına ve onun örnek alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. *Payğambarday* ifadesi ile gelinin babasının saygıdeğer biri olduğu ve gelinin saygıdan ötürü, büyüğün eline ibrikle su dökmesinden söz edilmektedir.

Betaşardı jır qılğan, / Betaşarı destan kılan,
Ävliye meneñ maşayıq. (QBJ, 2008: 15) / Evliya ile şeyhler.

Adam ata, Havana, / Âdem ata, Havva ana,
Onıñ da qızı berilgen. (QBJ, 2008: 28) / Onun da kızı verildi.

Cennetten kovularak dünya hayatına başlayan Âdem ve Havva işaret edilerek kızın gelin edilmesinin dünyanın yaratılışından, ilk insandan beri var olduğu *betaşarlarda* geçmektedir.

Adamata, Havana, / Âdem ata Havva ana,
Topraqtan jaralğan. (QBJ, 2008: 83) / Topraktan yaratılmış.

Cennetten kovularak dünya hayatına başlayan Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya *betaşarlarda* sık sık yer verilmiştir. Yine Kur an ı Kerim ayetlerinde yer alan insanın topraktan yaratıldığı bilgisi verildiği görülmektedir. Bu inanç, Fatır süresinde, “Allah, sizi (önce) topraktan sonra da nufteen yarattı, daha sonra sizi çiftler yaptı. Onun bilgisi

olmaksızın, bir dişi ne hamile kalabilir ne de doğum yapabilir. Yaşatılana, çok ömür verilmesi de ömründen eksiltmek de mutlaka bir kitapta yazılıdır. Şüphe yok ki bu, Allah’a göre kolaydır şeklinde ifade edilmektedir.

Nekeñiz quttı bolsın Alla qosqan, / Nikâhınız kutlu olsun Allah’ın birleştirdiği,
*Anamız adam sopı **Havanaday.** (QBJ, 2008: 151)* / Annemiz insan sofu Havva gibi.

Bu beyitte, yaşanan her şey gibi nikâhın da Allah’ın izni ile gerçekleştiği görülmektedir.

Atamata-Havana, / Âdem ata Havva ana,
Havananı sol alğan. / Havva anayı o almış.
Bizge qalğan miras bul. / Bize kalan miras bu,
Havana sındı babañnan. (QBJ, 2008: 165) / Havva ana gibi atadan.

Kızın gelin olması, dünya hayatının başlangıcından beri var olduğu, Havva anadan miras olarak kaldığı Kazak halk kültürü ürünü olan *betaşarlarda* bu şekilde çeşitli yerlerde geçmektedir.

Eşkim bir qaşıp qutılmas, / Hiç kimse kaçıp kurtulmaz,
Havana sağlan mirastan. (QBJ, 2008: 174) / Havva anadan kalan mirastan.

Allah’ın emri, peygamberin sünneti olarak kabul görülen evlenmenin; gelin olmanın hak olduğu çeşitli beyitlerde ifade edilmektedir.

***Havana** kiygen kimeşek,* / Havva ananın taktığı başörtü,
Aq şılawış elemdep. / Büyük ak başörtü âlemde.

Evlenince kadınların taktığı ak baş örtü olan *kimeşek*’i ilk defa Hz. Havva’nın taktığı yani ilk gelinin Hz. Havva olduğu anlatılmaktadır.

Hawana edi anamız, / Havva ana idi anamız,
Hawata edi atamız. (QBJ, 2008: 219) / Havva ata idi atamız.

***Hawaday** tölşil bol,* / Havva gibi doğurgan ol,
Saradayın köp jasa. (QBJ, 2008: 220) / Sara gibi çok yaşa.

***Elhawana** anamız,* / Havva ana anamız,
Juptı bolğan adamğa. (QBJ,2008:263) / Çift olmuş Âdem’e

***Nuh payğambar** Seliyq-tı,* / Nuh peygamber Salih idi,
Buringi ötken halıq-tı. (QBJ, 2008: 56) / Eski geçen halk idi.

Nuh payğambar, salıhtı,
Jalgız qızın uzatıp. (QBJ, 2008: 140)

/ Nuh peygamber, salıhtı,
 / Yalnız kızını gelin edip

Qızır menen İliyas,
Kün sayın jurtı jıyılmas. (QBJ, 2008: 56)

/ Hızır ile İlyas,
 / Gün geçtikçe halkı toplanmaz.

Qızır menen İliyas,
Kün sayın eliñ jılamas. (QBJ, 2008:140)

/ Hızır ile İlyas,
 / Her gün halkın ağlamaz.

Qızır menen İliyas,
Kün sayın eliñ jılamas. (QBJ, 2008: 191)

/ Hızır ile İlyas,
 / Her gün halkın ağlamaz.

Payğambar qızı Fatıma,
Solardan qalğan jol aşar. (QBJ, 2008: 65)

/ Peygamber kızı Fatma,
 / Onlardan kalan yolu açar.

Payğambar qızı Fatiyma,
Solardan qalğan betaşar. (QBJ, 2008: 155)

/ Peygamber kızı Fatma,
 / Onlardan kalmış betaşar.

Duvak açma geleniği olan betaşar icra edilirken Hz. Muhammet'in kızının da gelin olduğu hatırlatılmaktadır.

Muhammet nuri Betiyma,
Solardı da uzatqan,
“Betimam” dep jılatqan.

/ Muhammet nuru Fatma,
 / Onları da gelin etmiş,
 / Fatmam diye ağlatmış.

Betima, Zeynep anañız,
Jürekten qaynar qapañız. (QBJ, 2008: 192)

/ Fatma, Zeynep ananız,
 / Yürekten kaynar üzüntünüz.

Hız. Muhammet'in kızlarının evlenmesi ve bu evden ayrılışın verdiği üzüntü anlatılmaktadır.

Payğambar (Far.) peygamber” Mesaj taşıyıcı” 1.Tanrı'nın buyruklarını bildiren, haber getiren kimse, yalvaç, elçi, resul, nebi, Hazreti Muhammet (TS, 1998: 1798)

Payğambar qızın uzatıp,
Solardan qalğan betaşar. (QBJ, 2008: 87)

/ Peygamber kızını gelin edip,
 / Onlardan kalmış betaşar.

Bu beyitte *betaşarın* yani yüz açma geleneğinin, peygamberden kaldığı ifade edilmektedir.

Payğambar salğan sanatqa,
Jılap bir kelin jasıma. (QBJ, 2008: 88)

/ Peygamber'in açtığı sınıfa,
 / Ağlayıp bir gelin hüzünlenme.

Peygamber'in de kızını gelin ederek bu yolu açtığı, üzülmemesi gerektiği geline söylenmektedir.

Biz şığargan jol emes, / Bizim uydurduğumuz yol değil,
Payğambar salğan burıngı. (QBJ, 2008: 130) / Peygamber inşa etmiş evvelden.

Evlenme geleneğinin peygamber tarafından da icra edildiği bu sebeple doğru, güvenilir bir yol olduğu anlatılmaktadır.

Uldıñ üyin tüsirmek , / Oğlun evini ayırmak,
Äke-şeşe mindeti. / Baba-anne görevi.
Qızdı üyinen uzatpak, / Kızı evinden uğurlamak,
Payğambardıñ sünneti. (QBJ, 2008: 130) / Peygamber'in sünneti.

İslam inancında, Hz. Muhammetin yapmış olduğu uygulamalar için “sünnet” sözü kullanılmaktadır. Peygamberin de kızını gelin ettiği ve onun yaptığı davranışın yanlış olmayacağı ifade edilmektedir.

Qız uzatıp, toy qılğan, / Kızı gelin edip düğün eden,
Payğambardıñ sanatı. (QBJ, 2008: 191) / Peygamber'in açtığı yol.

Payğambar qızın uzatıp, / Peygamber kızını gelin edip,
Solardan qalğan jol şığar. (QBJ, 2008: 191) / Onlardan kalan yol belki de.

Qızdı üyinen uzatpak, / Kızı evinden uğurlamak,
Payğambardıñ sünneti. (QBJ, 2008: 130) / Peygamber'in sünneti.

Hz. Muhammet'in koyduğu kurallar, gösterdiği yol olarak ifade edilen sünnet sözüyle bu beyitte kızı gelin etmenin peygamber sünneti olduğunu anlatılmaktadır.

Oramal berip, suw quyıp, / Havlu verip, su döküp,
Payğambarday atasın! (QBJ, 2008: 136) / Peygamber gibi atasına.

Beyitlerde çeşitli ifadelerle Hz. Muhammet'in güzel ahlakına ve onun örnek alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. *Payğambarday* ifadesi ile Gelinin babasının saygıdeğer biri olduğu ve gelinin saygıdan ötürü büyüğün eline ibrikle su dökmesinden söz edilmektedir.

Nur fatiyma, Qadişa, / Nur Fatma, Hatice,
Solardan qalğan betaşar. (QBJ, 2008: 147) / Onlardan kalmış betaşar.

Betaşar geleneğinin Peygamber'den kaldığı sıkça ifade edilmektedir. Herkesin kızını evlendirmesi gerektiğine dair bir gelenek olarak söz edilir.

Üstinñe kiyingeniñ ışık deymın, / Üstüne giyindiğin gocuk diyorum,
Keldi goy bir jat tüsip deymın / Geldi oy bir yabancı düşüp diyorum.

*Jarîñız quttı bolsın Alla qosqan,
Buringı Ziliyqa men Nüsip deymın.
(QBJ, 2008: 151)*

/ Yâriniz kutlu olsun Allah'ın birleştirdiği,
/ Eski Züleyha ile Yusuf diyorum.

*Betima, Zeynep anañız,
Jürekten qaynar qapañız. (QBJ, 2008: 192)* / Fatma, Zeynep ananız,
/ Yürekten kaynar üzüntünüz.

Ämin:	/ Ämin:
<i>Havaday tölşil bol,</i>	/ Havva gibi doğurgan ol.
<i>Saradayın köp jasa.</i>	/ Sara gibi çok yaşa.
<i>Ajaradayın ziyındı bol,</i>	/ Ajar gibi zeki ol.
<i>Meriyamday aqıldı bol.</i>	/ Meryem gibi akıllı ol.
<i>Qalimaday süt ana bol,</i>	/ Halime gibi süt ana ol.
<i>Bedwanday jazuwşı bol.</i>	/ Bedvan gibi yazar ol.
<i>Şerindeyin eñbekşil bol,</i>	/ Şerin gibi çalışkan ol.
<i>Nuriladay aşıq bol.</i>	/ Nurila gibi açık ol.
<i>Hadişaday ğalım bol,</i>	/ Hatice gibi âlim ol.
<i>Betimaday sabırlı bol.</i>	/ Fatma gibi sabırlı ol.
<i>Hanipaday jomart bol,</i>	/ Hanife gibi cömert ol.
<i>Deriğaday balwan bol.</i>	/ Dariga gibi pehlivan ol.
<i>Esiyaday bilgiş bol.</i>	/ Asiye gibi bilgili ol.
<i>Ziliyqaday suluw bol.</i>	/ Züleyha gibi güzel ol.
<i>Safuraday ibalı bol,</i>	/ Safura gibi edepli ol.
<i>Gülsimdeyin ülgili bol.</i>	/ Gülsüm gibi örnek ol.
<i>Qaraşaş ayımday tapqır bol.</i>	/ Karaşaş kadın gibi zeki ol.
<i>Zupar anaday taqwa bol.</i>	/ Zupar ana gibi takva sahibi ol.
<i>Gülğasılday mahabbattı bol.</i>	/ Gülğasıl gibi muhabbetli ol.
<i>Saradayın enşi bol.</i>	/ Sara gibi nasipli ol.
<i>Irisjanday aqın bol,</i>	/ Irisjan gibi şair ol.
<i>Jibekteyin qayırlı bol.</i>	/ Jibek gibi hayırlı ol.
<i>Öz qurbıñnıñ aldı bol!</i>	/ Kendi akranlarının öncüsü ol.
<i>Jaydarı jene baysaldı bol. (QBJ, 2008: 220)</i>	/ Güler yüzlü ve ağır başlı.

Geçmişte yaşamış önemli kadınların iyi davranış ve özellikleri örnek gösterilerek geline dilek ve nasihatlerde bulunmaktadır. Türk örf, adet, inancında görülen atalara hürmet

etmek, saygı duymak gibi unsurlara örnek gösterilebilmektedir. İslam tarihinde yaşamış önemli şahsiyetlerden bahsederken sadece erkeklere değil kadınlara da yer verilmiştir. Dünyaya ilk gelen kadın Hz. Havva'dan başlanarak İslamiyet tarihinde adı geçen bazı kadınların isimleri betaşarlarda geçmektedir. Hz. İbrahim'in eşi Hz. Sara, Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, Hz. Muhammet'in sütannesi Hz. Halime ve kızı Hz. Gülsüm gibi imanlı kadınların gelin tarafından örnek alınması gerektiği söylenmektedir.

2.2.5. Kader ile İlgili Söz Varlığı

Alganiñ bolar qızıqtı,

/ Aldığın olur cazip,

Alla jazıp, sıızıptı. (QBJ, 2008: 105)

/ Allah yazıp, çizmiş.

Betaşardan alınan bu beyitte, İnsanın yaşadığı herşeyin Allah'ın takdir ettiği nasip sayesinde olduğu yani kader inancı *Alla jazıp, sıızıptı* ifadesi ile görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM JOQTAVLARDA İNANÇLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

3.1. İncelenen Joqtavlarla İlgili Bilgiler

M.Şäriphanoğlu'nun derlediği bu eserde Kazakistan'daki yayınlar esas alınmakla birlikte Çin'deki Moğolistan'daki birçok eserden faydalanılmıştır. “Qazaqtıñ Joqtav Jırları” adlı eserde yer alan *joqtavları* kimin söylediği, derlediği; nerede yayımlandığı gibi bilgiler bu başlık altında verilmiştir.

Abay Şıgargan Joqtav/ Abay İçin Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 21)

Abay için söylenen bu *joqtav* merhum Toqtar Arınovtın “Bozdağım” adlı eserinden alınmıştır. Çocuğu ölen ana için Abay'ın yazdığı ağıt, Abay eserlerinin ilk (1961) basımında “Äkimbay'a ağıt (Abay'ın oğlu) adı ile verilmiştir.

Adalbek Nävbetulı'na Arnalğan joqtavlar/Adalbek Nävbetoğlu'na İthaf Edilen Ağıtlar(QJJ, 2008: 23)

Adalbek Nevbetoğlu 22 Şubat 1969 yılı Köktoğay ilçesinin Kökağaç köyünün Köpbergen kışlasında doğmuştur. 6 Haziran 2006' da otomobilleri ile kaza yapıp vefat etmiştir. Burada eşi Jarkingül Teskenbayqızı'nın Marina Jünisova'nın erkek torunu Ğılınbek Riyzabekulı'nın söylediği joqtavlar verilmiştir (Mura.Ürimji. 2006, No 6, 67-69 s.).

Altay Tătini Joqtav (QJJ, 2008: 28)

Altay Tăti'ye yazılan bu *Joqtav* metni (Bu şahsın isminin Samatay Teti olması gerektiği yönünde görüşler mevcuttur.) Ahmet Baytursunoğlu'nun "Aq Jol" adlı eserinden alınmıştır (Almatı: Jalın, 1991. 158 s.).

Altıbaydın Asındağı Joqtav/ Altınbay Adına Verilen Yemekte Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 34)

Altınbay-Esağasının (Bayımbet) neslinden biridir, Altay'da yaşayan meşhur beylerden, bilge insan 1945 yılında vefat etmiştir. 1946 yılı ekim ayında doğduğu memleketi Alağaq'ta aşı verilmiştir. Bu *Joqtav* o zaman söylenmiştir (Bu joqtav "Altay Qalasınının Halıq Öleñ-Jırları" (Altay Şehrinin Halk Şiirleri ve Destanları) adlı eserden alınmıştır. Küytiñ: Ile halk baspası, 1991. s.154-155).

Alp-Er Tunğanı Joqtav/ Alp-Er Tunga Joqtavı(QJJ, 2008: 36)

Türk memleketini birleştiren lider Alp Er Tunga'ya ithaf edilelen *joqtav*, eski Türk edebiyatının ilk nüshalarından biri olarak kabul edilmektedir. (Qıravbaykızı A. Eski Edebiyat adlı eserinden alınmıştır. Astana: Elorda, 2001. s.7-9).

Argınbek Apaşbayulının Joqtavları (QJJ, 2008: 38)

A. Apaşbayoğlu 1882 yılı Zaysan'ın Qalba dağı eteğinde doğmuştur. 1946 yılı Şiñil ilçesinin Sekpiltay denen yerinde 64 yaşında vefat etmiştir. Kazak halkının önde gelen klasik akınlarından biridir. Bu *joqtavlar* akının "Şığarmalar" kitabından alınmıştır. (Argınbek Şığarmaları Q. Nurtazoğlu'nun derlemesidir. Ürimji: Halıq, 2004. s.307-326, s.358-381).

Arqalıq Batırdın Jubaydı Joqtavı / Arqalıq Batır'ın Jubay'ın Ardından Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 72)

Şincan Kazakları Arqalıq Batır ile ilgili destanın birkaç nüshasını söylemektedir. Bu *joqtav* meşhur akın Sultan Mäjitoğlu'nun nüshasından alınmıştır (Şalğın-Ürimji, 1980.No 1, 41 s.).

Äbdığappardı Joqtav (QJJ, 2008: 73)

Abdığappar, 1916 yılı 25 Haziranda Torqay ilçesi fermana karşı çıktığında, halka yönetici olup şubat ihtilaline kadar hükümet askeri ile savaşmıştır. Torğay halkı, Äbdığappar'ı han olarak seçmiştir. Abdığappar, 1920 yılında vefat etmiştir. (A. Baytursinoğlu, Aq Jol.- Almatı: Jalın. 199. 208 s.) "Bozdağım" kitabında giriş kısımdan 16 mısra, son kısımdan 5 mısra dahil edilmemiştir (Derleyen: T. Arınov'dur. Almatı: jazuvşı. 1990. 230 s. 241s.).

Äbdikerim Intıqbayoğlının Şäriphandı Joqtavı/ Äbdikerim Intıqbayoğlu'nun Şäriphan'ın Ardından Söylediği Joqtav(QJJ, 2008: 90)

Şäriphan Jeñisqanoğlu Kögedayev, 1900 yılında Altay ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1942 yılı Şıñ cezaevinde çok ağır işkencelerle öldürülmüştür. (Sämetbekoğlu K. Ardager azamat.-Şäriphan Kögedayev. Mura. 2007, No 3, 69 s.) Äbdikerim bu *joqtavı* 1944 yılında hapishanede yazmıştır (Mura. 2000, No 6, 56 s.).

Äben Atamqululınıñ Davısı Äben Atamqululınıñ Sesi (QJJ, 2008: 93)/

Bu *joqtav* İliyas Jansügirov'ın "Jerkent ilçesi" adlı şiirinden alınmıştır. Äben Atamqulı'nın Jerkent ilçesindeki Alban uruğundan Ölmesyek Niyazbekoğlu adlı ihtiyara yazıp verdiği *joqtavdır* (Juldız. 1997, No 5, 158 s.)

Äyekeni Joqtav Äyeken İçin Söylenen Ağıt (QJJ, 2008: 95)

Bu *joqtavın* birkaç türü vardır. Ä. Diyvaev nüshası ile verilmiştir. T. Arınovtıñ Divayev nüshasını esas alarak eserinde yer verdiği nüsha tamdır. (Bozdağım. Derleyen: T. Arınov. Almatı 1990. 66-79 s.). A. Baytursınoğlu'nun "Joqtav"adlı kitabında son 65 mısrası verilmemiştir. (Baytursınoğlu A. Joqtav. Almatı: A. Baytursınov fonu 1993. 43-51 s.). Bu *joqtav* yukarıda adı geçen "Bozdağım" kitabından alınmıştır.

Äkbar Seyitke Arnalğan Joqtavlar / Äkbar Seyit'e İthaf Edilen Joqtavlar (QJJ, 2008: 109)

Halkının millî kurtuluş savaşı uğruna kahramanlıkla şehit olan Ekbar Seyit hakkında çok sayıda bilimsel çalışma yazılmıştır. Örneğin Şuniskanulının "Ekbar kahraman" (Ürimji: Jastar-örender. 2003 s.275) adlı kitabı. Mamanulı'nın "Ekbar Seyit" adlı tarihî romanından alınmıştır (Ürimji: Jastar Örender. 1994.- s.353).

Älenniñ Qızı Sayraştı Joqtavı / Elen'nin Kızı Sayraştı'nın Joqtavı (QJJ, 2008: 121)

Bu *joqtav* Elennin kızı Sayraş'ın ardından söylediği *joqtavdır*. İç i ızdırapla dolu gözlerindeki yaş kurumayan canı yanan baba, "güzel ahlaklı, karakterli ipeğimi düşünüp kahroldum" diye küçük yavrusun ardından acı ile yaktığı ağıttır (Mura. 1994, No 4, 57-58, 51s.)

Äripjan Januzaqulı'nıñ Zeynolla Bolıstı Joqtavı (QJJ, 2008: 127)

Zeynolla adlı ilçe başkanı 1920 yılında vefat etmiştir. O zaman Äripjan bu *joqtavı* yazmıştır. Bu *joqtavı* halk Jejen jırı (destanı) diye de adlandırmıştır. Bu uzun *joqtav* birçok tarihî olaydan bahseder (// Mura.1995, No 1, 83-94 s).

Äset Naymanbayulı Şığarğan Joqtavlar / Äset Naymanbayulı İçin Söylenen Joqtavlar (QJJ, 2008: 149)

Äset (1867- 1923) Qarkaralı ilinin Temirşi ilçesine bağlı köyde (şimdiki Jezqazğan vilayeti, Qoñırat ilçesi, Qızılaray köyünde doğmuştur. (Bes Ğasır Jırlandı. İkinci basım. Almatı: Jazuvşı. 1989.337 s.). Bu konuda Çin'deki kardeşlerimiz "Äset Şiirleri" adlı iki ciltli

bir kitap yayımlamıştır. (Äset şiirleri. II.basım. Pekin: Ulttar. 2000) Meşhur yazar Mamanoğlu Äset hakkında birçok malzeme toplamıştır.” (Mura, No 2, 2004, 3-14; No3, 3-11).

Äset Naymanbayulina Arnalğan Joqtavlar / Äset Naymanbayoğlu’na İthaf Edilen Joqtavlar (QJJ, 2008: 162)

Äset’in eşi Tatejan ve kızı Samagey’in Eset için söylediği *joqtavlar* “Eset’in eserleri” adlı eserin birinci cildinden alınmıştır. “Pekin: uluslar, 220-226 s.) Şılbı’nın *joqtavı* birbirine benzemeyen iki nüsha halinde olduğu için olan “Qabır Basında” adlı *joqtavı* da alınmıştır. (Yukarıda adı geçen kitabın 188- 189 s.).

Baytabın Qızının Joqtavı / Baytab’ın Kızının Joqtavı (QJJ, 2008: 168)

Bu *joqtav* çok ciltli “Kazak Halk Ädebiyatı” adlı eserin 3.cildinden alınmıştır (Almatı Bilim, 1996. 216-217 s.). Adı geçen kitabın “Açıklamalar” kısmına göre 311. dosyasındaki 4. defterden alınmıştır. (Derleyen, Şaljanov Ağaydar’dır. Birinci baskı. s.221)

Baıtgüldiñ Bavırın Joqtavı / Baıtgün’ün Kardeşi İçin Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 171)

Biedil Kesbekulı 1983 yılının Kasım ayında Moriy ilçesinde dünyaya gelmiştir. 2006 yılında temmuz ayında Kazakistan’da vefat etmiştir.

Batırbekqızı Balğındı Şeşesinin Joqtavı / Batırbekqızı Balğın İçin Annesinin Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 173)

Bu *joqtav* V.V Radlov nüshasından alınmıştır. (El Qazınası Eski Söz. V.V Radlov jiynağan Qazaq folklorının ülgileri.- Almatı: Gılım. 1994. 54-55.). Orada Batırbek adlı asilzadenin kızı Balğın öldüğünde annesi bu *joqtavı* söylemiştir”.

Almatı. İlim. 1994. 54-55 s.). Orada “Batırbek” denen asilzadenin kızı Balğın öldüğünde bu *joqtavı* söyleyip yayınlamıştır.

Batırdı Joqtav / Kahramanın Ardından Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 175)

İki bölümden oluşan bu kısa *joqtav* S. Sadırbaevtiñ nüshasından alınmıştır. (S. Sadırbaev Qazaq Halk Edebiyatı. Yüksek öğretim öğrencileri için bir ders kitabı. Almatı: Ravan, 1990. 72-s.)

Başay Aqının Qılışbay Qaşını Joqtavı / Başay Akının Qılışbay Hacı İçin Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 176)

Başay adlı akının, aşığın Qılışbay hacı için söylediği *joqtav*. Adı geçen *joqtav* “Şıncan Kazaklarının Şiir ve Destanları” adlı kitaptan derlenmiştir. D.Keneşoğlu. Almatı: Atamura, 2008. 144-147). Bu nüshadan faydalanılmıştır.

Bäyışeniñ Joqtavı / Büyük Hanımın Eşi İçin Söylediği Ağıt (QJJ, 2008: 180)

1928 yılında yazılan bu *joqtav* Bāyimbet Maylin'in eserinden alınmıştır. (Maylin B. Tandamalı şıgarmalar. Almatı: Kazaqtın Memlekettik Kōrkem Ādebiyet Baspası.1958. 152-153).

Bäytış Ükırdıydı Kelini Şalqanıñ Joqtavı / Bāytış Adlı Boy Beyi İçin Gelini Şalqan'nın Söylediği joqtav (QJJ, 2008: 182)

Qarakerey adlı boyun beyi Bāytış Şākejanoğlu 1945 yılında tifo hastalığından dolayı hanımı ile ard arda vefat edip toprağa gömülmüştür. Bu *joqtav* gelini Şalqan'ın söylediği *joqtavdır* (Mura. 1999, No 4, 56 s.).

Bätenniñ Emilbay Tilevmetulın Joqtavı / Beten'in Emilbay Tilevmetoğlu İçin Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 184)

Emilbay Tilevmetoğlu (1872-1937) uzun zaman halkı yöneten keskin zekalı, sivri dilli, adil bir beydi. Yönettiği halkı yerleşik hayata alıştırmıştır. Adı geçen *joqtavı* gelini Bäten söylemiştir. (Aytqaliyoğlu Z. Aqnayman ävletteri. Şāveşek: Tarbağatay basması, 202.s.375-378)

Berdikenı Joqtav/ Berdike İçin Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 187)

Berdike 1900'lü yıllarda il başkanlığı ve hatiplik yapmış biridir. Berdike'ye söylenen bu *joqtav* tam değildir. Nılkı İlçesinin Şiirleri ve Destanları. 1.Kitap. Nılkı ilçe sözlü halk edebiyatı dairesince yazılmıştır Qulja: İli gazete yayın evi. 1990. 328 s.).

Biyqajığa Ömırtayğa Arnalğan Joqtav / Biyınqajı'ya İthaf Edilen Joqtav (QJJ, 2008: 188)

Biyqajı'nın asıl adı Ömırtay'dır. Kadılık yapmış, hac ziyaretini gerçekleştirmiş ve adalete büyük önem veren, kendi çevresinde itibarlı biridir. Bu yüzden halk ona "Biyqajı" (kadı hacı) demiştir. 1934 yılında 92 yaşında vefat ettiğinde kızları ve gelinleri bu *joqtavı* söylemiştir (Mura. 1988, No 4, 76 s.). Muratqan Kelesoğlu'nun derlediği bu nüshadan faydalanılmıştır (s.76-79). Adı geçen *joqtav* "Şiñjan Qazaqtarınıñ Öleñ-Jırları" (Derleyen D. Keneşoğlu'dur. Almatı: Atamura, 2008. 147-153 s.) eserinde de yayımlanmıştır. Bu nüsha "Mura" nüshası ile karşılaştırılıp dergiye alınmamış üç kıta da eklenip tamamlanmıştır.

Biyqusmannıñ Joqtavı / Biyqusman İçin Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 195)

Biyqusman adlı delikanlı 1940 yılında Şonjının Donduy adlı yerinde Çin gaspçıları tarafından işkence ile öldürülmüştür. Bu *joqtavı* merhumun babası Batırbay, akranı olan Qul Molqı Daniyar mollaya yazdırmıştır." Biyqusman'ın Şiiri" adı ile yer almaktadır (Mura. 1998, No 4, 93-96 s.)

Biyşanın Joqtavı / Biyşa İçin Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 202)

“Sevgili yaratan gösterdiğin gün bu muydu?” sözleriyle başlayan bu *joqtavı* ünlü şair Tañjarıq Joldıoğlu 1932 yılında yazmıştır (Joldıoğlu T. Şıǵarmalarının 1.basım-Astana: Elorda, 2001. 73-74 s.).

“Bozjigit” Hiyssasındaǵı Hanımın Joqtavı/ Bozjigit Kıssasındaki Hanımın Joqtavı (QJJ, 2008: 204)

Bu *joqtavı* derleyen Nısanbek Törequloǵlu’nun derlediǵı “Süyinşiden Köñil Aytuvǵa Deyin” (Müjdeden Baş Saǵlıǵı Dilemeye Kadar) adlı kitabından alınmıştır. (Almatı: Qazaqstan, 1998. 155-158 s.)

Böpe Töre Qarındasınıñ Küyevin Joqtavı/ Böpe Asilzadenin Kızkardeşinin Kocası İçin Söylediǵi Joqtav (QJJ, 2008: 208)

Bu *joqtav* Ahmet Baytursunoǵlu nüshasından alınmıştır. (Beş Ciltlik Şıǵarmalar Eseri. 1.Cilt.-Almatı: Alaş, 2003. 308-309 s.).

Buqabay Nurgaliyulınıñ Battaldı Joqtavı/ Buqabay Nurgaliyulı’nın Battal İçin Söylediǵi Joqtav (QJJ, 2008: 210)

Ünlü akın Buqabay Nurgaliyulınıñ Battal vefat ettiǵinde onun çocuǵu Ashat’a bu *joqtavı* yazıp vermiştir. (Mura.2003, No 6, 41-42 s.).

Buqar Jıravdın Qabanbay Batırdı Joqtavı/ Buqar Jırav’ın Qabanbay Batır İçin Söylediǵi Joqtav (QJJ, 2008: 213)

Bu *joqtav* “Bular Jırav Şıǵarmaları” adlı kitabın” Uzaktan Kelgen Asıl Mura” (Uzaktan gelen değerli miras) adlı 2.bölümdeki 36.maddesinden alınmıştır. (Buqar Jırav Qalqamanoǵlu şıǵarmaları. Almatı.1992. 72-73 s.)

Bitirdiyn Demejandı Joqtavı/ Bitirdiyn’ın Demejan’a Yazdıǵı Joqtav (QJJ, 2008: 215)

Dedejan Keşuvbayoǵlu 1907 yılında Şävşek’in acımasız beyi Meten tarafından asılıp düşmanlıkla öldürüldüğünde eşi Bitirdiyn söylediǵi *joqtavdır*. (Mura.200, No 3, 65 s.). Bu *joqtavın* bir nüshası “Dedejan Batır İçin Eşi Bitirdiyn Söylediǵi Joqtav” adıyla” Şınjan Kazaklarının Şiir ve Destanları” adlı eserde yayımlanmıştır (D. Keneşulı.-Almatı: Atamura, 2008. 135-138 s.).

Güldardın Äkesin Qudayberdi Äkerimulın Joqtavı/ Güldar’ ın babası Qudayberdi Äkerimulı İçin Söylediǵi Aǵıt (QJJ, 2008:221)

Bu *joqtav* Kazak halkının emsalsiz bilgesi, Qudayberdi Şäkerimoǵlu (1858-1931) vefat ettiǵinde kızı Güldar’ın 1931 yılında söylediǵi *joqtavdır* (Juldız. 1992, No 11, 48-50s.).

Gülsümün Küyevü Sämetaydı Joqtavı/Gülsüm’ün Kocası Sämetay İçin Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 228)

Sämetay Zäkimgäliyoğlu 1940 yılında Şonjı ilçesinin Mokiyn adlı yerinde dünyaya gelmiştir. Kulağına ezan söylenerek verilen adı Qabduvsämet’tir. 2002 yılı 9 Ekimde vefat etmiştir. Bu *joqtavı* eşi Gülsim Şamuğunqızı söylemiştir (“Mura”, 2006, No 4, 36-38 s.).

Ğılımgazını Aldan Men Ziliyqanıñ Joqtavı/ Aldan ve Ziliyqa’nın Ğılımgazı Joqtavı (QJJ, 2008: 234)

Manas ilçesi Nansañ hayvancılık çiftliğinin müdürü Ğılımgazı vefat ettiğinde Savan ilçesinde yaşayan 75 yaşındaki Aldağan ile 80 yaşındaki Ziliyqa adlı iki ablası bu *joqtavı* söylemiştir (Mura. 1999, No 4, 52-56 s.).

Davis/ Ses (QJJ, 2008: 241)

Joqtava bazı yerlerde “Quris (görüş)” bazı yerlerde “davis” (ses) derler. Adı değiştirilmeden bütün nüshaları ile derlemeye çalışılmıştır. Bu davis “İle” ilçesinden alınmıştır. (Tekes Avdandıq Halıq Avız Ädebiyeti) Tekes ilçesinin halk şiirleri ve destanları birinci kitap Tekes ilçesi halk sözlüğü edebiyatı derlemelerinin editör üyeleri bir araya getirmiştir (1992 101-104 s.).

Däriyğa Mäsalqızınıñ Şeşesi Kadirqandı Joqtavı/ Däriyğa Mäsalqızınıñ Annesi Kadıqan İçin Söyediği Joqtav (QJJ, 2008: 244)

Kadirqan Oşaqqızı 1906 yılında Zaysan’da doğmuştur. 2006 yılı mart ayının 18’inde Şävşek şehrinde vefat etmiştir. Bu *joqtavı* merhumun kızı söylemiştir (Mura. 2007, No2, 31-32 s.).

Emil Börtiştıñ Salqam Jäñır Handı Joqtavı/ Emil Börtiştı’nın Salqam Jäñır Han İçin Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 247)

Emil Bertiştı’nın bu *joqtavı* ünlü akın İymangazı Nurahmetoğlu’nun yayınladığı nüshadan alınmıştır (Juldız. 2004, No 12, 200s.).

Esbertgen Qojanıñ Joqtavı/ Esbertgen Hocanın Joqtavı (QJJ, 2008: 248)

Dosbol göç ettiği zaman onun pir olarak gördüğü hocası “Yüzüm kâfire bakmasın” deyip onunla birlikte gitmemiş. Daha sonra Hokand beyinden zulüm görüp, Buhara’ya gittiğinde Dosbol’a ağıt yakıp bu *joqtavı* söylemiştir (Juldız. 2002, No2, 154-155 s.).

Esbosındı Äyeli Zeyneqanıñ Joqtavı/ Esbosın’ın Karısı Zeyneqan’nın Yazdığı Joqtav (QJJ, 2008: 252)

85 yaşındaki Zavhar Orısbayqızınıñ söylediği bu *joqtavın* daha uzun olduğu anlaşılmaktadır. Bu *joqtavın* daha kısa olan nüshası kullanılmıştır. (Nılqı Avdanınıñ Öleng-

Jırları/ Nılqı İlçesinin Şiir ve Destanları.1. Cilt. Nılqı ilçe halk sözlü halk edebiyatı dairesi tarafından yazılmıştır Qulja: Ili gazetesi yayımevi. 1990. 329 s.).

Jantaydı Joqtav (QJJ, 2008: 253)

V.V. Radlov'tan Qırğız Jantay Kenesarı- Navrızbay'ın akranıdır. (Baytusınoğlu A. Aqjol- Almatı: Jalın. 1991. 162 s.). (Bu joqtav şu kitaptan alınmıştır: Qarañız. 160-162- s.).

Janadan Zakariyaulıññ Äkesın Joqtavı/ Janadan Zakariyaoğlu'nun Babası İçin Söylediği Joqtav (QJJ, 2008: 258)

Bu *joqtavı* J. Zakariyaoğlu öz babasına söylemiştir. “Halkın koruyucusu akıl danışmanı dehası” sözleriyle başlayan bu *joqtavı* Janadan Zakariyaoğlu kendi babası için yazmıştır. (Mura. 2003, No, 6162-38 s.).

Jäñır Handı Joqtav/ Jäñır Han İçin Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 26)

Destancı Alaşa Baytak'tan (19.asır) alınan bu *joqtav*” Jäñır Han vefat edince söylediği söz “adlı başlıkla yayımlanmıştır. (Jeti Ğasır Jırlaydı. E. Düysenbayoğlu'nun derlemesidir. 1.Cilt. Almatı. Jazuvşı. 1990. 44s., 1992. 213-214.). “Bozdağım” eserinde son 15 mısra alınmamıştır. (T. Arınov'ın derlemesidir. Almatı: Jazuvşı 1990. 44 s.). Yukarıda adı geçen eksiksiz olan esere başvurulmuştur.

Jesır Äyeldiñ Joqtavı/ Dul kadının Joqtavı (QJJ, 2008: 270)

Bu *joqtavı* aktaran Mahmut Bilqayiroğlu, yazıya geçiren Nurımbay Süleymanoğlu'dur. (Tekes ilçe Sözlü Halk Edebiyatı serisinin editör kurulu oluşturmuştur. - Urimji: No 14 mektep basması, 1992 213-214 s.) *Joqtav* bu nüshadan alınmıştır (s.213-214).

Joqtavlar (QJJ, 2008: 272)

İsmi verilmeyen bu *joqtavlar* A.Jaqırov'un “Han Batır Qabanbay”, B.Qusbegin'in “Zuvqa Batır”, V.V.Radlov'un “El Qazınası- Eski Söz (Halkın Hazinesi Eski Söz)”, J.Sämiytulı 'nın “Sergeldeñ (kargaşa)”, Q.Täkejanulı“ Qazaqtıñ Ejelgi Ädet Ğurıptarı (Kazak'ın Eski Örf ve Adetleri,)”, Z.Aytqaliyulı” Aqnayman Ävletteri(Aqnayman hanedanı)”, M.Razdanulı'nın Altay Aqıyıqtarı ”(Altay üst zümresi), Ş.Qumarulı nın “Er Jänibek”, “Böke Batır”, Z.Sänikulı nın Sergeldeñ (kargaşa)”, “Basbay”, Q.Jünisqanulı' nın” Ekber Batır Ş.Qumarulı nıñ “Er Jenibek”, “Böke Batır”, Z.Sänikulıñ “Sergelden”, “Basbay”, Q.Jünisqanulıñ “Äkbar Batır”, Ş.Qızırulı “Dabıl (davul) M.Baymollaulı'nıñ” “Tarbağatay arpalıstarı” (Tarbagatay uğraşları), N.Liyaqınulıñ “Totay sal (Totay adlı sanatçı)”, K.Asqarulıñ “Bürkitbay Batır”, K.Maqaıyulıñ “Dävirbay aqalaqşı (Davirbay adlı ticari kervan başı)” gibi eserlerde; halkın ağızından özel derneklerden ve yıllık olarak yayımlanan “Şalğın”, “Mura”, “Altay” “Juldız”, “İle Äyelderi”, “İle tarihî materyaldarı” gibi dergilerden derlemelerden; bundan başka derlenen kitaplardan, mesela, Ä.Diyvevtiñ Tartav”,

Q.aliyasqarulınıñ “Halıq Jırları (Halk destanları)”, R. Änvarqızı, K.Janbozulu” Qazaqtıñ Turmis-Salt Jırları”(Kazakların geleneksel şiirleri), D.Keneşulınıñ “Şınjan Qazaqtarının Öleñ-Jırları” (Sincan Kazaklarının Şiirleri ve Destanları), “Sanjı Qazaq avız Edebiyetinnen Tandamalar” (Sanci Kazak Sözlü Edebiyatından Seçmeler), “Nılqı Avdanınıñ Öleñ Jırları (Nılqı ilçesinin şiirleri ve destanları), v.b çalışmalarıdan alınmıştır. Burada bazılarında “Jılav (ağlama), bazılarında “Köris” (görüş), bazıların da “Davis” (ses), “Zar (feryat)” şeklinde başlıklar verilmiştir. Bunların hepsi bir araya getirilip sadece birinde *davis* ses başlığı olup geri kalanların hepsi *joqtavlar* adıyla yayımlanmıştır.

Jolbarıs Aqınıñ Äkesı Maylıqojanı Joqtavı/ Jolbarıs Akının Babası Maylı Hoca İçin Söylediği Joqtavı (QJJ, 2008: 406)

İlk oğlu Jolbarıs akının babası Maylı hoca için söylediği bu “Tüm Alaş için doğmuş insandı” adlı *joqtav* Juldız” adlı dergide yayımlanmıştır (Juldız. 2001. No10, 109-110).

Joldıbaydı Joqtav/ Joldıbay İçin Söylenen Joqtav (QJJ, 2008: 412)

Bu *joqtavı* yazan Joldıbaydı’nın tek kızı Güljamiyla’dır. *Joqtav*, Ahmet Baytursınoğlu’nun “Aq Jol” kitabından alınmıştır (Baytursınoğlu A. Aq jol. Almatı: Jazuvşı. 1991. s.189).

Zuqa Qajığa Arnalğan Joqtavlar/ Zuqa Hacı’ya İthaf Edilen Joqtavlar (QJJ, 2008: 413)

Şınjan Kazaklarının ulu bağımsızlık mücadelesinin kahramanı tarihî şahsiyet Zuvqa Säbiytoğlu hakkında B. Qusbegiyn “Zuvqa Batır” romanını yazmıştır. (Qusbegiyn B. Zuvqa Batır.- Urimji: Jastar-Örender. 1992.-654 s.); Q. Şabdanoğlu “Pana” romanı (Şabdaboğlu Q. Pana. -Almatı: Körkem. 2004.-536 s.) Karısı ve gelininin *joqtavları* (Mura. 1990, No4, 85-87 s.) Karısının *joqtavı* ile benzer “Zuvha batırın karısının *joqtavı*” adlı bir nüsha daha eklenmiştir. (Şınjan Qazaklarının öleñ-jırları (Şincan Kazaklarının Şiir ve Destanları) kitaptan derlenmiştir. D.Keneşoğlu.-Almatı: Atamura, 2008. 139-141 s.).

Kenen Äzirbaevtiñ Nıgmetti Joqtavı (QJJ, 2008: 421)

1956 yılında yazılan bu *joqtav* “Nıgmet Ölgende” adı ile yayınlanmıştır. (Kenen Äzirbaev seçkin şiirleri-Almatı: Jazuvşı. 1974. 139 s.)

Kenesarı-Navrızbaydı Joqtav (QJJ, 2008: 422)

Kenesarı- Navrızbaydı 1847 yılında vefat etmiştir. Bu *joqtav* Moskova’daki Kazak bölümünün yayımladığı “Kenesarı Navrızbay” adlı eserinden alınmıştır. (Baytursunoğlu A. Aq jol- Almatı: Jalın 1991.160 s.) (158-160)

Ködek Maralbayulınıñ Joqtavları/ Ködek Maralbayoğlu’nun Joqtavları(QJJ, 2008: 426)

Ködek Maralbayoğlu 1888 yılında Almatı vilayeti, Narıñqol ilçesinin Şalköde denen yerinde doğmuştur. Kendisi, büyük cüzün içindeki Alban uruğuna mensuptur. 1937 yılı

nisanında doktorun yanlış tedavisi yüzünden 49 yaşında Tekes ili Mongolküre ilçelerinin yanındaki “Mıs” adlı yerde vefat etmiştir. Onun seçkin şiirleri “Ködek” adıyla Şınjañ Jastar Örender yayımevinde (Ürimji) 1984 ve 1988 yılları arasında iki kere basılmıştır. Adı geçen kitabın “Davıstar” bölümünde beş davis bir *joqtavı* verilmiştir. (Ködek. T Qabayevtiñ derlemesi ile.-Ürimji: Jastar-Örender 1988. 99-124 s.). “Kempirbay Báyetoğlu’nun vefatında söylenen *joqtav* ise bu eserde yoktur (Mura.2006, No 6, 59-63 s.).

Köpen Qoyşıbayulın Joqtav/ Köpen Qoyşıbayoğlu’nun Joqtavı (QJJ, 2008: 453)

Köpen Qoyşıbayoğlu (1868-1910) Adbasar ilinin Ulıtav ilçesinin üç numaralı köyünde yaşayan Naymanlar içindeki Sargaldak uruğunun mensubuydu.1910 yılı 20 Şubatta vefat ettiğinde Püşay ve Buzavqan adlı iki kızı bu *joqtavı* söylemiştir. (“Bozdağım” adlı eserden T. Arınovtın derlemiştir. Almatı: Jazuvşı. 1990. 205 s.).

Küzemiştiñ Joqtavı (QJJ, 2008: 462)

1929 yılının aralık ayında Qıstavbay boyunun lideri vefat ettiğinde ardında yedi yaşındaki çocuğu kalmıştır. Erkek kardeşinin karısı Küzemiş, kaynına bu *joqtavı* söylemiştir. Faydanılan nüsha “Şıñjan Qazaqlarının Öleñ Jırları” adlı eserden alınmıştır. Kitaptan derleyen D. Keneşoğlu’dur (Almatı: Atamura, 2008. 142-144 s.).

3.2. Joqtav Metinlerinde Tespit Edilen İnançla İlgili Söz Varlığı

3.2.1. Yaratıcı ile İlgili Söz Varlığı

Qorlıqqa adam şıday ma? / Zulme insan dayanır mı?

Täñirim munı suray ma? / Tanrım bunu sorar mı?

Jayaw jürip udayı, / Yayan yürüyerek sürekli,

Jete aların men kayda? (QJJ, 2008:159) / Nereye ulaşabilirim?

Joqtavdan alınan bu dörtlikte ölümden duyulan acının dayanılmaz olduğunu ve insanın, yolun ortasında kalmış bir yaya gibi çaresiz kaldığını anlatmaktadır. Bu çaresizlik karşısında isyan etmenin Allah’ın gücüne gidebileceği ifade edilmektedir.

Täñirim bolsın qorğavşı, / Tanrım olsun koruyucu.

Ajal şirkin jetkende. (QJJ, 2008: 366) / Ecel geldiğinde.

Ölüm ve sonrasındaki belirsizlikten oluşan korku sebebiyle Allah’a sığınıldığını ifade eden bu beyitte, *Teñirim bolsın qorğavşı* ifadesi ile dua edilmektedir.

Bismilla dep bastayın,

/ Bismillah deyip başlayım,

Eveli Quday pirimiz. (QJJ, 2008: 296)

/ Önce Hüda pirimiz.

Jوقتavların çoğunda, söylenecek asıl sözden önce Allah'ın adı ile başlanılmaktadır. Önce Allah'ın ismi anılarak onun koruyuculuğuna; işlerin kolay olması için onun yüceliğine sığınılan bu ifadede, yaratıcı için Farsça "Hüda" ve yine Farsça olan "pir" sözcükleri ile oluşturmuş Quday pir ifadesi kullanıldığı görülmektedir.

Adalbek ağamızğa iman tilep,

/ Adalbek ağamıza-ağabeyimize iman dile,

Qudayğa quldıq qıldıq qoldı jayıp! (QJJ, 2008: 27) / Allah'a kulluk ettik el açıp.

Merhumun arkasından dua etme inancı ve Allah'a el açmak deyimi bir arada verilmiştir. Kaybedilen kişiye iman dilemek ağıtlarda sık sık kullanılmaktadır. Buradaki dua mahiyetindeki iman dilemek sözü, vefat eden kişi Allah'ın huzuruna çıktığında imanının kabul edilmesidir.

Asılıq aytıp Allağa,

/ Asilik edip Allah'a,

Künäqar isi bolmağan. (QJJ, 2008: 29)

/ Günahkâr işi olmamış.

Ölen kişiyi ebedi yolculuğuna uğurlayıp iyi özellikleri yer yer aktarılırken bu vesile ile orada bulunan cemaate doğru davranışlar anlatılır. Bu beyitte ise Allah'a isyan etmenin günah olduğu hatırlatılmaktadır.

Pendeniñ joq qoy şarası,

/ Kulun yok ya çaresi,

Alladan ajal kelgende.

/ Allah'tan ecel geldiğinde.

Aldı-artıña qaratpas! (QJJ, 2008: 273)

/ Önüne arkana baktırmaz!

Ecelin Allah'tan geldiğine olan inanç, açık bir şekilde görülmektedir. İnsanın ecel karşısındaki çaresizliği anlatılmaktadır.

Emirinen Allanıñ,

/ Emrinden Allah'ın,

Adam bar ma qutılğan? (QJJ, 2008: 54)

/ İnsan var mı kurtulan?

Allah'ın emirlerinin mutlak surette gerçekleşeceğine vurgu yapılırken burada kastedilen ecelden kimsenin kurtulamayacağı ve her insanın bir gün öleceğidir.

Alladan kelgen emirge, (QJJ, 2008: 188)

/ Allah'tan gelen emre,

Adamniñ bar ma şarası?

/ İnsanın var mı çaresi?

Kaderde yazılan ecel gerçeğinin Allah'tan geldiği inancı, insanın Allah'tan gelen emir karşısında hiçbir çaresinin bulunmadığı ağıtlarda çeşitli ifadelerle tekrar edilmektedir.

Buyrığınan Allanıñ,

/ Buyruğundan Allah'ın,

Qutılar kim bar, sınaşı?(QJJ, 2008: 55)

/ Kurtulan kim var, denesene?

Farklı ifadelerle ölümün Allah'ın emri olduğu bundan herhangi bir kurtuluşun olmadığı, herkesin bu ölüm gerçeği ile karşılaşacağı joqtavlar aracılığı ile toplanan cemaate hatırlatılmaktadır.

Buyrığı dep Allanıñ,

/ Allah'ın emri deyip,

Tağat qıldıq osılay. (QJJ, 2008: 56)

/ Sabrettik, bu şekilde.

Her şeyi yaratan, canı alan ve veren Allah'a isyan etmek yerine sabretmenin önemi anlatılmaktadır.

Ilajım bar ma qayteyin?

/ Çare var mı ne yapayım?

Qaharı küşti Allanıñ. (QJJ, 2008: 98)

/ Gazabı güçlü Allah'ın.

Kur'an 1 kerim ayetlerinde de geçen Allah'ın gazabı (bakara, 61) ifadesi joqtavlarda da çeşitli şekillerde geçmektedir. Joqtavdan alınan bu ifadede Allah'ın gazabından korkulması gerektiği ve ecele çare olmadığı anlatılmaktadır.

Jaralğan tügel adam bar,

/ Yaratılan tüm insanlar var,

Ajal bärin tamamdır. (QJJ, 2008: 39)

/ Ecel hepsini tamamlar.

Jaralğan: Jaral-[et]- yaratılmak (KTS, 2012: 188)

Jaratqan haqtıñ qolında,

/ Yaratan Hakkın elinde,

Köpke bersin bereke. (QJJ, 2008: 39)

/ Kalabalığa bereket versin.

Yaratıcı kavramını karşılamak için *Alla, Tengri, Quday, Quda, Jaratqan* sözcükleriyle oluşturulmuş çeşitli tamlama ve ifadeler farklı *joqtav* ve *betaşarlarda* görülmüştür. Bu örnekte ise *Jaratqan haq* tamlamasıyla anlatım güçlendirilmiştir. *Joqtavlarda* sadece ölen kişi için değil orada bulunan tüm insanlar için hayır duada bulunulduğunu gösteren bu beyit, Kazaklarda duanın önemine, kutsallığına işaret eden bir örnektir. Haq [ar.]1.hak, hakikat, gerçek 2.hakk, tanrı хактың жазуы (hakkın jazuvı) alın yazısı, yazgı, kader (KTS, 2012: 712).

Yaratılmış anlamına gelen “kul” ifadesi Kazakçada karşımıza *pende* olarak çıkmaktadır. Bir başka ifade ile Kazak halk kültüründe insanın bir yaratıcısı olduğuna olan inancı göstermektedir. Пeндe/ Pende 1.bende, insane 2. Kul, gârip, âciz, tîpî пeндe aciz insan (KTS, 2012, 522). Pende [zat.]: 2. Öz basında erki joq, birewge täveldi adam, Qudaydıñ qulı. Erki olmayan, birine bağımlı insan, Hüda'nın kulu; bende. “Ol da Qudaydıñ pendesi emes pe (Toqmağambetov).” O da Hüda'nın kulu değil mi? KTS, 526.

Ajalğa pende şalınsa, / Ecele kul yakalansa,
Düniye jüzi jabılsa. (QJJ, 2008: 39) / Dünya yüzü kapansa.
Jumır bastı pendeniñ, / Yuvarlak başlı kulun,
Ajaldan bar ma qaşqanı-ay? (QJJ, 2008: 108) / Ecelden var mı kaçanı hey?

Allah'ın takdir ettiği ölüm zamanından yaratılanın kaçma gibi bir ihtimalinin olmadığı anlatılmaktadır. Başka bir ifade ile “ölümsüzlük” gibi bir inancın olmadığı görülmektedir. Ölüm hadisesi neticesinde bu dünya ile insanoğlunun bir bağlantısı kalmadığı ve geri dönüşün olmadığı joqtavdan alınan bu beyitte görülmektedir.

Adam pende bile me? / İnsanoğlu kul bilir mi?
Ajaldan şarbat tatarın. (QJJ, 2008: 138) / Ecelden şerbet tadacağını.

Türkiye Türkçesinde “ölmek” anlamına gelen “ecel şerbeti içmek” deyimini, *Joqtavdan* alınan bu beyit ile Kazakçada *ajaldan şarbat tatarın* ifadesi ile karşımıza çıkmaktadır

Tağıdırdıñ künin terbeter, / Kaderinin gününü sallar,
Pendeniñ küşin mendeter. (QJJ, 2008: 36) / Kulun gücünü sarsar.
Haqqa pende bolğan soñ, / Hakka kul olduktan sonra,
Ölimnen bar ma qaşqanı? (QJJ, 2008: 102) / Ölümden var mı kaçanı?

Fäniydi jurttan tazartar, / Faniyi halktan temizler,
Qaşsa qalay artılar. (QJJ, 2008: 36) / Kaşsan dahi arkandan gelir.

Ecel karşısında kulun herhangi bir kurtuluşunun olmadığı bütün gücünün tükendiği, fani dünyayı insandan arındırdığı ifade edilmektedir.

3.2.2. Dilek, İstek Bildiren Söz ve İfadeler

Duğağa qol jayıldı, / Duaya el açıldı,
Moldalar quran oqiy ber. (QJJ, 2008: 119) / Mollalar kuran okumaya başlayın.

Merhumun ruhunun azap görmemesi için el açıp dua etme inancı vardır. Din ehli olarak görülen mollalar cenaze töreninde Kur'an okumaktadırlar.

Duğağa qol jay jamağa. / Duğaya el aç cemaat,
Almay aqır qoymaydı. / Sonunda dua almadan olmaz.
Jan Täñirge amanat, / Can Tanrıya emanet,
Basqa salsa şara joq, / Başa verse, çare yok,
Körsetse Quday ğalamat. (QJJ, 2008:148) / Gösterse Allah alamet.

Keşirsın Alla qatamdı. / Affetsin Allah hatamı.
İrımday kerey aluvşı edi, / Geleneğe uyup Kerey alırdı,
Bağılan soyıp batañdı. (QJJ, 2008: 34) / Semiz kuzu kesip, hayır duayı.

Geleneğe göre semiz kuzu kesilip halkın hayır duası alınarak Allah'tan af dilenilir.

Nesip etsin jannattı, / Nasip etsin cenneti,
Qıyamet küni bolğanda. (QJJ, 2008: 193) / Kıyamet günü olduğunda.

İslam inancına göre cennet ve cehenneme mahşer gününden sonra gidilecektir. Bu beyitte ödül, ceza zamanı geldiğinde merhumun mekânının cennet olması için Allah'a dua edilmektedir.

Köp jılavdan payda joq, / Çok ağlamaktan fayda yok,
İmanı bolsın jan joldas. (QJJ, 2008: 148) / İmanı olsun can yoldaş.

Ağlamanın üzülmenin bir faydası olmadığı, insanın tek çaresinin imanlı olmak olduğu ağıtlar aracılığıyla insanlara aktarılmaktadır.

Basqa salsa şara joq / Başa verse, çare yok,
Körsetse Quday ğalamat. / Gösterse Allah alamet.

Orın berip jännattan,

/ Yer verip cennetten,

İmanı bolsın salamat! (QJJ, 2008: 148)

/ İmanı olsun selamet!

İmandı bolğır ataşım,

/ İmanlı ol babacığım,

Ajal kezep multıgın. (QJJ, 2008: 348)

/ Ecel nişan alıp tüfeğiyle.

Ölen kişinin Allah tarafından imanlı olarak kabul edilmesi *İmandı bolğır* ifadesi ile dua edilmektedir. Bu beyitte kullanılan “imanlı ol”, “imanın kabul edilsin” sözleri “öbür dünyada mümin olarak muamele gör”, “Allah rahmet eylesin” anlamına gelmektedir. Ölen kişinin Allah tarafından imanlı kabul edilmesi için dua edilmektedir. Ölümün getirdiği acıdan dolayı ecele isyan edildiği ağıtlarda görülürken yaşanan kaybın sorumlusu sanki ecelmiş gibi ecelin yer yer kişileştirildiği görülmektedir.

Tagdırğa joq şaramız,

/ Takdire çaremiz yok,

İmanındı tileyik.

/ İmanını dileyelim.

Alladan tagdır jetken soñ,

/ Allah’tan takdir geldikten sonra,

Quştar qıldı bir küniñ. (QJJ, 2008: 331)

/ Hevesli oldu bir güne.

Kaderde takdir edilmiş olan ecele çare bulunamayacağı söyleyerek yapılacak tek şeyi merhumun, Allah’ın karşısına imanlı bir şekilde çıkmasını dilemek olduğu anlatılmaktadır. Ecel geldikten sonra tek bir günün kıymetli olacağı ölüm merasiminde bulunan halka hatırlatılmaktadır. Başta ölüm olmak üzere her insanın kaderinde olanı yaşayacağı, bundan kurtuluşun olmadığı yani kader inancı görülmektedir.

İmanın Alla qabıldap,

/ İmanını Allah kabul etsin,

Beyişten bersin turagın! (QJJ: 2008: 242)

/ Cennetten versin yerini!

Joqtavdan alınan bu beyitte, “Allah, iman, cennet inançları” *İmanın Alla qabıldap Beyişten bersin turagın* ifadeleri ile varlığını göstermektedir.

Duğalı avız, quttı qol,

/ Duğalı ağız, kutlu el,

Şariğat ülgı aşqan jol. (QJJ, 2008: 258)

/ Şariatın örnek açtığı yol.

Bu beyitin ilk dizesinde Allah’a dua etmek, *duğalı avız, quttı qol* ifadeleri ile vurgulanmıştır. İslami kuralları esas alan şariate verilen önem, *şariğat ülgı aşqan jol* (şariatın açtığı örnek yol) ifadesi ile anlaşılmaktadır.

Oqısın Molla duğasın,

/ Okusun molla duğasını,

Ötkizbey aydıñ jumasın. (QJJ, 2008: 193)

/ Geçirmeden ayın Cumasını.

Ölen kişi için dua ve Kur’an okuma görevi, dini bilgisine güvenilen kişi olan mollaya aittir.

Tagdıra joq şaramız,

/ Kadere yok çaremiz,

İmanıñ tileyik.

/ İmanını diliyoruz.

Savabı tiysin jaylı äke,

/ Sevakı değsin sakın baba,

Oqılıp quran tabarik! (QJJ, 2008: 311)

/ Okunup Kur’an tebareke!

İlk beyitte, kaderde yazılı olan ölüm gerçeğine herhangi bir çarenin bulunamayacağı anlatılırken yapılacak tek şeyin merhumun bu dünyadaki imanının Allah tarafından kabul görmesi olduğu *İmanıñ tileyik* ifadesi ile anlatılmaktadır. Türkiye Türklerinde olumlu bir eylemden dolayı, hayır oldu sevabı da ölenlerin ruhuna geçsin, o da bundan faydalansın, rahat etsin anlamındaki “Ölmüşlerin canına değsin“ olarak kullanılan sözün Kazakistan Türklerinde *Savabı tiysin* olarak kullanıldığı görülmektedir. Ölen kişinin kabir azabından korunması, rahat etmesi için Mülk süresi olarak da bilinen Tebareke süresinin okunduğu ifade edilmiştir.

3.2.3. Hz. Muhammet ve Diğer Dini Şahsiyetler Hakkındaki Söz Varlığı

Bu başlık altında hem Hz. Muhammet için kullanılan sözler *joqtavlarda* ismi geçen diğer peygamberlerin yer aldığı bölümlere yer verilmiştir. *Joqtavlarda* Hz.Muhamet için kullanılan söz ve ifadeler farklı şekillerde sık sık geçmektedir. Onun Allah’ın sevgili kulu ve elçisi olduğu *Haq payğambar-Muhammet, eki düniye şırağı, Qudanıñ dosı Mustapa, Rasul, Ğalamnıñ sultanı, Quday dostı Muhammet, Haq payğambar, Qabib, Süyer dostı Allanıñ* gibi ifadelerle geçmektedir. *Jüsip, İdirıs, Ebubekir, Ğali, Zulpıhar, Eziret, Ğumar, Ğusman, Devit, Süleymen* gibi peygamber ve halifeler belirgin özellikleriyle jırlarda yaşatılırken, isimlerin Kazakça ses ve fonetiğine göre değiştiği görülmektedir.

Hz.Muhammet İçin Kullanılan Söz ve İfadeler

Haq payğambar-Muhammet,

/ Hak peygamber-Muhammet,

Eki düniye şırağı.

/ İki dünyanın ışığı.

Jennattan bolsın turağı. (QJJ, 2008: 462) / Cennet olsun mekânı.

Joqtavlarda sık sık Hz.Muhammet anılmış ve bu beyitte olduğu gibi çeşitli sıfat ve ifadeler kullanılmıştır. Allah'ın son peygamberi olan Hz.Muhammet için *eki dūniye şırağı* ifadesi hem fani dünya hem ebedi dünyada müslümanların yanında olacağı anlatılmaktadır.

Haq payğambar Muhammet, / Hak peygamber Muhammet,

Eki elemniñ şırağı. (QJJ, 2008: 241) / İki âlemin ışığı.

Hem fani âlemin hem sonsuz âlemin ışığı, aydınlatıcısı, yol göstericisi olarak kabul edilen Hz.Muhammet için başka bir beyitte “*eki dūniye şırağı*” olarak geçen ifade bu sefer “*eki elemniñ şırağı*” şeklinde geçmektedir. Bu ifadeler Allah'ın elçisi Hz.Muhammet'in müslümanlara rehber olduğunu anlatırken aynı zamanda dünya hayatından başka bir hayatın varlığına olan inancı, yani ahiret inancına işaret etmektedir.

Biz tügil ötti dūniyeden, / Biz bir yana, göçtü dünyadan,

Qudaniñ dosı Mustapa. (QJJ, 2008: 103) / Allah'ın dostu Mustafa.

HHz.Muhammet Mustafa için Allah'ın dostu ifadesi kullanıldığı görülmektedir. Ölümden dolayı yaşanan üzüntüye herhangi bir çare olmadığı, Allah'ın dostu hak peygamber Hz.Muhammet Mustafa'nın da fani dünyadan gittiği anlatılmaktadır.

Quday dos-tı Muhammet, / Allah dostu Muhammet,

Onı da ağlan osı ölüm. (QJJ, 2008: 208) / Onu da alan bu ölüm.

Joqtavlarda Hz.Muhammet'in ismi sık sık geçmektedir. Birçok beyitte olduğu gibi bu beyitte de Hz.Muhammet'in de ölüm gerçeğini yaşadığı anlatılmaktadır.

Bismilla degen bir saray, / Bismillah denen bir saray,

Jan kirer oğan bir talay. / Can girer ona birçok.

Rasul köşken dūniyeden. / Resul'ün göçtüğü dünyadan.

Bar ğalamniñ sultanı-ay. (QJJ, 200: 146) / Bütün âlemin sultanı –hey.

“Allah'ın adıyla” anlamına gelen Arapça “bismillahirrahmanirrahim” sözünün kısaltması olan *bismilla*, sığınılacak değerli bir mekân olarak saraya benzetilmiştir. İslam dünyasında Hz.Muhammet için kullanılan “âlemin sultanı” ifadesi Kazak halk kültürü ürünü olan *joqtavlarda*, *ğalamniñ sultanı* ifadesi ile kullanıldığı görülmektedir.

<i>Opasız bul dünyeden,</i>	/ Vefasız bu dünyadan,
<i>Ajalıñ kelse barasıñ.</i>	/ Ecelin gelse gideceksin.
<i>Jalğanga qaytıp nanasıñ?</i>	/ Yalan dünyaya yüz çevirip
<i>Ajalıñ kelse barasıñ,</i>	/ Ecelin gelse gideceksin,
<i>Haq rasul</i> ötken dünyeden. (QJJ, 2008: 439)	/ Hak Resul'ün geçtiği dünyadan.

Fani dünyanın geçici ve yalan olduğuna vurgu yapıldıktan sonra, Allah'ın elçisi Hz.Muhammet'in de bu dünyadan gittiği de vurgulanmaktadır.

<i>Eveli Quday, payğambar,</i>	/ Evvela Allah, peygamber,
<i>Ekinşi sözim Muqambet.</i>	/ İkinci sözüm Muhammet.
<i>Beynetti başka bir ölüm,</i>	/ Sıkıntılı başa bir ölüm,
<i>Muqambetke</i> bolsa ümbet. (QJJ, 2008: 95)	/ Muhammete olsa ümmet.
<i>Jä, Muqambet qoldagay,</i>	/ Evet, Muhammet kollasın,
<i>Köp jılağan ümbetin! (QJJ, 2008: 31)</i>	/ Çok ağlayan ümmetini.

Joqtavdan alınan bu beyitte, Hz.Muhammetin yolundan giden Müslümanlarında ecel gerçeği ile karşılaşacağı anlatılmaktadır. Hz. Muhammet'in vefat eden kişiye şefaatçi olması *Muqambet qoldasın* ifadesi ile istenmektedir.

<i>Beyterektey tamırlım,</i>	/ Kavak ağacı gibi köklüm,
<i>Payğambarday</i> sabırlım. (QJJ, 2008: 283)	/ Peygamber gibi sabırlım.

Joqtavlarda ölen kişinin iyi özellikleri hasret ve üzüntüyle dile getirilir. Hz. Muhammet'in İslamiyeti tanıtırken çektiği zorluklardan dolayı göstermiş olduğu sabır, “peygamber sabrı” ifadesi İslam dünyasının söz varlığında yaşamaktadır. Kazakistan Türklerinin de bu sözü koruduğu *joqtavdan* alınan bu beyitteki *Payğambarday sabırlı* ifadesinde görülmektedir.

<i>Sekseñe kelgen jasında,</i>	/ Seksen yaşına geldiğinde,
<i>Payğambar</i> kelsin qasına.	/ Peygamber gelsin yanına.
<i>Jeñil bolıp surağıñ,</i>	/ Kolay olsun sorgun,
<i>Solardıñ bol qasında. (QJJ, 2008: 329)</i>	/ Onların ol karşısında.

Merhumun kabir sorgusunun kolay olması ve Hz.Muhamet'in onun yanında olması için dua edilmektedir.

<i>Payğambardıñ ümbeti,</i>	/ Peygamberin ümmeti,
<i>Pendeniñ ölmek sündeti.</i>	/ Kulun ölmek sünneti.
<i>Ajal tuvra kelgende,</i>	/ Ecel doğrudan geldiğinde,
<i>Adamniñ jürmes qurmeti. (QJJ, 2008: 158)</i>	/ İnsanın geçmez hürmeti.

<i>Buringıdan bar eken,</i>	/ Eskiden beri varmış,
<i>Muhammettiñ ummatı.</i>	/ Muhammetin ümmeti
<i>Payğambardıñ ümbeti,</i>	/ Peygamberin ümmeti,
<i>Pendeniñ ölmek sündeti. (QJJ, 2008: 158)</i>	/ Kulun ölmek sünneti.

Ölüm gerçeği karşısında Allah'ın elçisi Hz. Muhammet'in de çaresiz olduğu ve onun izinden giden müslümanların gerçekleştirdiği eylem olarak nitelenebilecek olan “sünnet” sözü ile kurulan *Pendeniñ ölmek sündeti* ifadesinde Hz.Muhammet'in de öldüğü onun ümmetinin de öleceğini anlatılmaktadır.

<i>Bir salâvat aytayın,</i>	/ Bir salâvat getireyim,
<i>Payğambar ötken Mustapa. (QJJ, 2008: 307)</i>	/ Peygamber Mustafa'ya.

Peygamber efendimiz Hz. Muhammet'i (s.a.v) anmak, ona selam göndermek, salavat getirmek demektir. Salavat kısaca, Allahümme salli ala Muhammet ve ala âli Muhammet veya sallallahü aleyhi ve sellem veya aleyhissalatü vessalam demektir.

<i>Payğambardıñ ümbeti,</i>	/ Peygamberin ümmeti,
<i>Pendeniñ ölmek sündeti. (QJJ, 2008: 158)</i>	/ Kulun ölmek sünneti.

<i>Fäniydi jurttan tazartar,</i>	/ Faniyi halktan temizler,
<i>Qaşsañ tağı artılar. (QJJ, 2008: 36)</i>	/ Kaçsan dahi arkandan gelir.

Alp Er Tunga için yazılan bu ağıtta, Allah'ın takdir ettiği kaderden hiçbir şekilde kurtuluşun olmadığı ve ecelde insanın kaderinin bir parçası olduğu için kulun gücünü elinden

alıp fani dünyayı insanlardan temizlediği anlatılmaktadır. Kader kavramını karşılamak için kullanılan *tagıdır* sözü ile kaderin, “Allah tarafından takdir edilen” olarak kabul edildiği görülmektedir.

Peygamberler İle İlgili Söz ve İfadeler

Jüz jiyırma tört payğambar,

/ Yüz yirmi dört peygamber,

Oñğarğan jolın Qudayım.(QJJ, 2008: 462)

/ Düzenlemiş yolunu Allah'ım.

Peygamberlerin, Allah'ın yolunda olan kullar olduğu Allha'nın kurallarını, kullara aktarıp İslam yolunu düzenlediği anlatılmaktadır.

Qudanıñ süygen dostarı,

/ Allah'ın sevgili dostları,

Ebubekir, Ğali men

/ Ebubekir Ali ile

Eziret, Ğumar, Ğusmanı.(QJJ, 2008: 102)

/ Hazret Ömer, Osman'ı

Devittiñ otız ulın bir künde alğan,

/ Davut'un otuz oğlunu bir günde alan

Teñgirdiñ keremeti osı ma, ağa?(QJJ, 2008: 26)

/ Tanrının kerameti bu mu ağabey?

Süyer dostı Allanıñ,

/ Allah'ın sevgili dostu,

Payğambar ötken dünyeden.

/ Peygamberin gittiği dünyadan.

Ajaldıñ oğı jaqsılar.

/ Ecelin oku iyiler.

Qay pendege tiymegen?

/ Hangi kula değmemiş?

*O da ötken **devit** payğambar,*

/ O da geçmiş Davut peygamber,

Temirdi otız iylegen. (QJJ, 2008 : 324)

/ Demiri otuza bölen.

Joqtavlarda sık sık peygamberlerin de ölüm gerçeğinden kaçamadığı anlatılmaktadır. Tespit edilen bu parçada ise demiri ilk işleyen ve insanlığın hizmetine sunan Hz.Davut örnek gösterilmiştir. *Joqtavlarda* ve *betaşarlarda* peygamberlerden bahsederken onların belirgin özelliklerine de yer verildiği görülmüştür.

Ädeldigiñ bar edi,

/ Adaletin var idi,

*Ezireti **Omar**, **Ospanday**.*

/ Hazreti Ömer Osman gibi.

Ülgimenen söz ayttıñ,

/ Büyük söz söyledin,

Tepsirden şıqqan dastanday. (QJJ, 2008: 97)

/ Tefsirden çıkan destan gibi.

Joqtavlarda merhumun iyi özelliklerini İslam dünyasının önemli isimlerine benzeterek övülmektedir. Bu beyitte Hz. Ömer ve Hz.Osman'ın adaletli olduğuna vurgu yapılmıştır.

Payğanbar *ötken düniye goy,*

/ Peygamber geçen dünya oy,

Düniyege kim tulğa? (QJJ, 2008: 109)

/ Dünyaya kim kalır parayla pulla?

Allah'ın elçisinin de bu dünyadan ayrıldığı, kimsenin parayla pulla sonsuz hayata kavuşamayacağı ifade edilmektedir.

Payğambardıñ jolı *dep,*

/ Peygamber'in yolu diye,

Orağan selde jasılın. (QJJ, 2008: 150)

/ Sarmış yeşil sarığı.

Jüsip *jatıp zındanda,*

/ Yusuf yatıp zindanda,

Aqırın bergen Qudayım.

/ Esenlik vermiş Allah'ım.

*Tenin qurt jep **Ayıptıñ,***

/ Bedenini kurt yiyip Eyüp'ün,

Saqtağan taza sarayın. (QJJ, 2008: 157)

/ Korumuş temiz iç dünyasını.

Joqtavlarda İslam dini için önemli olan olaylara yer verilmiştir. Hz.Yusuf'un zindanda yatma hadisesi ve Hz.Eyüp'ün bedenini kurtların yeme hadisesi hatırlatılırken, onların bu zor zamanlardan Allah tarafından kurtarılıp esenlik verdiği anlatılmaktadır.

Edepti ötken asılın,

/ Edepli geçmiş değerlin,

Zulpıhardıñ sabınday. (QJJ, 2008: 282)

/ Zülfikar'ın safı gibi.

Joqtavlarda ölen kimsenin iyi özellikleri anlatılırken onları sık sık peygamber ve halifelere benzetme geleneği görülmektedir. Burada amaç ölen kimsenin değerini yüceltmek ve İslam önderlerinin isimlerini yaşatmak olduğu söylenebilmektedir.

Adamğa qıyın eken pendeşilik,

/ İnsana zormuş kulluk,

Toqtata almas ajaldı eşkim bilip. (QJJ, 2008: 195)

/ Durduramaz eceli hiç kimse bilip.

<i>Adam ata, payğambar,</i>	/ Âdem ata, peygamber,
<i>Ekinşi sözüm Muhammet,</i>	/ İkinci sözüm Muhammet,
<i>Muhammetke bolsa ümbet.</i>	/ Muhammet'e olsa ümmet.
<i>Jıladı dep sökpeñiz,</i>	/ Ağladı diye kızmayınız,
<i>Jıylıp kelgen elevmet. (QJJ, 2008: 302)</i>	/ Toplanıp gelen kalabalık.

İncelenen joqtavlarda ilk insan olan Hz. Âdem'in ismi sık sık geçmektedir. Türk kültürü ile İslamiyet'in harmanlanmış olduğu "Adam ata" ifadesinden Kazak halk kültürü ürünlerinin söz varlığında dikkat çeken bir özellik olarak görülmektedir.

<i>Süleymen patşa payğambar, (QJJ, 2008: 325)</i>	/ Süleyman padişah peygamber,
<i>Olar da ketti, keldi de.</i>	/ Onlar da gitti, geldi de.

<i>Bir payğambar İdris-ay,</i>	/ Bir peygamber İdris oy,
<i>Basıma tüsti qiyın is-ay.(QJJ, 2008: 357)</i>	/ Başıma geldi zor iş oy.
<i>Qiyın da bolsa qayteyin,</i>	/ Zor da olsa ne yapayım,
<i>Tartınbay söyle otız tis- oy.</i>	/ Çekinmeden söyle otuz diş-oy.

<i>Bir payğambar İdris,</i>	/ Bir peygamber İdris,
<i>Basıma tüsti qiyın is.</i>	/ Başıma düştü zor iş.
<i>Quday başka sağlan soñ ,</i>	/ Hüda başa verdikten sonra,
<i>Müdürmey söyle otız tis! (QJJ, 2008: 343)</i>	/ Söyle otuz iş!

Yaşanılan kaybın, Allah tarafından başa verildiği bunun karşısından söylenebilecek hiçbir şeyin olmadığı ifade edilmektedir. Hz.İdris'in ismi anılmıştır ama konu bütünlüğünden ziyade kafiye sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

<i>Bir payğambar Omar-ay</i>	/ Bir peygamber Ömer oy,
<i>Basıma tüsti qiyın is –ay. (QJJ, 2008: 357)</i>	/ Başıma düştü zor iş- oy

3.2.4. Ecel ile İlgili Söz ve İfadeler

*Joqtav*lardan alınan bu parçalarda, ölümün getirdiği acı sebebiyle halk, eceli acımasız bir düşman gibi görmüştür *Joqtavlar* incelendiğinde eceli kulun peşindeki bir ok, tüfek, silah, olta ve şerbete benzetilmiştir. Allah'ın takdir ettiği ölüm gerçeği olan ecelin ansızın geldiği birçok şekilde ifade edilmektedir. Yani insan ne kadar hürmetli, saygıdeğer olursa olsun ecel geldiğinde bir ayrıcalık tanınmaz, ecel karşısında herkes eşittir. Yaratılan tüm insanların ölüm hadisesi ile birlikte toprakla eşitlenip tamamlanacağı anlatılmaktadır. Ажал /Ajal (ar.) ecel, ölüm ажал айбай ölümе gitmek, kendini tehlikeye atmak; ажал аузынба ölüm halinde.(KTS, 2012: 19). Ecel: Hayatın sonu, ölüm zamanı TS: 1998: 668). Ajal [ar.] [zat.]: Ölim, qaza. Ölüm, kaza; ecel. “Ajalı jetti.” Eceli yetti. KTS, 17.

Qılşılдаған қırıққа бармай анық, / Kanı kaynayan kırklara ulaşamadan,

Алып кеткен ажал-ай алмағайып. (QJJ, 2008: 27) / Alıp giden hey ecel.

Hakimder dava Tappağan, / Bilgeler deva bulamamış,

Ajalğa hayla qıluvğa. / Eceli kandırmak için.

Bir minvt ömir uzartıp, / Bir dakika ömür uzatıp,

Tek qarap moyın buruvğa. (QJJ, 2008: 38) / Sadece bakıp boyun çevirmek. için.

Düniyeni bilgen uluqtar, / Dünyayı bilen büyükler,

Bir kün ажал qırıqtar. / Bir gün ecel kemendini atar.

Solardan tiri birev joq. (QJJ, 2008: 38) / Onlardan diri kalan biri yok.

Bäri кеткен дүниyeden, / Hepsi gitmiş dünyadan,

Ajalğa moyın sunuvda. (QJJ, 2008: 38) / Ecele boyun eğiyorlar.

Jaralğan түgel adam бар, / Yaratılan tüm insanlar var,

Ajal bärin tamamдар. (QJJ, 2008: 39) / Ecel hepsini tamamlar.

Adam toqtav qılar ma?

/ İnsan durdurabilir mi?

Alla bergen ajalğa. (QJJ, 2008: 197)

/ Allah'ın verdiği eceli.

Ajalğa pende şalınsa,

/ Ecele kul yakalansa,

Dünye jüzi jabılsa.

/ Dünya yüzü kapansa.

Buyırığı joq Allanıñ,

/ Buyruğu yok Allah'ın,

Qutulıp odan şıǵuvğa. (QJJ, 2008: 39)

/ Kurtulup ondan çıkmaya.

Ajal kelip bas salsas,

/ Ecel gelip yakalasa,

Bäri qalar buǵuvda. (QJJ, 2008: 39)

/ Herkes kalır gizlenip.

Ajalğa qanday toqtav bar,

/ Ecel nasıl durdurulur,

Salsa basqa bir Allam. (QJJ, 2008: 58)

/ Verse başa bir Allah'ım.

Argındı Quday eñiretti,

/ Geçmişini Hüda hüngür hüngür aǵlattı,

Ajalğa sabır joq eken. (QJJ, 2008: 103)

/ Ecele sabır yokmuş.

Qalada jatıp jolıqtıñ,

/ Şehirde yatıp rastladın,

Ajalğa bitken jaraǵa-ay. (QJJ, 2008: 103)

/ Ecelde çıkan yaraya.

Jer orta jasqa kelgende,

/ Orta yaşa geldiğinde.

Ajaldın jetti habarı. (QJJ 2008: 309)

/ Ecelin geldi haberi.

Alladan ajal kelgen soñ, (QJJ, 2008: 319)

/ Allah'tan ecel geldikten sonra,

Ayrıldım äke jasımnan!

/ Ayrıldım baba küçükken!

<i>Jäkem, ketting aqıret bazarına-ay,</i>	/ Jakem, gittin ya ahiret pazarına,
<i>Ajal ırıya qılmadı ajarıña-ay. (QJJ, 2008: 409)</i>	/ Ecel riyakârlık etmedi güzelliğine
<i>Adam toqtav qılar ma?</i>	/ İnsan durdurabilir mi?
<i>Alla bergen ajalğa. (QJJ, 2008: 197)</i>	/ Allah'ın verdiği eceli.
<i>Ajaldan burın amal ne,</i>	/ Ecelden önce çare ne,
<i>Duşpanniñ boldı-av talası? (QJJ, 2008: 218)</i>	/ Düşmanın oldu ya kavgası.
<i>Ajal jetip men ölsem,</i>	/ Ecel yetişip ben ölsem,
<i>Qosılar ma eken süyegim? (QJJ, 2008: 275)</i>	/ Kavuşur mu ki cesedim?
<i>Ajal jeter oylatpay,</i>	/ Ecel gelir düşündürmeden,
<i>Eş nerseni boljatpay. (QJJ, 2008: 312)</i>	/ Hiçbir şeyi tahmin ettirmeden.
<i>Ajal kelip almasa,</i>	/ Ecel gelip almasa,
<i>Jubayım meniñ jas edi,</i>	/ Eşim benim genç idi,
<i>Ajal şirkin jetkende. (QJJ, 2008: 276)</i>	/ Ecel geldiğinde.
<i>Ajal közge körinbey keledi devşi edi,</i>	/ Ecel göze görünmeden gelir derlerdi,
<i>Täñir alğanın qayta beredi devşi edi.</i>	/ Tanrı aldığı tekrar verir derlerdi.
<i>(QJJ, 2008: 364)</i>	
<i>Ajal kelse qutqarmas,</i>	/ Ecel gelse kurtarmaz,
<i>Salıp qoysañ sandıqqa. (QJJ, 2008: 198)</i>	/ Koysan dahi sandığa.

Ajalım jetip ölmedim. (QJJ, 2008: 320)

/ Ecelim gelip ölmedim.

Ajalına navqas kep,

/ Eceline hastalığı gelip.

Köz nurında saqталıp. (QJJ, 2008: 444)

/ Göz nurunda saklanıp

Angqıladağan aq köñil,

/ Uğuldayan ak gönül,

Adal ediñ halqıña.

/ Adaletli idin halkına.

*Awzım aşqan **sum ajal**,*

/ Ağzımı açan zalim ecel,

Qaratpadı-ay artıña. (QJJ, 2008: 367)

/ Baktırmadı ardına.

***Sum ajalğa** kez boldıñ,*

/ Acımasız ecele denk geldin,

Alladan ajal keldi tez. (QJJ, 2008: 230)

/ Allah'tan eceli geldi hızlı.,

Qudiretke tañdanam,

/ Kudrete hayret ediyorum,

***Sum ajaldıñ** qiyının. (QJJ, 2008: 230)*

/ Acımasız ecelin zorluğuna.

Bismilla sözdiñ sarası,

/ Bismillah sözün doğrusu,

Ajal bir kelse Alla isi.

/ Ecel bir gelse Allah işi.

Qiyamay bir turmın ölimgе. (QJJ, 2008: 273)

/ Kıyamadan duruyorum ölüme.

Ölimgе qaytip qıydı eken?

/ Ölüme nasıl da kıydı ki?

***Ajalğa** bitken jalğız oq. (QJJ, 2008: 76)*

/ Ecele yetişen tek ok.

***Ajaldıñ oğı** kez boldı-av,*

/ Ecelin oku rast geldi,

Eluv altı jasında.

/ Elli altı yaşında.

Ölmey adam qalmaydı. (QJJ, 2008: 162)

/ Ölmeyen insan kalmaz.

Jetse keler bul ajal,

/ Yetişse gelir bu eccl,

Ajaldıñ oğın kim tosar. (QJJ, 2008: 365)

/ Ecelin okunu kim bekler.

Qanday bir küni kez boldıñ,

/ Nasıl bir gün denk geldin,

Qatigez ajal oğına. (QJJ, 2008: 230)

/ Acımasız eccl okuna.

İmandı bolğır ataşım,

/ İmanlı ol babacığım,

Ajal kezep multıgın. (QJJ, 2008: 348)

/ Ecel nişan alıp tüfeğiyle.

Ağağa qurğın tor eken,

/ Ağabeye kurulan ağ imiş,

Rakımsız ajal keluvın.

/ Acımasız eccl gelişin.

Jelkege sıqqan jaradan. (QJJ, 2008: 463)

/ Enseye çıkan yaradan.

Ajal qurıq saşğan soñ,

/ Ecel kemendini attıktan sonra,

Tabılmas deri tarıday. (QJJ, 2008: 107)

/ Bulunmaz ilaç darı gibi.

Köşti osı dünyeden,

/ Göçtü bu dünyadan,

Ajalı jetip mölşer jaq. (QJJ, 2008: 134)

/ Eceli yetişip ayarlı silah.

Adam pende bile me?

/ İnsanoğlu kul bilir mi?

Ajaldan şarbat tatarın. (QJJ, 2008: 138)

/ Ecelden şerbet tadacağını.

Payğambardıñ ümbeti,

/ Peygamberin ümmeti,

Pendeniñ ölmek sündeti.

/ Kulun ölmek sünneti.

***Ajal** tuvra kелgende,*

/ Ecel doğrudan geldiğinde,

Adamniñ jürmes qurmeti. (QJJ, 2008: 158)

/ İnsanın geçmez hürmeti.

Qanday bir küni kez boldıñ,

/ Nasıl bir gün denk geldin,

***Qatigez ajal oğına.** (QJJ, 2008: 230)*

/ Acımasız ecel okuna.

***Ajaldıñ oğı** jaqsılar,*

/ Ecelin oku, iyiler,

Qay pendegе tiymegen? (QJJ, 2008: 324)

/ Hangi kula değmemiş?

*Jetse keler bul **ajal**,*

/ Yetişse gelir bu ecel,

***Ajaldıñ oğın kim tosar.** (QJJ, 2008: 365)*

/ Ecelin okunu kim bekler.

***Ajaldıñ oğı** kez boldı-av,*

/ Ecelin oku rast geldi ya,

Tolıqsıp jetken jasıñda. (QJJ, 2008: 239)

/ Serpilmeye başladığın yaşında.

*Alladan keldi-av **tez buyırıq**,*

/ Allah'tan geldi acil buyruk,

Siz ajaldı, biz sorlı. (QJJ, 2008: 346)

/ Siz ecelli, biz biçare.

Düniyeden atam ötken soñ,

/ Dünyadan atam gittikten sonra.

***Sum ajal** saldı qarmağın. (QJJ, 2008: 390)*

/ Zalim ecel attı oltasını.

***Ajal tağdır** degeniñ,*

/ Ecel takdir dediğin,

Bir-aq kün keler bayqalmay. (QJJ, 2008: 201)

/ Sadece bir gün gelir fark ettirmeden.

Ajalğa ayla joq eken.

/ Ecele hile yokmuş ki

Tagdırğa boyun usınıp. (QJJ, 2008: 75)

/ Takdire boyun eğip.

Türkiye Türkçesinde “kadere boyun eğmek” deyiminin Kazak Türkçesinde *tagdır* sözcüğüyle kurulmuş *Tagdırğa boyun usınıp* ifadesi ile karşımıza çıkmaktadır.

Ajal tagdır degeniñ,

/ Ecel takdir dediğin,

Bir-aq kün keler bayqalmay. (QJJ, 2008: 201)

/ Sadece bir gün gelir fark ettirmeden.

3.2.5. Kader İnancı İle İlgili Söz Varlığı

Jazuvığa bir duğa qılar ma eken,

/ Kadere bir duğa eder mi ki,

Oqığan, estigender körse közi?(QJJ, 2008: 53)

/ Okuyan, duyanlar görse gözü?

Jazuv: Allah'ın nasip ettiği / başa verdiği, insanın kaderinin önceden belirlenmiş olması KETS, V/549. Jazuv: yazı (KTS, 2012: 172)

Ajalğa toqtav bolmadı-av,

/ Ecel durdurulamadı ya,

Jazmıñın jazğan siyadan. (QJJ, 2008: 462)

/ Yazgını yazan mürekkepten.

Kaderin, önceden yazılmış bir yazı olduğu ve bu yazının ecelden kaçamayacağı *joqtavdan* alınan bu beyitte görülmektedir. Allah'ın takdir ettiği kaderi mürekkep ile yazılmış bir yazıya benzeterek *jazmıñın jazğan siya* ifadesi kurulmuştur.

Şarası bar ma pendeniñ ,

/ Çaresi var mı kulun,

Tagdırda jazğan sızuvğa. (QJJ, 2008: 38)

/ Kaderde yazılanı çizmeye.

Olmuş ve olacak her şeyin Allah tarafından yazıldığı ve kaderi değiştirmeye kulun gücünün yetmeyeceği anlatılmaktadır. Ölümün, kaderin bir parçası olduğu ve kulun kader karşısında yapabileceği bir şey olmadığı söylenmektedir.

3.2.6. İbadet ile İlgili Söz Varlığı

Ораза/ Oraz a oruç ораза айты Ramazan Bayramı; оразасын ашу оғуғ ашмак: ораза устай (тұтұу) oruç tutmak.(KTS, 2012: 492) намаз/ namaz намаз оқу(namaz okuv-) namaz kılmak

(KTS, 2012: 469). Парыз/Parız I şart, farz бес парыз islamın beş esası, beş temek, beş farz (KTS, 2012: 519). Molla: molla, imam (KTS, 2012: 452) Juma: Cuma (KTS, 2012: 218), Қажы/ Qajı[ar.] hacı 1.hacca gitme 2.hacca gidip gelen kişi, hacı (KTS, 2012: 320).Мекке/

Mekke[ar.] Mekke (KTS, 2012 445). Baytolla[ar.] Beytullah: Mekke. Zemzem[ar.] zemzem suyu (KTS, 2012: 234). Mediyne [ar.]: Medine

Namaz oqıp sajdaga bası tiyce, / Namaz kılıp secdeye başı değse,

Devşi endi rızalıkpen enşi Alla. (QJJ, 2008: 45) / Diyecek artık rızasıyla İnşallah.

İslam inancına göre Allah'ın rızasını kazanmak için namaz ibadetinin öneminden bahsedilmektedir.

Oraza men bes namaz, / Oruç ile beş (vakit) namaz,

Parız bolıp şın degen.(QJJ,2008:132) / Farz olup gerçek demiş.

Halka, ibadet etmenin önemini ve gerekliliğini hatırlatmak için beyitlerde; yer yer oruç, namaz, hacca gitmek, zekât vermek gibi ibadetlerden bahsedilmiştir. Namaz kılmanın önemi Kur' an da ayetlerle bildirilmiştir. "Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyin. Gerçi bu, saygılı kimselerin dışındakilere ağır gelir."(Bakara,45.ayet). Ey İman edenler! Sabır ve namaz ile yardım isteyin. Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir.(Bakara sûresi, 153.ayet)

Mekkede qurban şalsam dep , / Mekkede kurban kessem diye,

Baytollanı aynalıp, / Beytullahın etrafında dönüp,

Zemzem işip qansam dep. (QJJ, 2008: 132) / Zemzem içip kansam diye.

Mediynege barsam dep, / Medine'ye gitsem diye,

Jol aşılsa, dep tartıp... (QJJ,2008:132) / Yol açılsa diye çekip...

Qajı atam bargan Mekkege, / Hacı atam vardı Mekkeye,

Barmasa köñil jete me? (QJJ,2008:192) / Gitmese gönül ulaşır mı?

Baytollağa tavap qıp, / Beytullah'ı tavaf edip,

Atalgan Töris eriñdi. (QJJ, 2008: 154) / İsmi konulan Töris erini.

Qajı atam bargan Mekkege,

/ Hacı atam vardı Mekkeye,

Barmasa köñil jete me? (QJJ, 2008: 192)

/ Gitmese gönül ulaşır mı?

İslam inancında önemli Şehirler olan Mekke, Medine ye gitmek, Beytullah'ı ziyaret etmek önemli bir unsurdur. “Baytolla” sözü ise Beytullah ve Kâbe'nin Kazakçalaşmış formları olarak korunmaktadır Doğrusu insanlar için yapılan ilk mabed, elbette Mekke'deki o çok mübarek ve bütün âlemlere hidayet olan Kâbe'dir. (ÂL-I İmrân sûresi sure3/96 sy51). Zemzem suyu, İslâm dinine göre mukaddes olarak kabul edilen bir sudur. Açlığını gidermek için içen kişinin açlığını, susuzluğunu gidermek için içenin susuzluğunu giderir ve şifa niyetiyle içene de şifa sunar.

Şarası bar ma pendeniñ?

/ Çaresi var mı kulun?

Tagdırdı jazğan sızuvğa. (QJJ, 2008: 38)

/ Kaderde yazılanı çizmeye.

Ölümün, kaderin bir parçası olduğu, kulun kader karşısında yapabileceği bir şey olmadığı anlatılmaktadır.

Emiri bolsa Allanıñ,

/ Emri olsa Allah'ın,

Pendesine qattı eken. (QJJ, 2008: 76)

/ Kuluna karşı sertmiş.

3.2.7. Diğer Dünya İnancı İle İlgili Söz Varlığı

İmanıñ bolsın joldasıñ,

/ Yoldaşın imanının olsun,

Beyişke sizdi bastağan. (QJJ, 2008: 70)

/ Cennete sizi kavuşturan.

İnsanın bu dünyadaki amellerini işleyişi, Allah'a inanması olarak tanımlanabilecek olan imanın ahiret hayatında yoldaş olacağı cennet hayatını kazandıracağı inancı vardır. Bu beyitte merhum için imanının kabul olup cennet hayatını yaşaması için dua edilmektedir. *İmanıñ bolsın joldasıñ* ifadesi *joqtavlarda* kalıp söz mahiyetinde olup sık sık kullanılmaktadır.

İmanın Alla qabıldap,

/ İmanını Allah kabul etsin,

Beyişten bersin turağın!

/ Cennetten versin yerini!

Haq payğambar jar bolıp,

/ Hak peygamber yar olup,

Onayda bolsın surağıñ. (QJJ: 2008: 242)

/ Kolay olsun sorgun.

İslam inancının bir parçası olan kabir sorgusunu işaret eden bu dörtlükte merhumun fani dünyada işlediği iyi amellerin, ibadetlerinin, imanının Allah tarafından kabul edilmesi *İmanın Alla qabıldap* şeklinde ifade edilirken ahiret sorgusu için *surağ* sözcüğü kullanıldığı görülmektedir. Hak peygamber olarak ifade edilen Hz.Muhammet Mustafa s.a.v' ın merhumun kabir sorgusunda ona yardımcısı olması için Allah'a dua edilmektedir.

İmandı bolğır atam-ay, / İmanlı olur babam-ay,

Beyışten bolsın turağıñ. (QJJ, 2008: 318) / Mekânın cennet olsun

Allağa isiñ aq bolsa, / Allah'a amelin ak olsa,

Aq sarayğa kirgeysin! / Beyaz köşke giresin!

Nurdiñ qızın süygeysiñ! / Nurun kızını sevesin'

Şeri men tavıp şerbettiñ / İçini döküp şerbetin

Suv- suvsınınan işkeysiñ! (QJJ, 2008: 28) / Suyundan içesin!

Orın berip jännattan, / Yer verip cennetten,

İmanı bolsın salamat! (QJJ, 2008:148) / İmanı olsun selamet!

Ünemi izgi isterge dağwat etken, / Her zaman hayırlı işlere davet etti,

Esesin ujımaqтан bersin Alla.(QJJ, 2008: 45) / Yerini cennetten versin Allah.

Ujmaq töri on tarav, / Cennetin başköşesi on bölüm,

Oynay kule jürgeysiñ! (QJJ, 2008: 28) / Oynayıp gülerek gezesi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖRNEK METİNLER VE ÇEVİRİLERİ

4.1. Betaşar Jırı

4.1.1. Äset Naymanbayulı'nun Betaşarı

Бет ашайын гүл ерке,

Жұмыртқадай ақ келін!

Бұйрықпен келдің бұл елге,

Үйдегі қамнан қайт келін!

Тұнық судай мөлдір бол,

Келген елге жас келін!

Қазан шәугім көтерсең,

Берекеге ас келін!

Бойынды кірсіз таза ұста,

Тазалық бір бап келін!

Денсааулығың зор байлық,

Адалдық саулық бақ келін!

Үлкенді сыйла құрметтеп,

Кішінің көңілі тап келін!

Береген қолың алаған,

Атана көрме тас келін !

Жаман жолдан аулақ бол,

Сауысқаннан сақ келін!

Шын пейіліңмен қызмет қып,

Ата енеңе жақ келін!

Келін келді көріңіз,
Көрімдігін беріңіз!
Беретұғын малыңның,
Түсін айтып қойыңыз!
Атаңызға бір сәлем,

Орынсызға сөз қатып,
Күнәға батпа келіншек.
Байыңнан бұрын төсекке,
Өзің жатп келіншек.
Үй басына қыдырып,
Өсек айтпа, келіншек .
Рас сөзді өзгертіп,
Жалған айтпа келіншек.
Ата енең жұмасаса,
Бола көрме еріншек.
Байлап сауған малынды,
Баска сокпа келіншек.
Мал қадірін көп ойла,
Үмітің жок па келіншек.
Насихатым бұл саған,
Сен бұл елге келімсек.

Келін келді көріңіз,

Көрімдігін берңіз.

Берем деп босқа жұбатпай,

Беретұғын затыңның

Түсін айтын қолыңыз.

Енеңізге бір сәлем!

Ғайыптан ақын кез келді,

Құт қонақ бол қоңғалы.

Бет адеп елім сөз берді,

Думанға бөлеп ордамды.

Мен қонақпын аттар,

Келін қонақ қап қалар,

Бәріненмұнын сол дәмді.

Алла нәсіп қылған соң,

Бұл жұртқа ана ана болғалы.

Толтырсын шулап көп бала,

Құтты мешін орданды.

Қайын аға қайын ел жұртың,

Разы хош болғалы.

Еліңнің қалған кемдді,

Өзіңмен келін толғал

Қайын ағаларға бір сәлем!

Ризығың бұйырды,

Өз жұртыңнан жат елге.

Ғұмыр берсін Жаратқан,
 Некеленген жас ерге.
 Айтарымды аяқтап,
 Токтатайын бұл жерге.

Бүркенішін ашайын,
 Асыл жүзін көріңіз.
 Төрде отырған үлкендер
 Аумин деп бата беріңіз.
 Барша көпке бір сәлем! (QJJ, 2008: 40)

4.1.2. Äset Naymanbayulı'nun Betaşarının Transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesi

<i>Bet aşayın, gül erke,</i>	/ Yüz açayım, çiçek nazlı,
<i>Jumırtqaday aq kelin!</i>	/ Yumurta gibi beyaz gelin!
<i>Buyırıqpen keldiñ bul elge,</i>	/ Buyrukla geldin bu ile,
<i>Üydegi qamnan qayt kelin</i>	/ Evdeki gamı bırak gelin!
<i>Tunıq suvday möldir bol,</i>	/ Berrak su gibi parlak ol
<i>Kelgen elge jas kelin!</i>	/ Geldiğin ile genç gelin.
<i>Qazan, şavgim köterseñ,</i>	/ Kazan, çaydanlık eline alsan
<i>Berekege as kelin!</i>	/ Bereketeye ulaş gelin!
<i>Boyındı kirsiz, taza usta,</i>	/ Bedenini kirsiz, temiz tut,
<i>Tazalıq bir bap kelin!</i>	/ Temizlik bakımdır gelin!
<i>Densavlıgıñ zor baylıq,</i>	/ Sağlığım büyük zenginlik,
<i>Adaldıq, savlıq baq kelin!</i>	/ İyi niyet, sağlık besle gelin!
<i>Ülkendi sıylap, qurmettep,</i>	/ Büyüğünü sayıp, hürmet edip,
<i>Kişiniñ köñilin tap kelin!</i>	/ Küçüğünü gönlünü hoş tut gelin!

Jaman joldan avlaq bol,
Savısqannan saq kelin!
Şın peyiliñmen qızmet qıp,
Ata - eneñe jaq kelin!

/ Kötü yoldan uzak dur,
 / Saksığandan dikkatli gelin!
 / İçtenlikle hizmet edip,
 / Kaynata, kaynanaya kendini sevdire!

Kelin keldi köriñiz,
Körimdigin beriñiz!
Beretügin malıñnıñ,
Tüsin aytıp qoyıñız.
Atañızğa bir sälem!

/ Gelin geldi görünüz,
 / Görümlüğünü veriniz!
 / Vereceğiniz hayvanın
 / Türünü söyleyiniz,
 / Kaynatanıza bir selam!

Orınsızğa söz qatıp,
Künäge batpa keliñsek.
Bayıñnan burın tösekke,
Öziñ jatpa keliñsek!
Üy basına qıdırıp,
Ösek aytpa, keliñsek.
Ras sözdi özgertip,
Jalğan aytpa keliñsek.
Ata-eneñ jumasa,
Bola körme erinşek.
Baylap savğan malındı,
Basqa sokpa keliñsek.
Mal kadirin köp oyla,
Ümitiñ jok pa keliñsek.

/ Yersiz söylenmiş söz katıp
 / Günaha batma gelincik!
 / Kocandan önce yatağa,
 / Kendin yatma gelincik!
 / Ev ev gezerek
 / Dedikodu yapma gelincik.
 / Doğru sözü değiştirip
 / Yalan söyleme gelincik
 / Atan anan iş verme,
 / Tembellik yapma sakın.
 / Bağlayıp sağdığın hayvanlarını,
 / Başlarından vurma gelincik.
 / Hayvanın kıymetini iyi bil,
 / Ümidin yok mu gelincik.

Nasiyhatım bul sağan,

Sen bul elge kelimsek.

Kelin keldi köriñiz,

Körimdigin beriñiz.

Berem dep bosqa jubatpay,

Beretüğin zatiñniñ

Tüsin aytıp qoyıñız.

Eneñizge bir sälem!

/ Nasihatim bu sana,

/ Sen bu ilde muhacirsin.

/ Gelin geldi görünüz,

/ Görümlüğünü veriniz.

/ “Veririm” diye boşuna avutmadan,

/ Vereceğin eşyanının,

/ Türünü söyleyiniz.

/ Kaynanaya bir selam!

Ğayıptan aqın kez keldi,

Qut qonak bop qongalı.

Bet aş dep elim söz berdi,

Duvmanğa bölep ordamdı.

/ Gaipten akın rast geldi,

/ Kutsal konuk olup konmak için.

/ Yüz aç diye ilim sözü verdi,

/ Eğlenceye sürükleyip merkezimi.

Men qonaqpın attanar,

Kelin qonaq qap qalar,

Bärinen munıñ sol dämdi.

Alla näsip qılğan soñ,

Bul jurta ana bolğalı.

Toltırsın şulap köp bala,

Quttı meşin ordandı.

Qayın ağa, qayın, el-jurtıñ,

Razı hoş bolğalı.

Eliñniñ qalğan kemdigi

/ Ben konuğum gidecek olan,

/ Gelin konuk burada kalacak.

/ Bunun hepsinden o anlamlı,

/ Allah nasip edince,

/ Bu yurda ana olsun.

/ Doldursun curcunayla çok çocuk,

/ Kutsal evini.

/ Kayınların, ilin yurdun,

/ Razı ve hoş olsun

/ İlinin geriye kalan eksikliği

<i>Öziñmen kelin tolğalı.</i>	/ Senin gelişinle gelin yol olsun.
<i>Eliñnin kalğan kendigi,</i>	/ Kayınarına bir selam!
<i>Öziñmen kelin tolğalı.</i>	/ Rızkın nasip oldu,
<i>Qayın ağalarğa bir sälem!</i>	/ Kayınlarına bir selam!
<i>Rıyızığıñ buyırdı,</i>	/ Rızkın nasip oldu,
<i>Öz jurtıñnan jat elge.</i>	/ Kendi yurdundan yabancı ile.
<i>Ğumır bersin Jaratqan,</i>	/ Ömür versin Yaratan,
<i>Nekelengen jas erge.</i>	/ Nikahlandığın genç ere.
<i>Aytarımdı ayaqtap,</i>	/ Sözlerimi tamamlayıp,
<i>Toqtatayın bur jerge.</i>	/ Sonlandırayım burada.
<i>Bürkenişin aşayın,</i>	/ Örtüsünü açayım
<i>Asıl jüzin köriñiz.</i>	/ Asil yüzünü görünüz.
<i>Törde otırğan ülkender</i>	/ Baş köşede oturan büyükler,
<i>Avmiyn dep bata beriñiz.</i>	/ “Âmin” diye dua ediniz.
<i>Barşa köpke bir sälem! (QBJ, 2008: 40) / Tüm kalabalığa bir selam!</i>	

4.2. Joqtav Jırı

4.2.1. Altay Täti'ye yazılan Joqtav

Қара бір таудың жылғасы,
Халқына бағлан құлжасы.
Сүйініктің ағасы,
Алтыннан салған сырғасы.
Алаштан дұшпан сөз келсе,
Алдында жүрер жорғасы.

Қара бір таудың өлкесі,
Аты Алтайдың серкесі.
Жарлығы жалған болмаған,
Хан қараның еркесі.

Базардан келген бөз еді,
Жаксыдан қалған көз еді.
Еділдің қызыл желіндей,
Саулап тұрған сөз еді.

Айдыны таудан зор еді,
Дәулеті көлген мол еді.
Өзім бір деген Алашқа
Аласы бір жоқ еді. .

Айғыр бір туған құлындай,
Адам ұлын жақтаған.
Әділдікке салғанда
Көпір қазақ мақтаған.
Құрама жиып ел қылып.
Туысын таза сақтаған
Тілі шайпау тентектер
Ақылынан тоқтаған.

Көлдегі аққу дауысты,
Ақ сұңқар құстай шалысты.
Ерегіскен дұшпаниен
Айдаһардай алысты.
Қанғай түскен асылдай,
Қалшайғанмен қырысты.
Екі де айыл тізгін бір,
Бір өзім деп салысты.

Толқын топқа барғанда,
Ішінен шығып сөйлеген.
Сүйіндіктің баласын
Өз ұлындай билеген.

Елім Алтай екен деп,
Еркінше зорлық қылмаған.
Ертегі өткен замандай,
Елдің қамын ойлаған.
Асылдық айтып аллаға,
Күнәкар ісі болмаған.
Адалдығы ғалымдай,
Дін сөзіне тоймаған.
Ақылы және данышпан,
Кеудесіне сыймаған.
Мұхтарадан жол алған,

Бұхарадан қол алған,
Жалғыз қылдан нәл алған.

Аруақты ердің тұсы еді,
Адал пірдің мұриті еді,
Қожалар оқып құранды.

Құраннан баска пайда жоқ,
Ажалдыға қайла жоқ.
Сарғайғанмен өлмек жоқ,
Ойбайменен келмек жоқ!

Есірген қылып жүзіндей,
Қалайы сандық ішінде
Алтын ділда алпыс мың.

Күз қонысын сұрасан,
Қоянды мен Жыланды.
Ұзын аққан бойында
Мекен қылды Нұраны.

Тірісінде көп берді,
Зекетім деп куанды.
Жесір қатын, жас бала
Қайырымен жұбанды.

Көшкенде мың жылқы айдаған,

Тай қысырап қалмаған.

Сегіз руға мал берген,

Сексен қысырақ байлаған.

Бетегелі кең тарлау,

Беткейге біткен раң ды.

Тәтті өтті деп Алтайдан,

Қайрат кетті деп қуанар,

Дұшпан көңілі уанар Барсан.

Барсаң сәлем дегейсін,

Акжол баласы Арғынға.

Атпен желі тарттырдым,

Кереге бойы шалғынға.

Дұғай сәлем дегейсің

Қошқарұлы Қорамға.

Қорам орта болды деп

Қоңсыны күндеп азбасын.

Бір аллаға жазасын!

Ішсін кисін тойласын!

Сұм дүние өтерін

Осыменен ойласын!

Мың мүлиен кісiде
Тор алдына армасын!
Үрмақ төрі он тарау,
Ойнай күле жүргейсін!
Бейістің жолы бес тарау,
Белгілі болып жүргейсін!
Аллаға ісiң ақ болса,
Ақ сарайға кіргейсiң!
Нұрдың қызы сүйгейсiң!
Шері мен тауып шербеттің
Су сусынынан ішкейсiң!

Жә Мұқамбет қолдағай,
Көп жылаған үмбетің!
Көп тілеуі көл болмай
Күйіскенде дәулетің,
Аян болсын әулетің!

Барша менен мәулімді
Боз тайлақтай айдаған.
Жорға менен жүйрікті
Тай құнандай жайлаған.

Қожалардың айтқаны

Одүниенің сөзі еді.

Ақкер үйге сыймаған

Алып бір жоталы төбе еді.

Алладан бұйрық келген соң

Бұ дүниеден жөнелді

Шаңырағын идірген,

Шынар деген ағаштан .

Мал байлығы бір асты,

Біткен қазақ Алаштан.

Бетіне жан келмеген,

Майғы менен танастан.

Үш Мейрам ұлында

Қуандық пен сүйіндік

Жан болмаған таласқан.

Ексе де елге бітер ме

Мұндай мырза жарасқан?

Бесінде мектеп оқыған,

Алтысында ақыл тоқыған.

Жетісіне шыққанда

Жетпіс пірден сөз сұрап,

Құдықтай көзін шұқыған.

Сегізіне келгенде

Сүйіндікке бас болған,

Аққан сәлдей толқыған.

Он біріне шыққанда

Арвуағы асты халқынан.

Он екіге шыққанда

Құр қайтпады нарқынан.

Жиырмадан өткен соң

Енді отызға жеткен соң,

Салиқалы би болды.

Жетім менен жесірге

Тігіп бір қойған үй болды.

Жесір менен жетімнің

Болып өтті азығы.

Азғана ауыл Сүйіндік

Әр күн болды қазығы.

Өз бауырым деп жан тартпай

Тіл жаздырып дат айтпай,

Әділдікке сағанда

Еш бар ма еді жазығы?

Ат басына соқ тырып,

Ақ айтпаған дұғайы.

Аузына күпір көп түспей,

Алласын күткен мұңайы.

Сексен үшке келтірмей,

Ажал берді құдайы.
 Өткен іске салауат,
 Артықшылығын сұрайы.

Самарқанда сайлатты,
 Сарала алтын түймесін.
 Өзіретте соқтырды
 Ақыретте күймесін,
 Аруақ ата қолдасын!

Аруақ баба жебесін!
 Жауаптамақ жар болып,
 Иінге шайтан мінбесін!
 Өлем білген Тәтіні
 Жоқтаусыз қалды демесін! (QJJ, 2008: 28)

4.2.2. Altay Tāti'ye yazılan Joqtavın Transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine Çevirisi

<i>Qara bir tavdıñ jılğası,</i>	/ Kara bir dağın deresi,
<i>Halqına bağlan quljası.</i>	/ Halkının semiz kuzusu, tekesi,
<i>Süyindiktiñ aғası,</i>	/ Süyindik'in ağabeysi
<i>Altınнан salған sırғası.</i>	/ Taktıǵı altın küpesi.
<i>Alaştan duşpan söz kelse,</i>	/ Alaş'a düşman söz söylese,
<i>Aldında жүrer jorǵası.</i>	/ En önde yürüyecek muvaffakı.

<i>Qara bir tavdıñ ölkesi,</i>	/ Kara bir dağın yöresi,
<i>Atı Altaydıñ serkesi.</i>	/ Adı Altay'ın “önder”sir,

Jarlığı jalğan bolmağan,

Han, qaranıñ erkesi.

Bazardan kelgen böz edi,

Jaqsıdan qalğan köz edi.

Edildiñ qızıl jelindey,

Savlap turğan söz edi.

/ Fermanı yalan olmamış,

/ Hanın, halkın sevgilisi.

/ Pazardan gelen ince beyaz kumaştı,

/ İyiden geriye kalmış yadigârdı.

/ İdil'in güçlü rüzgârı gibi,

/ Şarıl şarıl akan söz idi.

Aydını tavdan zor edi,

Dävleti kölden mol edi.

Özim bir degen Alaşqa,

Alası bir joq edi.

/ Gücü dağdan fazlaydı,

/ Zenginliği gölden daha çoktu.

/ Kendisiyle bir olan Alaş'a,

/ Borcu yok idi.

Aygır bir tuvğan qulınday,

Adam ulın jaqtağan.

Ädildikke salğanda,

Käpir, Qazaq maqtağan.

Qurama jıyıp el qılıp,

Tuvısın taza saqtağan.

Tili şaypav tentekter,

Aqılınan toqtağan.

/ Aygır doğmuş kulun gibi,

/ İnsanoğlu desteklemiş

/ Adalet sağladığında,

/ Kafirler Kazak'ı övmüş.

/ Birer birer toplayıp il yapıp

/ Akrabalarını iyi korumuş.

/ Dili ters yaramazlar

/ Onun aklıyla düzelmiş.

Köldegi aqquv davıstı,

Aq sunqar qustay şalıstı.

Eregisken suspanmeni

Aydaharday alıstı.

/ Göldeki kuğu sesli,

/ Beyaz suñur kuşu gibi çelme taktı,

/ İnatlaşam düşmanla

/ Ejderha gibi dövüştü

Qalğay tüsken asıday,

Qalşayğanmen qarısı.

Eki de ayıl, tizgin bir,

Bir özim dep salıstı.

/ Göze batan asil gibi,

/ İnatlaşana direndi.

/ Kolan ili de, dizgin bir,

/ Bir tek kendim diye canla başla çalıştı.

Tolqın topqa barğanda,

Işinen şığıp söylegen.

Süyindiktiñ balasın

Öz ulınday biylegen.

/ Kalabalık gruba gittiğinde,

/ İçinden çıkıp söylemiş.

/ Süyindik'in oğlunu

/ Öz oğlu gibi yönetmiş.

Elim Altay eken dep,

Erkinşe zorlıq qılmağan.

Ertegi ötken zamanday,

Asıldıq aytıp allaga,

Künäkar isi bolmağan.

Adaldığı ğalımday,

Din sözine toymağan.

Aqlı jäne danışpan,

Kevdesine sıymağan.

Muhtaradan jol alğan,

Buharadan qol alğan,

Jalgız kıldan näl alğan.

/ Halkım "Altay'mış" diye

/ Kendince gaddarlık yapmamış.

/ Eskiden olduğu gibi,

/ Asilik yapıp Allah'a

/ Günahkâr işler yapmamış.

/ İyi niyeti âlim gibi

/ Din sözüne doymamış.

/ Aklı ve dehası,

/ Göğsüne sığmamış.

/ Muhtara'dan yol almış.

/ Buhara'dan asker almış,

/ Yalnız kıldan nalça almış.

Arvaqtı erdiñ tuvsı edi,

Adal pridiñ müriyti edi,

/ Ervahlı erin kendisiydi,

/ Güvenilir pirin müridiydi,

Qojalar oqıp qurandı.

/ Hocalar okuyup Kuran'ı.

Qurannan basqa payda joq,

/ Kuran'dan başka fayda yok,

Ajaldığa qayda joq.

/ Ecele karşı külünk yok,

Sargayğanmen ölmek joq,

/ Sararmakla ölüm yok,

Oybaymen kelmek joq!

/ Çığlık ile gelmek yok.

Esirgen qılış jüzindey,

/ Coşmuş kılıcın yüzü gibi,

Qalayı sandıq işinde

/ Kalaydan yapılmış sandık içinde

Altın dilda alpıs mıñ.

/ Altın akçe altmış bin.

Küz qonısın surasañ,

/ Güz yerleşkesini sorarsan,

Qoyandı men jılandı.

/ Koyandı ile jılandı

Uzun aqqan boyında

/ Uzun aktığı boyunda

Meken qıldı Nurani.

/ Mekân tuttu Nuran'ı

Tirisinde köp berdi,

/ Hayattayken çok verdi,

Zeketim dep kuvandı.

/ "Zekâtım" diye sevindi.

Jesir qatın, jas bala

/ Dul kadın, küçük çocuk

Qayırımın jubandı.

/ Hayır işleriyle teselli buldu.

Köşkende mıñ jılqı aydağan,

/ Göç ederken bin yıldıyla göç etmiş,

Tay qısırap qalmağan.

/ Tayı kısır kalmamış.

Segiz ruvğa mal bergen,

/ Sekiz uruğa hayvan vermiş,

Seksen qısıraq baylağan.

/ Seksen kısırak bağlamış.

<i>Betegeli keñ tarlav,</i>	/ Sorğu otlu geniş biraz dar
<i>Betkeyge bitken rañ-dı.</i>	/ Dağ yamacına biten saz otuydu.
<i>Tätti ötti dep Altaydan,</i>	/ Rızık gitti diye Altay'dan,
<i>Qayrat ketti dep quvanar,</i>	/ Güç gitti diye sevinir,
<i>Duşpan köñili vanar.</i>	/ Düşmanın gönlü avunur.
<i>Barsañ, sälem degeysın,</i>	/ Gitsen selam söyle,
<i>Aqjol balası Arğınğa.</i>	/ Akjol'un çocuğu Arın'a
<i>Atpen jeli tarttırdım,</i>	/ Atla urgan çektirdim,
<i>Kerege boyı şalgınğa.</i>	/ Çadır boyu çayıra.
<i>Duğay sälem degeysiñ</i>	/ Büyük selam söyleyesin
<i>Qoşqarılı Qoramğa.</i>	/ Koşkarılı Koram'a.
<i>Qoram orta boldı dep</i>	/ Avlum küçük oldu diye
<i>Qoñsını kundep azbasın.</i>	/ Komşuyu kıskanıp zayıflamasın.
<i>Bir allğa jazbasın!</i>	/ Bir Allah'a yazmasın!
<i>İşsin, kiysin, toylasın!</i>	/ İşsin, giysin, kutlasın'
<i>Sum dñniye öterin</i>	/ Fani dñnayanın geçiçi olduğunu
<i>Osımenen oylasın!</i>	/ Bununla birlikte düşünsün!
<i>Mıñ müliyen kiside</i>	/ Bin milyon kişide
<i>Tor aldına barmasın!</i>	/ Baş köşeye gitmesin!
<i>Ujmaq töri on tarav,</i>	/ Cennetin başköşesi on bölüm,
<i>Oynay kule jürgeysiñ!</i>	/ Oynayıp gülerek gezesin!

Beyistiñ jolı bes tarav,

/ Cennetin yolu beş bölüm

Belgili bolıp jürgeysin!

/ Belli olup gezesin!

Allağa isiñ aq bolsa,

/ Allah’a amelin ak olsa,

Aq sarayğa kirgeysin!

/ Beyaz köşke giresin!

Nurdiñ qızın süygeysiñ!

/ Nurun kızını sevesin’

Şeri men tavıp şerbettiñ

/ İçini döküp şerbetin

Suv- suvsıninan işkeysin!

/ Suyundan içesin!

Jä, Muqambet qoldağay,

/ Evet, Muhammet, desteklesin

Köp jılağan ümbetiñ!

/ Çok ağlamış olan ümmetini!

Köp tilevi köl bolmay,

/ Çok dileği göl olmayıp

Küyiskende dävletiñ,

/ Sallandığında mal mülkün.

Ayan bolsın ävletiñ!

/ Belli olsun sülâlen

Barşa menen mävlimdi

/ Herkesle birlikte malumu

Boz taylaqtay aydağan.

/ Boz oğlak ile bilgeyi

Joqrğa menen jüyrikt

/ Muvaffak ile bilgeyi

Tay- qunanday jaylağan.

/ Tay ve kulun gibi yetiştirmiş.

Qojalardıñ aytqanı

/ Hocaların dedikleri

O dünyeniñ sözi edi.

/ Öbür dünyanın sözüydü.

Aqker üyge sıymağan

/ Akker dağı gibi eve sığmayan

Alıp bir jotalı töbe edi.

/ Yiğit, cüsseli bir zirveydi.

Alladan buyırq kelgen soñ

/ Allah’tan emir gelince

Bu dünyeden jöneldi.

/ Bu dünyadan aniden çıkıp gitti.

Şaňırağın iydirgen,

/ Otağını dikmiş

Şınar degen ağaştan.

/ Çınar adlı ağaçtan.

Mal baydığı bir astı,

/ Malı mülkü aştı

Bitken qazaq Alaştan

/ Tüm Kazak'tan, Alaş'tan

Betine jan kelmegen,

/ Yüzüne kimse karşı gelmemiş

Maygı menen tanastan,

/ Maygı ile Tanas'tan

Üş Meyramnıñ ulında

/ Üç Meyram'ın oğlunda

Quvandıq pen Süyindik

/ Kuandık ile Süyindik,

Jan bolmağan talasqan.

/ Jan yok buna karşı çıkan.

Ekse de elge biter me

/ Ekse dahi yetişir mi ilde

Munday mırza jarasqan?

/ Böyle bir efendi yakışan?

Besinde mektep oqığan,

/ Beş yaşında okula gitmiş,

Altısında aqıl toqığan.

/ Altısında akıl dokumuş

Jetisine şıqqanda

/ Yedisine bastığında

Jetpis pirden söz surap,

/ Yetmiş pirden söz isteyip

Quldıqtay közin şuqığan.

/ Sistemini dile getirmiş.

Sekizine kelgende

/ Sekiz yaşına girdiğinde

Süyindikke bas bolğan,

/ Süyindik'e yönetici olmuş.

Aqqan seldey tolqığan.

/ Akan sel gibi coşmuş.

On birine şıqqanda

/ Dokuzuna geldiğinde

Arvağı astı halqınan

/ Ervahı aştı halkından.

On ekige şıqqanda
Qur qaytpadı narqınan.
Jıyırmadan ötken soñ
Endi otızğa jetken soñ,
Sayqaldı biy boldı.
Jetim menen jesirge
Tirip bir qoyğan üy boldı.

/ On ikiye bastığında
/ Nasipsiz kalmadı değerinden.
/ Yirmiyi geide bırakınca,
/ Artık otuza ulaşınca
/ Olgun fikirli kadı oldu
/ Yetim ile dula
/ Dikilmiş bir ev oldu.

Jesir menen jetimniñ
Bolıp ötti azığı
Azgana avıl Süyindik
Är kün boldı qazığı.
Öz bavırım dep jan tartpay
Til jazdırıp dat aytpay,
Ädildikke salğanda
Eş bar ma edi jazığı?

/ Yetim ile dulun
/ Gıdası oldu.
/ Az nüfuslu köy Süyindik,
/ Her gün oldu direği,
/ Kendi kardeşim diye taraflı olmayıp
/ Hor görmeden, karalamadan
/ Adalet arandığında
/ Hiç var mıydı suçu?

At başına soqtırıp,
Aq aytpağan duğayı.
Avzına küpir köp tüşpey,
Aldasın kütpen muñdayı.
Seksen üşke keltirmey,
Ajal berdi qudayı.
Ötken iske salâvat,
Artıqşıl ıgın surayı.

/ At başına yalandan,
/ Büyük gerçeği söylememiş.
/ Ağzına küfür çok almadan,
/ Allah'ını beklemiş.
/ Seksen üçe ulşamadan
/ Ecel verdi Hüda'sı
/ Olan işe salâvat
/ Üstünlüğünü dileyelim

Samarqanda saylattı,

/ Semerkan'ta seçtirdi,

Sarala altın tüymesin.

/ Kirli altın düğmesini.

Äzirette soqtırdı

/ Hazrette yaptırmış

Aqırette küymesin.

/ Ahirette yanmasın.

Arvaq ata qoldasın!

/ Ervah dede desteklesin.

Arvaq baba jebesin!

/ Ervah ata korusun!

Javptamaq jar bolıp,

/ Cevaplamak nasip olup

İyiñe şaytan minbesin'

/ Omuza şeytan binmesin!

Älem bilgen Tätini!

/ Dünyanın tanıdığı Teti

Joqtavsız qaldı demesin! (QJJ, 2008: 28)

/ Joqtavsız kaldı demesin!

SONUÇ

Kazak halk kültürü ürünleri *betaşar* ve *joqtavlarda* geçen inançla ilgili söz varlığı, *Qazaqtın Joqtav Jırları* ve *Qazaqtın Betaşar Jırları* adlı eserlerden tespit edilerek transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Tespit edilen sözler, konularına göre sınıflandırıldıktan sonra Kazak kültürünü ve inancını daha iyi ifade etmek amacıyla, tespit edilen beyitler yorumlanmıştır.

Duvak açma töreni olan *betaşarın* sadece gelin için ölüm töreninde söylenen *joqtavın* ise sadece ölen kişi için değil, halka; örf, adet ve inancı hatırlatmak, bilmeyenlere ise öğretmek istendiği açıkça görülmüştür.

Betaşarlarda geline öğüt verilirken İslam tarihinden özellikle peygamber ve çevresindeki kadınlar örnek gösterilmesi, Türk inancındaki atalar kültürüyle örtüşmektedir.

Betaşarlarda da *joqtavlarda* da İslamiyetteki kural ve kaidelerin hemen hepsine yer verilmesi ile toplumsal düzenin oluşturulmasında ve aktarılmasında İslamiyete verilen önem açıkça görülmektedir.

Ateşe yağ dökme ritüeli, üzerlik otu yakmak, ervah atadan yardım istemek gibi unsurlar şamanizimden kalma inançlardır. Şamanizm döneminden kalan ve Türk toplumlarında görülen aksakallara duyulan hürmet, sözlü halk kültürü ürünlerinde de tespit edilmiştir. Tespit edilen söz ve ifadelerde şamanizimden izler görülsede tamamına yakını İslam inancına aittir.

İslamiyetin kabulüyle birlikte yaratıcı için kullanılan “Allah” sözünün yanı sıra Göktanrı inancından kalan *Teñri* sözcüğünün de kullanıldığı görülmektedir. Aynı bent içerisinde *Alla*, *Teñri*, *Quday* sözlerinin kullanılması ile Kazakların inanç sisteminde belli bir dilin hâkimiyeti olmadığı görülmektedir.

Betaşar ve *joqtavlarda* baskın olan inanç, Allah korkusudur. *Betaşarlarda* geline Allah’ın rızasını kazanmak için yapması gerekenler en ince şekilde anlatılırken *joqtavlarda* ise cenneti kazanabilmek, Allah’ın qazabından kurtulabilmek için İslamın kural ve kaideleri sürekli aktarılmaktadır.

Betaşar ve *joqtavlarda* yaratıcı için kullanılan *Allah*, *Quday*, *Quda*, *jaratuwşı*, *jaratqan*, *jappar Quda*, *qudiretli Quda*, *padişah* gibi söz ve ifadeler inançla ilgili söz varlığının zenginliğine örnek göstermektedir.

Dünyanın fani olduğu ve bu dünyanın terk edildiği inancı *fäniy*, *dünye jüzi jabılsa*, *ajal bärin tamamdır dünyeden öt-*, *jalganga qayt-*, *ötti dünyeden*, *rasul köşken dünyeden*, *fäniydi jurttan tazartar* sözlerinden anlaşılmaktadır.

Tespit edilen beyitlerde “cennet” karşılığında *jennat/ jannat, ujmaq* kelime ve ibareler kullanılmaktadır. Hem İslamiyet etkisindeki sözlerin hem de İslamiyetten önce kullanılan sözlerin birlikte yaşatıldığı görülmektedir. Cennet inancı ve ona verilen değer, farklı beyitlerde sık sık geçmektedir: *Beyiştən bolsın turağıñ, orın berip jännattan, beyişke sizdi bastağan, jännattan bolsın turağı, nesip etsin jannattı* gibi ifadelerden cennet inancının varlığı görülmektedir.

Duaya verilen önem ve dua sözünün çeşitli tamlamalarla zenginleştirildiği; *bata, tilek, jaqsı tilev, ıqılas tilek, ömirlik tilek, aq tilek, ıqılas bata, aq bata, bata tiy-, bata ber-, bata al-* söz ve ifadeleri ile tespit edilmiştir.

Basıña Alla berer baq, jetkizsin Alla qolıñdı, Alla kötersin kökke bağıñdı, baq bersin Quday basıña, Alla aşsın bağındı, Alla johunu aşıq qılsın, basıña Alla berer baq, Quday qızıqtıñ ber-, aldıñnan Quday oñğa-, ömir bersin Quday, Jaratqan Alla basıña baqıt bersin, Alla Jerdem bol-, Quday oñdasın, Alla näsip qıl-, Kalıplaşmış söz mahiyetindeki bu dua ifadelerden olmuş ve olacak her şeyin yaratıcının tezahüründe olduğu inancı görülmektedir.

İnsanın, Allah'ın kulu olduğuna olan inanç; *pende, adam pende, haqqa pende bol-* söz ve ifadeleri ile görülmektedir.

Betaşarlarda ve joqtavlarda Hz. Muhammet'e verilen önem açıkça görülmektedir. Hz. Muhammet için *payğambardıñ sünneti, payğambarday, süyer dostı Allanıñ, haq payğambar, Muhammet, eki dünüye şırağı, Qudanıñ dosı Mustapa, haq resul, Muqambet, Muqambet qolda-, payğambarday sabırlı, payğambardıñ ümbeti,* gibi söz ve ifadeler kullanılmaktadır.

Joqtavlarda ölüm gerçeğinin Allah tarafından verildiği ve ondan hiçbir şekilde kurtuluş olmadığı inancı hemen hemen bütün şiirlerde geçmektedir. *Joqtavlarda* *ajaldıñ oğı sum ajal, ajal kezep multıǵı, ajalı jetip mölşer jaq, ajal qurıq saşğan soñ* ifadeleri ile ecel; bazen ağ bazen silah, tüfek, olta ile insanı yakalamaya çalışan bir düşman olarak tasvir edilmektedir. *Ajal bärin tamamdard* ifadesi ile insanoğlu'nun ölümle beraber varlığının tamamlandığına inanıldığı görülmektedir.

Başta Hz.Muhammet olmak üzere peygamber ve halifelere yer verilmiştir. *Ġaziret Äli, Jüsip, İdiris, Ebubekir, Ġali, Zulpıhar, Eziret, Ġumar, Ġusman, Devit Ġaziret Qızır, Adamata, Betima, Mustapa, Rasul, Ġalamnıñ sultanı, Quday dostı Muhammet, Haq payğambar, Qabib, Süyer dostı Allanıñ* gibi ifadelerle geçmektedir.

Öl- fiili için *düniyeden qayttı, kelmeske ketti, qaytı boldı*” gibi zengin ifade gücünü ortaya çıkaran örnekler dikkat çekmektedir.

Baq bersin Quday basıña, jetkizsin Alla qolıñdı, aşıq qılsın jolıñdı, bataga kulaq salayıq, keşirsin Alla, bereke tiysin, aldıñdı Alla jarılqan gibi dilek cümlelerinin *betaşar* ve *joqtavlardaki* örnekleri, dua ile ilgili kelime ve ibareler başlığı altında verilmiştir.

Kazak halk kültürü ürünü olan *betaşar* ve *joqtavlarda* şiire başlanmadan önce ve bazı asıl sözler söylenmeden önce, “bismillahirrahmanirrahim” sözünün kısaltılmış hali olan “bismilla” sözü ile Allah’ın adının koruyuculuğa sığınılmıştır. *Bismilla dep, bismilla dep eveli, bismilla sözdiñ sarası, bismilla sözdiñ rası, bismillanı bir eki awız aytar bolsaq şaytan qaşıp perişte jaqındağan* gibi ifadeler sık sık kullanılmaktadır.

Dede Korkut hikayesinde de kullanılan iyi şeyler için “ak” kötü durumlar için kullanılan “kara” sözü, Kazak halk kültüründeki inançla ilgili söz varlığında da görülmektedir. Bu durumu gösteren ifadeler şu şekildedir: *aq bata, aq bata oqıp, aq batasını ber-, aq tilek, qara jer.*

Bu dünyada, Allah’ın rızası için yapılmış olan ibadet ve iyi davranışları ifade eden “iman” kavramının *joqtavlarda* çeşitli ifadelerle önemi anlatılmaktadır: *İmanın bolsın joldasın, imanın Alla qabıldap, imandı bolğır, İmanı bolsın jan joldas, imanı bolsın salamat* “gibi ifadelerin hem Allah’ın rızasının kazanmak gerektiği inancına hem de ahiret sorgusu, cennet, cehennem gibi inançlara verilen önemi göstermektedir.

Joqtavlarda geçen *kelmek joq* gibi ifadeler ile başka inançlarda bulunan reenkarnasyon gibi tekrar tekrar dünyaya gelmek inancının bulunmadığı görülmektedir.

Kader sözü yerine kullanılan *jazuv, jazmış, tağdır, tağdırda jazğan* gibi söz ve ifadelerden yaşanan her şeyin, Allah tarafından yazıldığı ve takdir edildiği yani kader inancının varlığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akman, F (2020). *Kazakçanın Dini Söz Varlığı-Tarihî Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Alpısbaev, Q. (1992). *Qazaq әdebiyeti*. Atamura, Almatı.
- Artun, Erman (2005). *Halk Kültüründe Değişimin Topluma Etkisi ve Sonuçları*, Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Motif Vakfı Yayınları, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_halk_degisim.pdf. İstanbul
- Asqarılı, K. (2002). *Şäriphan Kögedayev*. Ulttar, Pekiyın.
- Ayqaliyulı, Z. (2002). *Aqnayman Ävletteri. Tarbağatay Baspası*, Şäveşek.
- Äzirbaev, K. (1974). *Tandamalı Şığarmaları*. Jazuvşı, Almatı.
- Baybatşa, Ä. (1998). *Qazaq Dalasınıñ Ejelgi Tariyhı*. Sanat, Almatı.
- Baytursınulı A. (1991). *Aq Jol*. Jalın, Almatı.
- Baytursınulı, A. (1993). *Joqtav*. Ahmet Baytursın Atındağı qor, Almatı.
- Baytursınulı, A. (2003). *Bes Tomdıq Şığarmalar Jiynağı 1.Tom*. Alaş, Almatı.
- Baytursınulı, A. (2004). *Bes Tomdıq Şığarmalar Jiynağı 2.Tom*. Alaş, Almatı.
- Bilälulı, J. (1996). *Dala Torğayları*. Şınjañ Halıq, Ürimji.
- Buran A., Alkaya E. (2012). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ, Ankara
- Dävlekeldiulı, S. (2003). *Osı Zamangı Joñgo Qazaq Ädebiyeti Qalamgerler Sözdigi*. Halıq, Ürimji
- Divayev, Ä. (1992). *Tartuv. AnaTili*, Almatı.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev. G. Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ğabdullıyn, M. (1996). *Qazaq Halkınıñ Avız Ädebiyeti*. Sanat, Almatı.
- Goody, J. ve Watt I. (2005). *Kitle İletişim Kuramları*. (derl), E.Mutlu. Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Gumiylev, L. (1994). *Köne Türikter*. Bilim, Almatı.
- Gumiylev, L. (1998). *Hundar*. Qazaqstan, Almatı.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*. TTK Yayınları, Ankara.
- İysabay, Q. ve Bayjan, S. (1996). *Qajığa Bargan Qazaqtar*. Ana Tili, Almatı.
- Jurtbaev, T. (1994). *Duvlığa 1.Tom*. Jalıñ, Almatı.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kazmaz, S. (2001). “Halk Kültürüne Toplu Bir Bakış Düşünceler ve Değerlendirmeler”.

- Türk Halk Kültürü Özel Sayısı- II*, 13 (38): 295-326.
- Kenjeahmetuli, S. (2004). *Qazaq Halkınıñ Salt-Dästürleri*. Almatı Kitap, Almatı.
- Kişibekov, D. (1999). *Qazaq Mentaliyteri Keşe, Bügin, Erteñ. Gılım*, Almatı.
- Koca, S.K. (2017). “Türk Kültürünün Gelecek Kuşaklara Aktarılmasında Sembollerin Önemi”. *TÜRÜK Uluslar arası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (11): 530-554.
- Koç, K., Bayniyazov A., Başkapan, V., (2012) *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Almatı
- Kurbanali, H.H. (1910). *Tevarih-i Hamse-i Şarki. Örnek Matbaası*, Kazan.
- Mağaviyn, K.(2005). *Dävirbay Aqalaqsı*. Ulttar, Pekiy.
- Mamanulı, J. (1994). *Äkpar –Seyit. Şınjañ Jastar-Örender, Ürimji*.
- Maralbayulı, K. (1988). *Tandamalı Şığarmaları*. Şınjañ Jastar-Örender, Ürimji.
- Mayliyn, B. (1958). *Tandamalı Şığarmaları*. Qazaqtıñ Memlekettik Korkem Ädebiyet Baspası, Almatı.
- Minjan, N. (1984). *Kazakların Damga ve Parolaları Konusunda Araştırmalar*”, Büyük Türkeli.
- Mırzaqanulı, J. (1990). *Tariyhiy-Ätnografıyalıq Zertteveler. İle Halıq, Küytıñ*.
- Mırzaqanulı, J. (1992). *Halqı Jäne Onıñ Salt-Sanası*. Şınjañ Halıq, Ürimji.
- Oñgarsınova, F. (2004). *On Tomdıq Şığarmalar Jiynağı*.
- Qaliyulı, Ä. (1985). *Qazaq Avız Ädebiyeti Tuvralı*. Şınjañ halıq, Ürimji.
- Qamzaulı, N.(2005). *Bäyeke Biy*. Ulttar, Pekin.
- Qavpınbayulı, T. (1996). *Babalar Amanatı*. Jalın, Almatı.
- Qıravbayqızı, A. (2001). *Ejelgi Ädebiyet*. Elorda, Astana.
- Qızırulı, Ş. (1993). *Dabil*. Halıq, Şınjañ.
- Qoñdıbay, S. (2004). *Arğıkazaq Miyfologiyası Birinşi Kitap*. Dayk-Press, Almatı.
- Qoñıratbaev, Ä. (1991). *Qazaq Folklorının Tariyhı*. Ana Tili, Almatı.
- Quralulı, A. (2003). *Qazaqtıñ Ölim Jöneltuv Saltı*. Ulttar, Pekin.
- Qusbegiyn, B. (1992). *Zuvqa Batır*. Jastar Örender, Ürimji.
- Rasonyi, L. (1993). *Tarihte Türklük*. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Razdanulı, M. (1998). *Altay Aqıyıqtarı*. Şınjañ Jastar-Örender, Ürimji.
- Sadırbayev, S. (1992). *Halıq Ädebiyetiniñ Tariyhi Negizderi*. Qazaq Üniversitesi, Almatı.
- Sadırbayev, S.(1990). *Qazaq Halıq Ädebiyeti*. Ravan, Almatı.
- Sädibekov, Z. (1994). *Qazaq Şejiresi*. Taşkent.
- Saldıraulı, Q.(2000). *Türük Älemi*. Elorda, Astana.

Salğaraulı, Q. (1992). *Qazaqtıñ Qıylı Tariyhı*. Jalın, Almatı.

Salğaraulı, Q. (1995). *Qazaqtar*. Öner, Almatı.

Samajanulı, M. (1995). *Beysenbi Biy. İle Halıq, Küytıñ*

Sänikulı, Z. (1996). *Basbay*. Ulttar, Pekin.

Sasdırbaev, S. (1990). *Qazaq Halıq Ädebiyeti*. Ravan, Almatı.

Senikulı, Z. (1999). *Sergelden*. Şınjan Jastar-Örender, Şınjan.

Şeripphanhanulı, M. (hızl) (2008). *Qazaqtıñ Joqtav Jırları*.

L.N Gumilev Üniversitesi Yayınları, Astana.

Şerphanulı, M.(hızl) (2008). *Qazaqtıñ Betaşar Jırları*.

L.N Gumilev Üniversitesi Yayınları, Astana.

Ülimjiulı, A. (1994). *Şığarmalar*, Üş tomdıq Şığarmalardıñ 1.Tomı. Şınjañ Halıq, Ürimji.

DİZİN

A
adam pende 57
Adamata 33, 41
ajal 54, 55, 56, 57, 59, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 94, 98
ajal bärin tamamdard 67
ajaldıñ oğı 64, 70, 72
ajal kelip bas salsa 68
Alla 29,30 31, 32, 33, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 58, 59, 64, 68, 69, 74, 75, 76
Alla isi 70
Alla aşsın bağıñdı 37
Alla näsip qılğan soñ 32
Alla jazıp, sıızıptı. 32
Allahu akpar 32
Allanın buyırığı 59
Allanıñ emri 59
Alıp ketken ajal 70
aq bata 33, 34
ar 38, 39
aq tilek 34
Aqıret 99
Aq saray 76
arvaq 13, 34, 93 97, 99,
Ayp 65
Ä
Ävliye 40
ävmin 12, 36, 44, 83
B

bata 33, 58
bata al- 35, 36
batağa qulaq sal- 35, 36
batandı ber- 12, 35
Baytolla 74, 75
baq bersin Quday basına 37
bereke kirgiz asıña 36
bereke tiysin asıña 36
bes namaz 74
beyiş 78, 79, 103
bismilla dep bastayın 55
Bismilla dep aytayın 13
bismilla sözdiñ rası 33
bismilla sözdiñ sarası 70
bismilla degen bir saray 61
G
Gülsim 44
Gali 67
Gusman 64
D
Devit 64
duğa 58, 59, 60, 73
düniye 57, 72
düniye jüzi jabılsa 57
E
Ebubekir 64
edep 39, 40
eki düniye şırağı 60
eki elemniñ şırağı 61
Esiya 44

Eziret 44
J
jalğan 8, 62
jännat 59, 76
jannat 61, 76
jappar Quday 33
jaqsı tilek 37
jaqsı tilev 36,
Jaratqan 32, 38 , 59
Jaratqan haq 62, 63
jazmış 79
jazuv 79, 80
jetim 98
Juma 60
Jüsip 65
jüz jiyırma tört payğambar 64
Z
zeket 94
Zemzem 10, 94
Ziliyqa men Nüsip 43
Zulpıhar 64
K
keşirer Alla 36, 58
kötersin kökke bağındı 37
künäqar 55
Q
qabıl bolsın batañız 38, 40
qaharı küşti Alla 61
qajı 77
Qalima 44

qanağat 39, 40
qiyamet 58
Qızır menen İliyas 42
qolıñ jay 35
qoja 97, 102, 104
Quttı bolsın 12, 37, 41, 43
Qudanıñ dosı Mustapa 61
Qudanıñ süygen dostarı 64
Quday pir 58
Quday 29, 30, 31, 32, 33, 38, 54, 55, 58, 61, 62, 64, 65, 66, 68
Quday dos-tı Muhammet 61
Quday oñdasın 29, 30, 38
Qudayğa quldıq qıl- 55
Quran 58, 60
Qurannan basqa payda joq 94
Quran tabarik 60
qurban 74
M
maşayıq 40
Mediyne 74
Mekke 74
Mekkede qurban şal- 74
Meriyam 44
molda 58, 60
Muhammet 42, 63, 65
Muqambet 62
Mustapa 61
N
namaz 74
Nurdiñ qızın 76

O
Omar 64, 69
On sekiz mñ ğalam 32
oraza 73
Ospan 64
Ö
ömir bersin Qudayım 38
ömirlik tilek 33
P
parız 74
payğambar 13, 40, 41, 42, 43, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 76
payğambardıñ jolı 65
Payğambardıñ sünneti 40, 43
pende 33, 55, 57, 63, 64, 65, 68, 72, 73, 75
R
rasul 61, 62
riza 74
S
sajda 74
salâvat 63, 102
sündet 13, 63, 72
savab 60
Sara 44
savabı tiysin 60
süleymen 66
süyer dostı Allanın 64
sum ajal 70, 72
sündet 66
surag 62, 76
sum dñniye 95

T
tağdır 59, 60, 72, 73, 75
täñiri 29, 54, 58, 64,70,76
tepsir 65
tilek 74,
tilev 12, 13
topıraqtan jaralğan 32, 40
U
ujmaq 76, 96
Ü
ümbet 13, 63, 66, 72
F
fäniy 57, 63
H
Havana 7, 32, 4, 41
Ş
şariğat 33, 59
I
ıqlas bata 34
ıqlas tilek 34
Idırıs 66
İ
iman 39, 55
imandı bolğır 71
imanı bolsın jan joldas 75
imanı bolsın salamat 59, 76
imanın Alla qabıldap 59, 75
imanındı tileyik 59, 60

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Ayşe Gülnihal YILMAZ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Erbaa Merkez Anadolu Lisesi
Ön Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi/ Adalet
Lisans Diploması	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi/ Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi/ Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/ Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Staj	Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesi/ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
İş Deneyimi	Özel Bilce Kemer Koleji/ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Sertifikalar	Gazi Osman Paşa Üniversitesi/ Pedagojik Formasyon Sertifikası Medeniyet Üniversitesi/ Yabancılar Türkçe Öğretimi Sertifikası M.E.B Onaylı Bilgisayar İşletmenliği Sertifikası M.E.B Onaylı Rusça Sertifikası